

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Terezie Kolářková

Pro šťastný a spokojený život? Mezinárodní den žen, první den školního roku a Závody míru v období normalizace jako příklady ideologické praxe

For a happy and quiet life? International Women's Day, first Day of a Schoolyear, and Peace Race in Czechoslovakia in the 1970s and 1980s

Praha 2015

Vedoucí práce: Doc.PhDr. Michal Pullmann, Ph.D

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne

.....

Jméno a příjmení

Abstrakt

Tématem této práce je analýza Mezinárodního dne žen, Závodu míru a zahájení školního roku jako normalizačních rituálů, jejichž hlavním cílem bylo zprostředkovávat a upevňovat oficiální ideologii a tím přetvářet celou společnost. Každá z těchto tří událostí je v této práci rozebrána ve třech krocích – v prvním je popsán ideologický obsah, v druhém je zkoumán způsob promítnutí ideologie do průběhu rituálů a ve třetím jsou analyzováni aktéři samotní. Tedy zda a jakým způsobem docházelo k osvojení ideologické praxe a jaké byly jejich motivace se daných událostí účastnit.

Klíčová slova

rituál, ideologie, normalizace, performativní jednání, Mezinárodní den žen, Závod míru, zahájení školního roku

Abstract

The topic of this thesis is analysis of the International Women's Day, Peace Race and first day of a school year as normalization rituals. The aim of these rituals was to mediate and consolidate the official state ideology and transform the whole society. Each of these events is analysed in three steps – in the first step is described the ideological content, in the second step is probed the way of projecting this ideology into the rituals and in the third step are analysed the actors themselves. If they adopted the ideological practise and what were their motivation to participate in these rituals.

Key words

ritual, ideology, normalization, performative utterance, International Women's Day, Peace Race, first day of a school year

OBSAH

ÚVOD	10
1. TEORETICKÁ ČÁST	12
1.2 Ideologie	12
1.3 Rituál	13
1.4 Performativní jednání	15
1.5 Normalizovaný jazyk	16
2. MEZINÁRODNÍ DEN ŽEN	17
2.1 Ženy v socialistickém Československu	17
2.2 Historie Mezinárodního dne žen	18
2.2.1 Počátky Mezinárodní dne žen v Československu	20
2.3 Ideologická představa ženy	21
2.3.1 Role socialistické ženy	21
2.3.2 Bojovnice za mír	22
2.3.3 Socialistická péče o ženy	23
2.4 Průběh Mezinárodního dne žen	24
2.4.1 Setkání na Pražském hradě	24
2.4.2 Oslavy na pracovištích	26
2.4.3 Obecní oslavy	27
2.5 Mediální obraz Mezinárodního dne žen	28
2.5.1 Rudé právo	29
2.5.2 Československá televize	30
2.5.3 Televizní seriály	31
2.5.4 Obecní kroniky	32
2.6 Aktéři Mezinárodního dne žen	33
2.6.1 Účast na oslavách	33
2.6.2 Následky jednání a vzpomínky na MDŽ	34
2.6.3 Dopis Československé televizi	36
2.6.4 Zájmy a motivace	36
2.7 Shrnutí	37
3. ZÁVOD MÍRU	39
3.1 Sport v socialistickém Československu	39
3.1.1 Tělovýchovné organizace	39

3.1.2 Český svaz cyklistiky	40
3.2 Historie Závodu míru	41
3.3 Organizace Závodu míru	42
3.3.1 Výběr a příprava etapových měst	43
3.3.2 Propagace závodu	44
3.3.3 Příprava cyklistů	45
3.3.4 Odměny	46
3.4 Ideologická představa sportovce	47
3.4.1 Sportovní kolektiv	48
3.4.2 Manifestace míru	49
3.5 Průběh Závodu míru	49
3.5.1 Zahájení a zakončení	49
3.5.2 Programy v etapových městech	51
3.6 Obraz Závodu míru v Rudém právu	51
3.6.1 Sportovci	52
3.6.2 Týmový duch	54
3.6.3 Poslové míru	56
3.6.4 Etapová a průjezdní města	56
3.6.5 Diváci	57
3.7 Závod míru na fotografiích	58
3.8 Závod míru v obecních kronikách	59
3.9 Aktéři Závodu míru	60
3.9.1 Účast na Závodu míru	60
3.9.2 Zájmy a motivace	61
3.10 Shrnutí	62
4. ZAHÁJENÍ ŠKOLNÍHO ROKU	64
4.1 Školství v socialistickém Československu	64
4.1.1 Proměny školní docházky	65
4.2 Ideologická představa školství	66
4.2.1 Socialistická škola	66
4.2.2 Socialistický učitel	67
4.2.3 Žáci socialistického školství	68
4.2.4 Úloha rodičů	68
4.3 Průběh zahájení školního roku	69
4.3.1 Příprava školního roku	69

4.3.2 Zahájení školního roku	70
4.4 Mediální obraz zahájení školního roku	72
4.4.1 Rudé právo	72
4.4.2 Televizní zpravodajství	73
4.4.3 Televizní seriály	74
4.5 Aktéři zahájení školního roku	75
4.5.1 Účast na zahájení	75
4.5.2 Zájmy a motivace	76
4.6 Shrnutí	76
ZÁVĚR	77
PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA	81
PŘÍLOHY	89

SEZNAM ZKRATEK

ADN	Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst
cit.	citováno
ČKD	Českomoravská Kolben Daněk
č.	číslo
čs.	československý
ČSSR	Československá socialistická republika
ČST	Československá televize
ČSTV	Československý svaz tělesné výchovy
ČSŽ	Československý svaz žen
ČTK	Česká tisková kancelář
ČÚV	Československý ústřední výbor
FMV	Federální ministerstvo vnitra
inv. č.	inventární číslo
JUDr	doktor práv
JZD	Jednotné zemědělské družstvo
kart.	karton
Kčs	Koruna československá
KSČ	Komunistická strana Československa
MDŽ	Mezinárodní den žen
mjr.	major
MNV	místní národní výbor
MV	městský výbor
n.	nad
např.	například
nar.	narozen
nár.	národní
NDR	Německá demokratická republika
NVP	Národní výbor hlavního města Prahy
ONV	okresní národní výbor
OSN	Organizace spojených národů
OV	obvodní výbor
PLR	Polská lidová republika
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana
roč.	ročník

ROH	Revoluční odborové hnutí
RP	Rudé právo
SED	Sozialistische Einheitspartei Deutschlands
sign.	signatura
SNP	Slovenské národní povstání
SRPŠ	Sdružení rodičů a přátel školy
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
str.	strana
STVS	Správa tělovýchovy a vrcholového sportu
sv.	svazek
tzn.	to znamená
tzv.	takzvaný
vyd.	vydavatel
UCI	Union Cycliste Internationale
USA	Spojené státy americké
ÚV	ústřední výbor
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VHÚ	Vojenský historický ústav
VŘSR	Velká říjnová socialistická republika
ZDŠ	základní devítiletá škola
ZM	Závod míru
ZŠ	základní škola
ZV	Závodní výbor

ÚVOD

Každé společenské zřízení je typické určitými druhy rituálů, kterými elity daných společností mobilizují masy a prezentují jim své politické ideály. Stejně tak nedemokratická zřízení využívají rituály k vštěpování svých ideologických cílů, k posílení legitimacy daného uspořádání, ale také potlačení kritiky a estetizaci společenské jednoty. A nejinak tomu bylo v československém normalizačním období. Přičemž ideologický obsah jednotlivých rituálů byl v průběhu let proměnlivý a tvárný tak, aby odrážel zájmy a potřeby vládnoucích elit.

Prvomájové průvody, Spartakiády, uzavírání socialistických závazků, vítání občánků, předávání občanských průkazů, pracovní brigády nebo otevírání nových obchodů patřily k normalizačním rituálům, kde se občané učili a zároveň reprodukovali povinnou formu chování. Současně ale také zkoušeli tuto naučenou praxi využít pro účely, které pro sebe považovali za srozumitelné a atraktivní.

Předkládaná práce se zaměřuje na tři příklady normalizačních rituálů, a to Mezinárodní den žen, Závod míru a zahájení školního roku. Jejich výběr byl podmíněn blízkostí životnímu světu obyvatelstva a také tím, že ocenění žen, sportu a vzdělání jsou na první pohled odlišnými kategoriemi, přesto podíváme-li se na ně blíže, vykazují řadu společných rysů. Ty nám napovídají, že normalizační období nemuselo být příznačné jen vnějškovým přizpůsobením se. Tyto rituály nám tak mohou posloužit jako jistá laboratoř, v níž lze sledovat osvojení si normalizačního chování.

Ve své práci nejdříve zkoumám parametry oficiální doktríny těchto tří událostí. Tedy to, jaká ideologická témata byla akcentována, jaké motivy se opakovaly a v čem se jejich ideologický obsah lišil. Dále se pak zaměřuji na samotný průběh událostí, které pojmám, jak je již výše řečeno, jako rituály. Zkoumám podle jakého scénáře byly tyto rituály organizovány a jaké nástroje v nich byly využívány, aby byla státní ideologie účinně artikulována. A v neposlední řadě se věnuji i samotným aktérům těchto událostí. To znamená, kdo jimi byli, jaké byli jejich motivace se daných událostí účastnit a jak v průběhu rituálů jednali.

Účelem této práce tak není dopodrobna prozkoumat a popsat průběh jednotlivých oslav Mezinárodního dne žen, ročníků Závodu míru a zahájení školního roku ve všech letech, zevrubně představit přítomnou ideologii, vypátrat motivace všech aktérů nebo vyčerpávat všechny prameny. Cílem je spíše najít centrální ideologické sdělení, popsat systém fungování daných událostí a nastínit možné motivace jednotlivých účastníků. V závěru pak nalézt podobnosti mezi na první pohled odlišnými událostmi, zjistit, co bylo těmto třem rituálům společného.

V samotné práci pak postupuji následovně: V úvodní části představuji pojmy, které jsou pro mou následnou analýzu Mezinárodního dne žen, Závodu míru a zahájení školního roku klíčové. To znamená pojetí ideologie a ideologických nástrojů, dále pak rituál jako

formu symbolické komunikace vedenou vládnoucími elitami a performativní jednání s důrazem na možnost přetvářet věci v sociální realitě. Struktura tří hlavních kapitol týkajících se už samotných událostí pak odráží výše nastíněnou teoretickou část. V podkapitolách se zabývám ideologickým obsahem a způsobem jeho prezentace, popisem průběhu rituálů a v závěru každé kapitoly si všímám samotných aktérů, tedy jejich možných praktik osvojení ideologie, jednáním a důsledky tohoto jednání.

Proto jsem se v této analýze snažila využít co nejširší spektrum pramenů. Pracovala jsem s materiály uloženými v jednotlivých archivech (Národní archiv, Archiv hlavního města Prahy, Archiv bezpečnostních složek, Archiv Národního muzea, Archiv České televize), s dobovými publikacemi a zejména pak s Rudým právem. Tedy jedním z nejdůležitějších normalizačních médií, které o událostech informovalo prizmatem oficiální ideologie. Pramenem pro mě bylo i dobové zpravodajství a další pořady, ať už přístupné volně nebo z filmového archivu České televize. Obraz jednotlivých rituálů mi ale poskytly i normalizační seriály, fotografie a obecní či školní kroniky. Významným zdrojem pro mě byly i rozhovory, ať už ty, které jsem vedla sama nebo ty, které byly již publikované.

Závěrem děkuji Michalu Pullmannovi za vedení této práce. Dále bych chtěla poděkovat všem pamětníkům za poskytnutí rozhovoru (O. Černý, J. Dubnová, B. Maříková, J. Regec, J. a J. Pajerovi, J. Svorada, K. Šidáková) a stejně tak i všem institucím a jejich pracovníkům, kteří mi poskytli materiály k této práci (Archiv bezpečnostních složek, Archiv České televize, Archiv hlavního města Prahy, Archiv Národního muzea, ČTK a Národní archiv).

1. TEORETICKÁ ČÁST

1.1 Ideologie

Podle Louise Althussera je ideologie *reprezentace imaginárního vztahu individuí k reálným podmínkám jejich existence*¹ nebo také *systemem idejí, reprezentací, které ovládají ducha člověka nebo sociálních skupin*² a tvoří *tmel* každé společnosti, bez něhož nemůže existovat.³

Státní neboli vládnoucí ideologii zajišťují státní aparáty, které mají za úkol produkovat tuto ideologii a skrz ni udržovat dominantní řád.⁴ Státní aparáty Althusser rozlišuje na represivní a ideologické, přičemž represivní aparáty využívají především působení násilí a ideologické zejména působení ideologie. Nicméně obě tyto složky se prolínají a záležití, která z těchto dvou funkcí je dominantní. Do represivní složky tak například patří vojsko, armáda, policie, soudnictví nebo vězeňství, do ideologické vzdělávací systém, církev, odbory, politické strany, kultura (literatura, umění, sport), rodina nebo média.⁵

Ideologie skrze tyto aparáty oslovuje jedince *ideologickou výzvou*, kterou jedinec přijímá zpravidla i přesto, že si působení těchto *interpelativních sil* není vědom a stává se tak *subjektem ideologie*.⁶ Na základě toho pak jedná určitým způsobem, osvojuje si určitý praktický postoj, participuje na určitých běžných praktikách.⁷ Ideologie tak podle Althussera i *materiálně existují*, a to právě v ideologických státních aparátech, v jejich praktikách a v jednání subjektů.⁸ Althusser zároveň dodává, že neexistuje jen jedna ideologická *interpelace*, ale na jedince působí *multiplicita interpelací*, které jsou různě silné, jsou na různém stupni, mají různý rozsah.

Žádná společnost tak není zcela ideologicky homogenní. V každém uspořádání logicky existuje více názorů na to, jaký systém je pro společnost nejlepší a v každé společnosti se vyskytují zastánci různých ideologií. Společenskými elitami se pak stávají ti, kteří ovládají a kontrolují státní aparáty a tím významným způsobem určují dominantní

¹ ALTHUSSER, Louis. Ideology and Ideological State Apparatuses. In: L. Althusser, vyd. *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press, 1970. Dostupné online: <https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm>, [cit. 29.3.2015].

² Citováno dle KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*. Praha: Filosofía, 2014, str. 230.

³ KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*. Praha: Filosofía, 2014, str. 246.

⁴ Citováno dle KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*. Praha: Filosofía, 2014, str. 242.

⁵ ALTHUSSER, Louis. *Ideology and Ideological State Apparatuses*. In: L. Althusser, vyd. *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press, 1970. Dostupné online: <https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm>, [cit. 29.3.2015].

⁶ Citováno dle KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*. Praha: Filosofía, 2014, str. 231.

⁷ BERÁNEK, Daniel. *Reartikulace konceptů ideologie a hegemonie v rámci mediálních studií*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií, str. 21.

⁸ ALTHUSSER, Louis. Ideology and Ideological State Apparatuses. In: L. Althusser, vyd. *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press, 1970. Dostupné online: <https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm>, [cit. 29.3.2015].

ideologii. Jedním z těchto státních ideologických aparátů, které oslovují a výrazně ovlivňují jedince, je i rituál.

1.2 Rituál

Žádný rituál neexistuje sám o sobě, ale každá událost, která je připravována tak, aby sdělovala určité hodnoty, normy a myšlenky, se stává rituálem. Podle Victora Turnera je rituál *stereotypizovaný a opakovaný sled činností, který zprostředkovává politické hodnoty, je nástrojem politické kontroly a napomáhá stabilizaci vztahů.*⁹ Toto předepsané jednání se podle něj vždy odehrává v odděleném prostoru a skrz manipulaci se symboly, které jsou nositeli významu, působí na aktéry rituálu.¹⁰ Rituál je tedy forma symbolické komunikace, při které dochází k viditelné a hmatatelné reprezentaci hodnot vládnoucích elit – dominantní ideologie.¹¹

Elity se tak snaží skrz rituály zprostředkovávat ideje, které jsou pro dané zřízení důležité a ty svým občanům vštěpovat.¹² Émile Durkheim říká, že rituálem zároveň posilují, usměrňují nebo přetváří samotné vědomí jednotlivce.¹³ Diváci rituálu pak podle něj mají svou nezastupitelnou úlohu, kterou svou přítomností, chováním, ale také díky řadě rekvizit naplňují.¹⁴ Svou účastí posilují legitimitu stávající moci a napomáhají udržení statu quo.¹⁵ Pro vládnoucí elity tak byla participace občanů vždy manifestací jejich souhlasu se stávajícím uspořádáním.

Rituály ale neslouží jen vládnoucí vrstvě, ale také společnosti a jejím jednotlivým členům. Rituál je jeden z momentů, kdy společnost může zakoušet sebe sama jako celek, pociťovat svou jednotu a soudržnost.¹⁶ Jednotlivci dávají tyto praktiky pocit, že je integrální součástí celé společnosti a podílí se na jejím chodu.¹⁷ Rituály tak fungují jako komunikační kanál mezi jednotlivcem a kolektivem,¹⁸ jehož cílem je obnovovat ve všech aktérech důvěru v platnost jejich rolí ve společnosti.¹⁹

⁹ TURNER, Victor W. *Schism and continuity in an African society: A study of Ndembu village life*. Manchester: Manchester University Press, 1957, str. 291.

¹⁰ TURNER, Victor W. Symbols in African Ritual. In: *Science, New Series*. 1973, roč. 179, č. 4078, str. 1100.

¹¹ LANE, Christel. *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – The Soviet Case*. New York: Cambridge University Press, 1981, str. 18.

¹² ROTH, Klaus. Socialist Life-Cycle Rituals in Bulgaria. In: *Anthropology Today*. 1990, roč. 6, č. 5, str. 8.

¹³ DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymenh, 2002, str. 453.

¹⁴ Tamtéž, str. 401.

¹⁵ LANE, Christel. *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – The Soviet Case*. New York: Cambridge University Press, 1981, str. 16.

¹⁶ DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymenh, 2002, str. 405.

¹⁷ APTER, David A. Politics as theatre: An alternative view of the rationalities of power. In: J. C. Alexander, B. Giesen, J. Mast, Jason, vyd. *Social performance: Symbolic action, cultural pragmatics, and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, str. 248.

¹⁸ LANE, Christel. *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – The Soviet Case*. New York: Cambridge University Press, 1981, str. 12.

¹⁹ COHEN, Abner. Political Symbolism. In: *Annual Review of Anthropology*. 1979, roč. 8, str. 106.

Nedílnou součástí každého rituálu je celá řada symbolů a rozmanitých dramaturgických technik, které významným způsobem napomáhají účinnosti rituální komunikace.²⁰ Symboly mohou být například určitá slova, která jsou používána v proslovech, médiích nebo různých nápisech. V průběhu je využíváno i různých předmětů a rekvizit, jimiž mohou být dary, které účastníci dostávají, ale také třeba občerstvení. V rámci rituálů také dochází k demonstraci vzájemných vztahů, k čemuž patří přátelská gesta mezi spojenci, ale také vymezení se vůči nepříteli. S tím souvisí i to, že v rituálu má své důležité místo i konstrukce obrazu nepřítele. Symbolickou roli plní například i kostýmy, ať už to jsou tradiční kroje nebo to, že se účastníci upraví a slavnostně obléknou. Do průběhu bývají také vtaženy známé a oblíbené osobnosti, které dodávají rituálům atraktivitu a důvěryhodnost.

Rituál se vždy odehrává v jasně v odděleném prostoru a v rámci přípravy je kladen důraz na úklid, výzdobu případně rekonstrukci daného místa. To pak svým uspořádáním a úpravou sděluje důležitost události a ideologii v rituálech obsaženou. V rámci přípravy je také třeba věnovat pozornost scénáři, choreografii i dramaturgii.

Jednou z nejvýznamnějších součástí rituálů je přítomnost médií, které účinek rituálu potvrzují a zesilují. Podle Ronalda Grimese tím, že o nich přinášejí zprávy, říkají: *Tohle je důležitá událost*.²¹ Tím se média stávají samotnou součástí obsahu rituálů.²²

Jak již bylo řečeno, rituál je forma symbolické komunikace. V jeho průběhu dochází ke kódování různých významů, ale také k jejich dekodování, které ale nemusí být totožné s původním záměrem nebo významem tak, jak ho tvůrci zamýšleli.²³ Jednotlivé symboly velmi často sdělují současně několik různých významů²⁴ a vyvolávají nejrůznější asociace.²⁵ Různí lidé vidí v symbolech a událostech rozličné významy, sledují odlišné zájmy a jednají na základě svých vlastních motivací.²⁶

Rituál je tak sice jednostrannou komunikací, kde vládnoucí elity sdělují občanům dominantní hodnoty a normy, nicméně všichni příjemci si tyto signály do jisté míry interpretují z vlastní perspektivy, aby byly naplněny jejich role, zájmy a očekávání. Vzhledem k různosti aktérů a mnohosti symbolů a významů v nich ukrytých tak vyznění rituálních praktik není nikdy předem dané.

²⁰ TURNER, Victor W. Symbols in African Ritual. In: *Science, New Series*. 1973, roč. 179, č. 4078, str. 1100.

²¹ GRIMES, Ronald L. *Rite out of place: Ritual, media, and the arts*. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 4.

²² Tamtéž, str. 6.

²³ ALEXANDER, Jeffrey C., GIESEN, Bernhard a MAST, Jason, vyd. *Social performance: Symbolic action, cultural pragmatics, and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006, str. 34.

²⁴ TURNER, Victor W. Symbols in African Ritual. In: *Science, New Series*. 1973, roč. 179, č. 4078, str. 1100.

²⁵ GRIMES, Ronald L. *Rite out of place: Ritual, media, and the arts*. Oxford: Oxford University Press, 2006, str. 8.

²⁶ RICHTHOFEN, Esther von. *Bringing Culture to the Masses: Control, Compromise, and Participation in the GDR*. New York: Berghahn Books, 2009, str. 15.

1.3 Performativní jednání

Motivace jednotlivých aktérů rituálních praktik, metody osvojení a přetváření standardizovaných ideologických reprezentací (dokumenty, proslovy, slogany, plakáty, památníky, městská vizuální propaganda) analyzoval ve své práci *Everything was forever until it was no more*²⁷ antropolog Alexei Yurchak, a to na základě dobových materiálů jak osobní (deníky, dopisy, poznámky, kresby, vtipy, písničky, amatérské filmy), tak oficiální (proslovy, stranické dokumenty, noviny, filmy, fotografie) povahy. Vedl ale také mnoho rozhovorů s příslušníky této generace, využíval publikovaných rozhovorů, vydaných memoárů nebo filmů vzniklých až po rozpadu Sovětského svazu.

V analýze motivací sovětských občanů účastnit se oficiálních, státem organizovaných, akcí (například voleb) vychází z řečových aktů Johna Austina.²⁸ V jeho pojetí každý řečový akt obsahuje *performativní sílu*, to znamená, že každý výrok je *performativem*.²⁹ Nejen že může mít schopnost vyjadřovat určitá fakta, předávat informace nebo popisovat realitu (například výrok *Prší.* nebo *Jmenuji se Tereza.*), ale zároveň je s to skutečnost přetvářet, měnit věci v sociální realitě, vykonávat určitý čin (například výrok *Bude se jmenovat Jan.* nebo soudcův rozsudek *Vinný!*).³⁰

V rámci *performativů* pak Austin dále rozlišuje *lokuční akt* – pronesení věty s určitým smyslem a určitou referencí (*Řekl mi: to nemůžeš udělat.*), *ilokuční akt* – pronesení věty s konvencionální platností, provedení aktu (*Protestoval proti tomu, abych to dělal.*) a *perlokuční akt* – uskutečnění něčeho, zapůsobení na pocity, myšlenky nebo jednání (*Zarazil mne./Přivedl mne k rozumu.*).³¹ Aby byl *performativ* zdařilý je nutné, aby *okolnosti, v nichž jsou slova pronášena, byly určitým způsobem či určitými způsoby přiměřené*.³²

Performativní rozměr řečových aktů převádí Yurchak na každé lidské jednání a ve své práci to demonstruje na masové účasti sovětských občanů ve volbách. Na každém hlasovacím lístku byl vždy jen jeden kandidát, tudíž se nerozhodovalo o tom, kdo vyhraje. Navíc vhození hlasu bylo spíše než dobrovolným aktem způsobeno tlakem vládnoucích elit. Nicméně tím, že se lidé voleb účastnili (*lokuční akt*), tzn. vhodili svůj hlas, prezentovali sebe sama jako normální sovětské občany (*ilokuční akt*) a otevírali si tím nové možnosti svého jednání (*perlokuční akt*). V sovětských volbách tedy nešlo o to popisovat fakta nebo vyjadřovat svůj názor (mnohdy lidé ani nevěděli, jak se jmenuje kandidát, kterému hází hlas), ale podstatné bylo účastnit se reprodukce rituálů a tím ukazovat, že žijí normální socialistický život.³³

²⁷ YURCHAK, Alexei. *Everything was forever; until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006, str. 22.

²⁸ AUSTIN, John Langshaw. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofía, 2000.

²⁹ Z anglického „to perform“, česky „vykonat“.

³⁰ AUSTIN, John Langshaw. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofía, 2000, str. 22.

³¹ Tamtéž, str. 107.

³² Tamtéž, str. 25.

³³ YURCHAK, Alexei. *Everything was forever; until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006, str. 22.

1.4 Normalizovaný jazyk

Nedemokratická zřízení, jak ukázal například Victor Klemperer ve své práci *Jazyk Třetí říše*, přetváří a následně fixují oficiální jazyk tak, aby jeho slovník vyjadřoval a odpovídal státní ideologii.³⁴ Stejně tak ideologický jazyk používaný v československém normalizačním veřejném prostoru, to znamená i v rámci rituálů, byl naprosto uniformní. Všechny oficiální jazykové projevy byly stylisticky i obsahově téměř totožné a navzájem se kopírovaly. Základní složka ideologie, tedy důraz na dělnickou třídu, se zřetelně promítala i do ideologického jazyka. Alexei Yurchak nazývá toto reprodukování textů *psaní v blocích*, při kterém jsou slovní spojení, věty nebo celé jazykové sekvence reprodukovány z jednoho textu do druhého.³⁵ A to ať se jedná o proslov stranického funkcionáře, novinový titulek nebo nástěnku ve třídě. Václav Havel nazval tyto bloky ideologických hesel a formulací *textovými panoramaty*, jimiž byl veřejný prostor zaplněn.³⁶ Srůstání jednotlivých pojmů v ustálená slovní spojení si všiml i Petr Fideus. Neoddělitelné jazykové celky byly podle Fideia do textu montovány jako hotové panely.³⁷ Oficiální jazyk tak nesdělával obsah, ale bez ohledu na mluvčího reprodukoval vyprázdňené fráze. Stal se tak zcela neměnným a normalizovaným.³⁸

Stephen Kotkin ve své práci *Magnetic Mountain*³⁹ píše, že pro sovětské občany bylo naučení se neměnného ideologického jazyka základní sociální dovedností. Tím, že se naučili *speaking Bolshevik* vyjadřovali svou loajalitu a ztotožňovali se s představou toho, jak vypadají sovětské občany, aniž by ale pronášeným formulacím museli věřit.⁴⁰ Kotkin tento proces nazývá hrou sociálních identifikací, při které se lidé stávali součástí oficiální společnosti.⁴¹ Neměnný jazyk ale zároveň poskytoval jistý stupeň flexibility, a pokud si tedy, říká Kotkin, sovětské občany tento jazyk osvojili, mohli ve veřejné sféře zároveň i artikulovat a částečně prosazovat své zájmy.⁴²

³⁴ KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše – LTI: Poznámky filologovy*. Jinočany: H&H, 2003.

³⁵ Z anglického „block writing“.

³⁶ HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990, str. 15.

³⁷ FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998, str. 184.

³⁸ YURCHAK, Alexei. *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006, str. 26.

³⁹ KOTKIN, Stephen. *Magnetic Mountain: Stalinism as a civilization*. Berkeley: University of California Press, 1997.

⁴⁰ Tamtéž, str. 220.

⁴¹ Tamtéž, str. 235.

⁴² Tamtéž, str. 236.

2. MEZINÁRODNÍ DEN ŽEN

2.1 Ženy v socialistickém Československu

Idea emancipace žen patřila k nejdůležitějším motivům socialistické doktríny.⁴³ Myšlenka rovnoprávného postavení žen a mužů byla zanesena i do Ústavy z 9. května z roku 1948. Hned v prvním paragrafu první kapitoly je řečeno: *Muži a ženy mají stejné postavení v rodině i ve společnosti a stejný přístup ke vzdělání i ke všem povoláním, úřadům a hodnostem.*⁴⁴ V dalších částech ústavy je pak deklarován těhotným ženám a matkám nárok na upravení pracovních podmínek, právo žen a mužů na stejnou odměnu a možnost zajištění plného tělesného a duševního vývoje.

Podle Bedřicha Engelse byla dominance mužů způsobena akumulací nadhodnoty v kapitalistické výrobě. Proto tvrdil, že až dojde k odstranění kapitalistických vztahů, dojde i k odstranění nerovnosti pohlaví⁴⁵ a osvobození žen skrz práci.⁴⁶ Emancipace žen tak podle marxismu-leninismu nebyla něčím samoučelným nebo módní záležitostí, nýbrž *dějinnou nevyhnutelností.*⁴⁷ Za hlavní měřítko úspěšného zrovnoprávnění považoval marxismus-leninismus *přímou účast [žen] na správě státu, v národním hospodářství, všude tam, kde se řídí a rozhoduje, kde se plány proměňují ve skutečnost.*⁴⁸

Nicméně praxe v normalizačním Československu byla poněkud odlišná. Ženy většinou zastávaly spíše méně placené a neodborné pozice,⁴⁹ což potvrzoval i průzkum z roku 1973. Podle něj ženy se stejnou praxí a kvalifikací jako muži, dostávaly v průměru nižší mzdy.⁵⁰ V průběhu sedmdesátých let sice docházelo ke zvyšování vzdělanosti a zaměstnanosti žen, ale to mělo za důsledek to, že byly neefektivně čerpány a využívány zdroje pracovních sil a docházelo k sociální přezaměstnanosti.⁵¹ Zatímco v roce 1970 dvě třetiny žen měly jen základní vzdělání, v roce 1989 to byla už jen jedna třetina. Mezi lety 1979 a 1989 se také čtyřikrát zvýšil počet žen, které vystudovaly vysokou školu. Podle průzkumu z roku 1980 bylo 80,9% žen v produktivním věku zaměstnáno.⁵²

⁴³ JECHOVÁ, Květa. Postavení žen v Československu v období normalizace. In: O. Tůma, T. Vilímek. *Česká společnost v 70. a 80. letech: Sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, str. 176.

⁴⁴ Viz http://www.psp.cz/docs/texts/constitution_1948.html, [cit. 24.3.2015].

⁴⁵ JECHOVÁ, Květa. Postavení žen v Československu v období normalizace. In: O. Tůma, T. Vilímek. *Česká společnost v 70. a 80. letech: Sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, str. 176.

⁴⁶ PENN, Shana a MASSINO, Jill, vyd. *Gender politics and everyday life in state socialist East and Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, str. 3.

⁴⁷ *RP*, 1971, roč. 51, č. 56 (8.3.), str. 2.

⁴⁸ *RP*, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁴⁹ PENN, Shana a MASSINO, Jill, vyd. *Gender politics and everyday life in state socialist East and Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, str. 3.

⁵⁰ JECHOVÁ, Květa. Postavení žen v Československu v období normalizace. In: O. Tůma, T. Vilímek. *Česká společnost v 70. a 80. letech: Sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, str. 197.

⁵¹ KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia, 2012, str. 115.

⁵² JECHOVÁ, Květa. Postavení žen v Československu v období normalizace. In: O. Tůma, T. Vilímek. *Česká společnost v 70. a 80. letech: Sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012,

Sociální politika státu se zaměřovala zejména na rodiny, s čímž úzce souviselo i postavení žen v nich. V roce 1968 byla prodloužena mateřská dovolená na dvacet šest týdnů s možností dostat navíc ještě dvouleté neplacené volno. V průběhu let se také zvyšoval státní příspěvek při narození dítěte a novomanželé dostávali zvýhodněné půjčky. V sedmdesátých a osmdesátých letech byly budovány nové školky a školy, závodní jídelny, jesle nebo společné prádelny.⁵³

I přes tuto sociální politiku byl tak každodenní život žen poněkud odlišný od ideální představy. V průzkumu uveřejněném v roce 1984 bylo 2 200 občanů tázáno, která opatření ke zlepšení situace žen považují za nutná. Ze šesti nabídnutých alternativ měli dotazovaní uvést tři a stanovit pořadí důležitosti. Podle průzkumu tak nejdůležitější bylo zlepšit zásobování (88%), na druhém místě byly dobré pracovní podmínky (65%) a třetí nejčastější odpovědí bylo zlepšení a rozšíření služeb (51%). Necelá polovina tázaných uvedla, že by bylo třeba vybavit domácnosti kvalitními a moderními předměty (46%) a třetina si vybrala i možnost lepšího zařízení pro děti (33%).

Podle Jill Massinové a Shany Penkové, které se zabývaly každodenností žen ve východním bloku, tak byla podpora žen ve státně socialistickém zřízení vysoce selektivní a často spojovaná s praktickými otázkami aktuální politiky, a sociální politika státu byla spíše nástrojem *nápomocným v konstruování politiky a propagandy a v přetváření veřejného a soukromého prostoru*.⁵⁴ Sociální politikou, rozšiřováním služeb nebo budováním školek chtěl sice stát do jisté míry ulehčovat práci žen – matek, ale zároveň také rodiny kontrolovat a vytvářet univerzální vzorec rodiny. Mezinárodní den žen byl pak spíše, jak říká Choi Chatterjeeová, která se zabývá sovětskými dějinami a otázkou genderu, strategickou formou kulturní praxe, která artikulovala postavení a roli žen v socialistické společnosti.⁵⁵

2.2 Historie Mezinárodního dne žen

Počátky Mezinárodního dne žen sahají do Spojených států amerických poloviny devatenáctého století. V roce 1857 demonstrovaly švadleny v New Yorku proti nízkým mzdám, dvanáctihodinové pracovní době a zvyšujícím se pracovním nákladům. Jejich protest byl neúspěšný – ženy byly rozehnány a některé z nich i zatčeny. O více než padesát let později, 23. února 1909, se ve Spojených státech konala slavnost na připomenutí této události a demonstrace newyorských švadlen se tak stala základem svátku žen.

Na tom, že se v dalších letech den žen připomínal i v Evropě, měla největší zásluhu

str. 208.

⁵³ POČÁROVSKÁ, Petra. *Žena ve veřejném životě: Dva příběhy z období normalizace*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta, str. 30.

⁵⁴ PENN, Shana a MASSINO, Jill, vyd. *Gender politics and everyday life in state socialist East and Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2009, str. 5.

⁵⁵ CHATTERJEE, Choi. *Celebrating Women: Gender, Festival Culture, and Bolshevik Ideology, 1910–1939*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2002, str. 6.

Klára Zetkinová. Původně sociální demokratka, později komunistka, která se v roce 1889 účastnila pařížského setkání, kde byla založena Druhá internacionála. V letech 1890 až 1915 působila jako editorka novin ženské odnože německé sociální demokracie Gleichheit.⁵⁶ Ve svých článcích psala zejména o životních podmínkách žen a toto téma se snažila začlenit i do programu sociální demokracie.⁵⁷ V roce 1910 se účastnila Mezinárodní ženské konference v Kodani,⁵⁸ kde přednesla návrh, aby byl den žen slaven mezinárodně. A tento návrh sto přítomných delegátek ze sedmnácti zemí odhlasovalo. Svátek byl stanoven na devatenáctý březen jako připomínka revolučních dní 1848/1849 a Pařížské komuny v roce 1871.

V úvodním ustanovení Mezinárodního dne žen, které bylo podepsané v Kodani, stálo: *Se souhlasem třídně uvědomělých politických a odborových dělnických organizací vašich zemí ustanovují socialistické ženy všech zemí každý rok Mezinárodní den žen, který slouží zejména jako agitace za volební právo žen. Požadavek musí být vysvětlen v souladu celou ženskou otázkou socialistického pojetí.*⁵⁹ O rok později, tedy 19. března 1911, se v Evropě slavil první Mezinárodní den žen. Konečné datum MDŽ ale bylo stanoveno až po první světové válce. Na druhé mezinárodní konferenci komunistek v Moskvě v červnu 1921 bylo dohodnuto, že MDŽ se na památku únorových protestů petrohradských žen v roce 1917 bude slavit 8. března.⁶⁰ Formálně mezinárodním svátkem se MDŽ stal 8.3.1975, kdy ho Organizace spojených národů v rámci Mezinárodního roku ženy přijala za svůj oficiální svátek.

Oslavy MDŽ v Evropě byly od počátku součástí zejména levicově zaměřených politických stran a organizací. Jak vyplývá z úvodního ustanovení, původním cílem byla agitace za získání volebního práva pro ženy. Nicméně se získáním tohoto práva a měnící se mezinárodní situací, se proměňovala i hlavní témata MDŽ. Během první světové války se na den svátku protestovalo proti bojům a násilí, po válce zůstalo pacifistické zaměření, ale nově se přidalo i vyjadřování podpory Sovětskému svazu a boj proti šovinismu. Slavnosti MDŽ ve třicátých letech především v Německu byly zaměřeny na vyjádření odporu proti fašismu⁶¹ a po konci druhé světové války a s rozdělením Evropy železnou oponou se MDŽ slavil zejména v socialistických státech. Ústředním tématem byla stále snaha zachovat mír a vyjádřit podporu ženám ze zemí, kde války probíhaly,⁶² ale také ženám z kapitalistických států. V padesátých letech byl tento den také využit k vyjádření odporu proti atomové válce a zbrojení, a to zůstalo leitmotivem oslav až do konce osmdesátých let. Témata spojovaná s MDŽ tak byla ve

⁵⁶ Český „Rovnost“.

⁵⁷ KAPLAN, Temma. On the Socialist Origin of International Women's Day. In: *Feminist Studies*. 1985, roč. 11, č. 1, str. 165.

⁵⁸ Tématy konference bylo volební právo žen a péče společnosti o matku a dítě.

⁵⁹ Citováno dle SCHOLZE, Siegfried. *Der Internationalen Frauentag einst und heute*, Berlin: Trafo 2001, str. 10.

⁶⁰ Ženy protestovaly proti výši nájmu a růstu cen potravin a jejich demonstrace posléze přešla v Únorovou revoluci. Tyto protesty proběhly podle gregoriánského kalendáře 8. března.

⁶¹ V Německu bylo také slavení tohoto svátku zakázáno a nacistické Německo ho nahradilo Dnem matek.

⁶² V roce 1949 to byla například solidarita se španělskými ženami, bojujícími partyzánkami v Řecku nebo Indočínou.

všech zemích východního bloku každý rok podobná. Autor knihy o dějinách MDŽ Siegfried Scholze poukazuje také na to, že MDŽ sloužil i jako místo udržení tradičních specifik jednotlivých území, jako například krojů, písní, tanců a zvyků.⁶³

Po roce 1989 přestala většina států bývalého sovětského bloku MDŽ aktivně podporovat, nicméně svátkem OSN zůstal dodnes. OSN se 8. března snaží upozorňovat zejména na témata, která reflektují genderovou rovnost na globální i místní úrovni.⁶⁴

2.2.1 Počátky Mezinárodního dne žen v Československu

Tradice MDŽ v Československu sahá až do dob Rakouska-Uherska, kde se poprvé slavil v roce 1911. V tomto roce pochodovaly ženy s transparenty a rudými vlajkami po vídeňské Ringstrasse a po celém Rakousku-Uhersku probíhalo na tři sta demonstrací.⁶⁵ Po vzniku Československa se oslav MDŽ nejvýrazněji chopily levicové strany, avšak masovým fenoménem se MDŽ stal až po druhé světové válce. V roce 1946 manifestace probíhaly nejen v Praze a Brně, ale i v jiných velkých městech a na venkově. Organizátorem slavností byla komunistická strana, která i vymýšlela hesla k 8. březnu. V roce 1946 to byla například *Bezpečnost národů je v míru.; Mír je nedělitelný.; Pomozme demokratickému Španělsku!; Demokracie dává rovnoprávnost ženám.; Ženy plní vládní program – pracují!; Ženy ve výrobě – děti ve školách!* nebo *Sovětské ženy příkladem hrdinství v boji i práci!*⁶⁶ V roce 1947 bylo nařízeno, že na každém okrese mají proběhnout alespoň dva projevy k MDŽ a organizátoři dostali úkol: *Před zahájením nechť promluví význačný funkcionář nebo funkcionářka strany o významu žen při výstavbě státu. Vytvořte psychologické ovzduší sympatií pro KSČ.*⁶⁷ V tom samém roce byla také uspořádána celostátní sbírka na pomoc španělským demokratkám, při které se vybralo 200 000 Kčs a zároveň byly zaslány i protestní telegramy OSN a do Londýna.⁶⁸ Ve stejném duchu se oslavy MDŽ nesly i v následujících letech.

Největší měrou se na organizaci oslav podílel Československý svaz žen. Ihned po konci války v květnu 1945 byl založen přípravný výbor Rady československých žen, jehož předsedkyní byla JUDr. Milada Horáková. Celá organizace měla být nadstranická a působilo v ní mnoho žen z různých politických stran. Oficiálním časopisem svazu byla Rada žen, která byla v roce 1947 nahrazena dodnes vycházející Vlastou. Samotný Československý svaz žen byl založen v roce 1950 sjezdem, na kterém byla sloučena Rada československých žen a Zvaz

⁶³ SCHOLZE, Siegfried. *Der Internationale Frauentag einst und heute: Geschichtlicher Abriss und weltweite Tradition vom Entstehen bis zur Gegenwart*. Berlin: Trafo, 2001, str. 169.

⁶⁴ Viz www.unwomen.org, [cit. 29.3.2015].

⁶⁵ KAPLAN, Temma. *On the Socialist Origin of International Women's Day*. In: *Feminist Studies*. 1985, roč. 11, č. 1, str. 167.

⁶⁶ Národní archiv, fond 22 (*Mezinárodní den žen 1946*), inv. č. 15.

⁶⁷ Národní archiv, fond 22 (*Mezinárodní den žen 1947*), inv. č. 16.

⁶⁸ Tamtéž.

slovenských žen. V témže roce také začal politický proces s Miladou Horákovou, což samozřejmě znamenalo i její odchod z organizace. Předsedkyní nově vzniklé organizace se až v roce 1952 stala Anežka Hodinová-Spurná. Ta stála v čele do roku 1963, po čtyřech letech pak byla předsedkyní zvolena Helena Leflerová. V roce 1968 na krátkou dobu vznikl v rámci Národní fronty i Český svaz žen, který byl ale o rok později opět nahrazen Československým svazem žen. Až do roku 1974 vedla svaz Gusta Fučíková, která se stala zároveň i předsedkyní Mezinárodní federace žen a po ní funkci převzala Marie Kabrhelová. Organizačně měl svaz stejnou strukturu jako komunistická strana – měl svůj ústřední výbor, ústřední kontrolní a revizní komisi. Členskou základnu tvořily spíše starší ženy a ženy z úřadů.

Podle prohlášení z roku 1974 bylo úkolem Československého svazu žen *pod vedením KSC* rozvíjet aktivní účast žen na budování, správě a řízení socialistické společnosti, v upevňování postavení a úlohy ženy a rodiny ve společnosti, ve výchově socialistického člověka na zásadách marxismu-leninismu.⁶⁹ Československý svaz žen zanikl v roce 1990, nicméně až do současnosti funguje z něj vzešlý Český svaz žen.⁷⁰

2.3 Ideologická představa ženy

V období normalizace byl MDŽ inscenován jako rituál, jehož základním cílem byla propagace ženy v duchu státní ideologie. Politické elity proto tento prostor využívaly zejména k vyzdvihování zásluh socialistického zřízení, ke konstrukci obrazu socialistické ženy a jejích rolí ve společnosti, které i přes emancipační rétoriku odrážely spíše tradiční pojetí ženství. V rámci tohoto vytváření a reprodukce představy ideální ženy jeho tvůrci používali neměnného a normalizovaného jazyka. Jednotlivá vyjádření, která ženy popisovala, se v průběhu let neměnila, ve výročí se opakovaly ty samé formulace a slovní spojení i celé věty byly přenášeny z jednoho textu do druhého jako například *ženy pochopily náročnost doby, ženy stojí v předních řadách bojovníků za mír* nebo *uznání za obětavou práci*.

2.3.1 Role socialistické ženy

*Houževnatost, pracovitost, vysoká kvalifikace, vzdělanost, politická a občanská uvědomělost, aktivní životní postoj, zodpovědnost a optimismus*⁷¹ byly vlastnosti, které vychvalovaly stránky Rudého práva jako ty, které jsou ženám přirozené. A proto měla být schopná zastávat tři základní role, kterými byly matka, pracovnice a aktivní občanka.⁷²

Žena – matka měla být *pilířem rodiny*,⁷³ *dárkyní života*⁷⁴ a *vychovatelkou dětí* v

⁶⁹ Citováno dle POČÁROVSKÁ, Petra. *Žena ve veřejném životě: Dva příběhy z období normalizace*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta, str. 39.

⁷⁰ Viz www.csz.cz, [cit. 28.3.2015].

⁷¹ *RP*, 1978, roč. 58, č. 57 (8.3.), str. 2.

⁷² *RP*, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁷³ *RP*, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 2.

⁷⁴ *RP*, 1978, roč. 58, č. 56 (7.3.), str. 1.

uvědomělé občany.⁷⁵ Zkrátka její rolí bylo *starat se o své rodiny*⁷⁶ a *stát bok po boku svému muži*.⁷⁷ Úkolem ženy – pracovnice bylo, aby byla ve svém zaměstnání *platná a iniciativní*.⁷⁸ Největší důraz byl ale kladen na roli žen jako aktivních občanek. Zástupkyně Československého svazu žen Elena Litvajová ve svém proslovu na Pražském hradě vzpomínala, jak se ženy *účastnily všech revolučních přeměn a spoluvytvářely velké společenské hodnoty*, čímž se staly *spolutvůrkyněmi bohatství celé země*.⁷⁹ Stejně tak Gustáv Husák připomínal ženy, které *aktivně pomáhaly v rozvoji vlasti*⁸⁰ a *podílely se na budovatelském díle*.⁸¹ Podle novinových článků pak i všechny současné ženy *pochoptily náročnost doby a vážnost současných úkolů*⁸² a byly *připraveny pro uskutečňování nových myšlenek dát svůj um i ruce*.⁸³

Že ženy svou úlohu pochoptily a snaží se ji naplňovat, měly stvrzovat manifestací své loajality ke komunistické straně. Rudé právo psalo, že většina žen spravedlivě oceňovala obrovské úsilí Komunistické strany, která *vyvedla společnost z krize*⁸⁴ a byla si vědoma, že bez socialismu by jejich *rovnoprávné postavení nebylo možné*.⁸⁵

2.3.2 Bojovnice za mír

Nedílnou součástí obrazu socialistické ženy byl i její vztah k míru. Mírové téma v sobě spojovalo jak nejdůležitější úkol každé socialistické ženy, tak zároveň i úsilí celé společnosti. *Šťěstí matek a jejich dětí je neoddělitelné od míru*,⁸⁶ psaly sovětské ženy u příležitosti MDŽ Leonidu Brežněvovi. A podobně se ve svých projevech vyjadřovali i českoslovenští politici. Gustáv Husák na Pražském hradě shromážděné ženy ujišťoval: *Smyslem veškeré naší práce je mírový a materiálně zabezpečený život našich pracujících*,⁸⁷ Vasil Bil'ak úlohu míru shrnul: *Kde je mír, tam je život, krása a radost*.⁸⁸ a Rudé právo k propojení mírové otázky a postavení žen psalo, že ženy jsou v *předních řadách bojovníků za mír*,⁸⁹ *vášnivě se staví na obranu míru*⁹⁰ a každá žena si nejvíce přeje, aby byl *zítršek radostný a mírový*.⁹¹

⁷⁵ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 2.

⁷⁶ RP, 1982, roč. 62, č. 56 (8.3.), str. 1.

⁷⁷ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁷⁸ RP, 1978, roč. 58, č. 56 (7.3.), str. 1.

⁷⁹ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁸⁰ RP, 1978, roč. 58, č. 56 (7.3.), str. 1.

⁸¹ RP, 1982, roč. 62, č. 56 (8.3.), str. 1.

⁸² RP, 1978, roč. 58, č. 56 (7.3.), str. 1.

⁸³ RP, 1986, roč. 66, č. 56 (7.3.), str. 2.

⁸⁴ RP, 1972, roč. 52, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁸⁵ RP, 1979, roč. 59, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁸⁶ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=-7FzJ06BrTk>, [cit. 24.3.2015].

⁸⁷ Tamtéž.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ RP, 1982, roč. 62, č. 56 (8.3.), str. 1.

⁹⁰ Tamtéž.

⁹¹ Tamtéž.

Žena jako *bojovnice za mír*⁹² byla v rámci MDŽ ještě více akcentována v osmdesátých letech. Úvodník Rudého práva v roce 1982 popisoval, jak se ženy hlasitě staví *proti horečnému zbrojení a proti plánům na rozmístění dalších nukleárních raket v Evropě a proti americkým „teoriím“ omezené války, proti všemu, co činí mír křehkým a co jej ohrožuje.*⁹³ K boji za mír se hlásily i zástupkyně žen na Pražském hradě. Vzpomínaly ženy zápasící za mír v minulosti a zdůrazňovaly povinnost všech žijících žen v boji pokračovat: *Proto my živí považujeme za svou povinnost dále rozvíjet odkaz těchto velkých a historických dní a roků, ze všech sil pomáhat při upevňování moci a síly naší vlasti, celého socialistického tábora, pevně zástity míru a pokroku ve světě.*⁹⁴

Aby byla tato ideologická představa socialistické ženy jako bojovnice za mír ještě potvrzena, byl konstruován také obraz toho, jak se k míru staví západní státy. Prezident Ludvík Svoboda připomněl, že je třeba zastavit *hanebnou americkou agresi,*⁹⁵ člen předsednictva ÚV KSČ Josef Korčák ve svém proslovu hřímal, že *imperialistická reakce neváhá použít ani nejbrutálnějších metod středověkého násilí, aby získala moc nad lidem toužícím po svobodě a demokracii*⁹⁶ a Vasil Bil'ak varoval před *dobrodružnou politikou USA.*⁹⁷

2.3.3 Socialistická péče o ženy

8. březen byl také využívanou příležitostí, jak prezentovat socialistické zřízení i celou společnost jako starostlivé pečovatele o všechny potřeby žen. Autoři novinových článků psali, že MDŽ je vhodným dnem, kdy vyzdvihnout *úsilí socialistické společnosti*⁹⁸ o vytváření vhodných podmínek pro postavení žen. Většina příspěvků se vyjadřovala v tom smyslu, že *ženská otázka* byla a je součástí třídního boje a pouze v socialismu mohou ženy dosáhnout *skutečného zrovnoprávnění a osvobození*⁹⁹ – *politicky, ekonomicky, sociálně i kulturně*¹⁰⁰ a uplatnit *své nadání, sílu, elán, schopnosti a energii.*¹⁰¹

Součástí této ideologické reprezentace bylo i to, že zásluhy socialistického zřízení deklarovaly ženy samy. Například již zmiňovaná členka předsednictva ÚV KSS Litvajová v roce 1974 na Pražském hradě oceňovala zásluhy socialismu: *Socialismus od základu změnil naše ženy, otevřel jim široce brány do života. Vytvořil možnosti pro tvůrčí práci na všech úsecích, pro vzdělání, pro všestranný rozvoj jejich osobnosti, pro to, aby i jako něžné a pečlivé matky prožívaly toto přirozené poslání naplněné bohatstvím lásky a citu ke svým*

⁹² RP, 1979, roč. 59, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁹³ RP, 1982, roč. 62, č. 56 (8.3.), str. 1.

⁹⁴ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁹⁵ RP, 1971, roč. 51, č. 56 (8.3.), str. 1.

⁹⁶ RP, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

⁹⁷ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=-7FzJ06BrTk>, [cit. 24.3.2015].

⁹⁸ Národní archiv, fond KSČ ÚV 02/4 (*Ideové zaměření a politicko-organizační zabezpečení MDŽ, 1982*), inv. č. S25/82.

⁹⁹ RP, 1971, roč. 51, č. 56 (8.3.), str. 2.

¹⁰⁰ RP, 1972, roč. 52, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁰¹ RP, 1973, roč. 53, č. 57 (8.3.), str. 1.

dětem.¹⁰² Cílem těchto vyjádření bylo vytvářet zdání, že samotný socialismus je základním předpokladem pro odstranění odvěké nespravedlivosti ženské otázky a zvýhodnění pracujících žen. Důkazem toho mělo být, že mladá generace žen mohla díky práci celé socialistické společnosti konečně žít v *podmínkách materiálního blahobytu a sociálních jistot*.¹⁰³

K podtrhnutí této socialistické péče o ženy, byl v rámci MDŽ opět dáván do kontrastu obraz postavení žen v kapitalistických státech. Jejich nerovnou pozici na Západě Rudé právo vysvětlovalo tím, že *samotná podstata buržoazních režimů, spočívající ve společenské, sociální, rasové a jiné občanské nerovnosti, je živnou půdou pro setrvačné působení staletých předsudků o poslání ženy*.¹⁰⁴ Toto téma se objevovalo samozřejmě i v hradních proslovech. Například Marie Kabrhelová ve své řeči v roce 1984 zmínila rozvojové země, kde *politika imperialismu prohlubuje zbídačení žen rozvojových zemí, jimž patří naše hluboká solidarita*.¹⁰⁵

Přestože se tak MDŽ slavil na Východě i na Západě, ve významu tohoto svátku byl dle Rudého práva rozdíl. Zatímco totiž v západních státech se oslavy podle něj nesly *ve znamení boje za nejzákladnější práva žen*, tak v socialistických státech se připomínalo *rovnoprávné postavení žen*.¹⁰⁶ Proto socialistické ženy měly být vzorem pro ženy ze států kapitalistických, které si až díky nim mohly uvědomit, *co vůbec mají požadovat od svých vlád*.¹⁰⁷

2.4 Průběh Mezinárodního dne žen

Rituál MDŽ byl chystán tak, aby skrz připravený program – proslovy stranických funkcionářů i zástupkyň žen, přátelská gesta a využívání dalších symbolů artikulovaly výše popsanou oficiální ideologii. Obraz ideální socialistické ženy si díky tomu měla osvojit co největší část společnosti. Důležitý byl také výběr a úprava místa, kde se měl rituál odehrávat. Jednotlivé oslavy se konaly vždy v ohraničeném a uspořádaném prostoru, ať už to byl Pražský hrad nebo vyhrazená místa na pracovištích či v obcích.

2.4.1 Setkání na Pražském hradě

Na Pražském hradě se každý rok 8. března (nebo o den dříve) konalo setkání politických představitelů s vybranými československými ženami. Slavnostního programu se vždy účastnili nejvyšší straniční reprezentanti ve složení generální tajemník, prezident, předseda federální vlády, členové předsednictva stranického ústředního výboru, kandidáti

¹⁰² RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁰³ RP, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁰⁴ RP, 1978, roč. 58, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁰⁵ RP, 1984, roč. 64, č. 58 (8.3.), str. 1.

¹⁰⁶ RP, 1980, roč. 60, č. 58 (8.3.), str. 1.

¹⁰⁷ RP, 1976, roč. 56, č. 57 (8.3.), str. 1.

předsednictva, členové sekretariátu strany, ale i další vedoucí představitelé politického a veřejného života. Ženské delegátky vybíraly okresní výbory Československého svazu žen v koordinaci s místními stranickými orgány. Daná kritéria pro výběr těchto žen byla příkladnost v práci i při prosazování a plnění úkolů, společenská aktivita a přirozená autorita na pracovišti i v místě bydliště. Zastoupeny neměly být jen členky KSČ, ale i jiných politických stran a alespoň 40% žen mělo být bezpartajních.¹⁰⁸ Většina pozvaných žen byly dělnice, nicméně na setkání byly zvány třeba i sovětské ženy nebo zahraniční studentky. Nezbytnou součástí celého rituálu byla přítomnost Československé televize a Rudého práva, která zprostředkovávala a interpretovala průběh celého setkání, ideologická vyjádření, emoce i deklarování sounáležitosti se stranou.

Vybrané delegátky přijížděly do hlavního města již v předvečer setkání, kdy pro ně bylo připraveno divadelní představení v některém reprezentativním pražském divadle (ve Smetanově divadle, což je dnešní Státní opera, nebo v Národním divadle). Na programu byla v průběhu let například hra Antonína Zápotockého *Vstanou noví bojovníci*,¹⁰⁹ Smetanova *Hubička* nebo Dvořáková *Rusalka*.

O den později na Pražském hradě nejdříve vždy pronesli proslovy prezident nebo předsedy vlády a předsedkyně ženského svazu.¹¹⁰ Obsah jejich proslovů se v průběhu let takřka neměnil, řečníci za použití ideologického slovníku opakovaly stejné fráze, kterými chválili ženy a vyjadřovali souhlas s komunistickou stranou. Jako například v roce 1975 Marie Kabrhelová: *Spojuje nás jeden cíl: stát věrně za politikou dělnické třídy a jejího předvoje – komunistické strany. Učiníme všechno, aby se mír na celém světě stal skutečností.*¹¹¹ Po svém proslovu většinou předala slovo ještě některé z přítomných dělnic.

Nicméně nejvyšší straníční představitelé ve svých projevech ženy zároveň i ujišťovali o tom, že některé věci ještě stále nejsou ideální. Prezident Svoboda ve svém projevu v roce 1972 zmínil, že ví o problematické úrovni některých výrobků. Bylo by podle něj například potřeba, aby se na trhu objevily výkonnější pračky nebo větší ledničky, které umožní ženám nakoupit na několik dní dopředu.¹¹² Gustáv Husák zase ženy v průběhu let ubezpečoval, že ví o dlouhotrvajícím nedostatku mateřských škol¹¹³ nebo o potřebě zlepšit strukturu a kvalitu služeb, rozšířit sortiment a zajistit plynulé a dobré zásobování.¹¹⁴ Toto upozorňování na nedostatky navíc bylo v průběhu let stále častější a zřetelnější, a tak k viditelnému zlepšení

¹⁰⁸ Národní archiv, fond KSČ ÚV 02/4 (*Ideové zaměření a politicko-organizační zabezpečení MDŽ, 1982*), inv. č. S25/82.

¹⁰⁹ Děj se odehrává v 80. letech 19. století a hlavní postavou je předák vznikajícího organizovaného dělnického hnutí Ladislav Zápotocký–Budečský. Ten je vypovězen do rodné obce, kde pracuje jako krejčí a pokračuje v sociálním uvědomování příslušníků dělnické třídy. Viz <http://www.csfd.cz/film/9604-vstanou-novi-bojovnici/>, [cit. 4.4.2015].

¹¹⁰ Gusta Fučíková, Marie Kabrhelová.

¹¹¹ *RP*, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹¹² *RP*, 1972, roč. 52, č. 57 (8.3.), str. 2.

¹¹³ *RP*, 1979, roč. 59, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹¹⁴ *RP*, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 2.

situace očividně nedocházelo. V roce 1988 na hradním setkání *zaznívala kritická slova o nízkém počtu žen ve vysokých funkcích*¹¹⁵ a stále přetrvávajícím nedostatkách především ve výrobě, na trhu, ve službách, v obchodě a školství.¹¹⁶ Do úvodní části setkání po proslovech patřilo i předávání socialistických závazků¹¹⁷ do rukou státních představitelů.

Po oficiálních projevech program pokračoval občerstvením a podle zpráv *přátelskou diskuzí* s přítomnými politiky.¹¹⁸ Reportáže popisovaly, jak prezident Husák podepisoval delegačenky na památku a *vyptával se žen, jak to mají u nich se setím a jak si kde vedou na závodech*.¹¹⁹ Do jeho přítomnosti se nebylo vůbec lehké dostat, psalo Rudé právo, protože *všechny ženy mu chtěly aspoň stisknout ruku*.¹²⁰ Reportáže zachycovaly i vyjádření účastnic setkání. Rudému právu v roce 1975 jedna z přítomných žen řekla: *To je na socialismu to nejkrásnější, že neexistují přehradu mezi lidmi*.¹²¹ Televizním kamerám se v roce 1982 svěřila i olomoucká učitelka: *Pracuji s dětmi, a když se dívám do jejich důvěřivých očí, tak bych nikdy nechtěla, aby se tam objevily slzičky*.¹²² Československá televize se při vysílání reportáží z Hradu soustředila především na upravené a načesané ženy, mnohdy dojaté a se slzami v očích nebo v rozhovoru s politickými představiteli. Základní součástí rituálu bylo také vytváření zdání, že všechny ženy tvoří pevný kolektiv. Rudé právo psalo v roce 1972, že *ženy, ač se navzájem neznaly, byly slavnostní chvílí sblíženy*.¹²³ A o tři roky později: *Každá má jinou profesi. Nikdy předtím se neviděly, a přesto budily dojem, jakoby tvořily důvěrně známý kolektiv. Přestože přijely ze všech koutů, nebylo mezi nimi rozdílu – těžko byste rozeznali dělnici od inženýrky*.¹²⁴

2.4.2 Oslavy na pracovištích

Oslavy, které se konaly v podnicích a závodech, mívali na starosti místní členové Revolučních odborových hnutí,¹²⁵ případně příslušné komise žen pod ROH spadající. Setkání žen měla podle doporučení proběhnout spíše v dopoledních hodinách, aby byla využita i k všestrannému zhodnocení pracovní a společenské iniciativy¹²⁶ a diskuzi o zvyšování efektivity

¹¹⁵ RP, 1988, roč. 69, č. 56 (8.3.), str. 1.

¹¹⁶ Tamtéž.

¹¹⁷ Socialistický závazek znamená *dobrovolný slib jednotlivce nebo kolektivu, že splní určitý úkol, vědom si jeho důležitosti, a to často nad svou normální pracovní povinnost nebo vedle ní*. Viz <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4339>, [cit. 24.3.2015].

¹¹⁸ Viz Příloha 5.

¹¹⁹ RP, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹²⁰ RP, 1979, roč. 59, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹²¹ RP, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹²² Filmový archiv České televize, fond ADZP (*Aktuality*, 8.3.1982).

¹²³ RP, 1972, roč. 52, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹²⁴ RP, 1975, roč. 55, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹²⁵ Jednalo se o monopolní odborovou organizaci, která byla ve své době nejmasovější společenskou organizací. Za normalizace se její činnost zaměřovala především na vybírání členských příspěvků a na organizování společenských aktivit.

¹²⁶ Archiv bezpečnostních složek, fond A26 (*Zajištění usnesení vlády ČSSR o pojetí a organizačním zajištění MDŽ 1975*), inv. č.162.

a kvality práce.¹²⁷ Scénář těchto oslav se většinou skládal z krátkého proslovu, předání malého dárku, kulturního programu a případně udělení pochvalných uznání ženám. Prostor oslav musel být v daný den uklizen a vyzdoben nástěnkami s názornou agitací, aby i svým uspořádáním a dekoracemi sděloval myšlenky MDŽ.

Podniky s více zaměstnanci pořádaly větší oslavy nebo večerní společenská setkání.¹²⁸ Vitana Byšice připravila jako dárek pro své zaměstnankyně možnost ihned po směně využít kadeřnické a kosmetické služby.¹²⁹ To zvěčnily i fotografie pořízené Československou tiskovou kanceláří. Na jedné z nich jsou ženy, které si čtou časopis *Vlasta*, zatímco využívají kadeřnických služeb.¹³⁰ Jiná pak zobrazuje ženu užívající si masáž.¹³¹ Jednota Prostějov si v roce 1973 na oslavu MDŽ pozvala zpěvačku Jitku Zelenkovou,¹³² jejíž vystoupení dokumentuje i fotografie, na které kromě zpěvačky a její kapely je vidět i pódium s velkým nápisem MDŽ.¹³³ Komise žen spadající pod ROH Československé televize každý rok přichystala společenský večer v reprezentativních pražských sálech jako Žofin nebo Kulturní dům na Smíchově. Součástí večera bývala i prodejní výstava dámského textilu a oděvního zboží obchodního domu Perla.¹³⁴ V roce 1973 spojila Československá televize oslavy MDŽ i s celostátní výzvou k MDŽ na pomoc vietnamským ženám.¹³⁵ V dopise odborářům Československé televize se psalo, že svátek žen je vhodnou příležitostí k zorganizování akce na pomoc Vietnamu a tím *v praxi podtrhnout význam svátku a solidaritu pracovníků ČST hrdinným vietnamským ženám*.¹³⁶ Tato solidarita měla být vyjádřena minimálně částkou rovnající se jednomu procentu měsíčního platu.

2.4.3 Obecní oslavy

Ve městech a vesnicích oslavy MDŽ povětšinou organizovaly místní Svazy žen. Do příprav se ale zapojovaly i národní výbory, mateřské a základní školy, pionýři a jiskřičky, tělocvičné jednoty, ale také třeba JZD nebo dobrovolní hasiči. Děti ve školách vyráběly ženám přání a dárky a nacvičovaly různá vystoupení. Připomenutí MDŽ se většinou konalo ve společenských domech, sokolovnách, sálech kin nebo divadel a výzdoba zpravidla

¹²⁷ Národní archiv, fond KSČ ÚV 02/4 (*Ideové zaměření a politicko-organizační zabezpečení MDŽ, 1982*), inv. č. S25/82.

¹²⁸ Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Komise žen při ZVROH*), inv. č. 137.

Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Zápisy ze schůzí ZV ROH leden až červenec*), inv. č. 329.

¹²⁹ Viz *Příloha 4*.

¹³⁰ Viz <https://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=1532268&idx=32&select-continue=1>, [cit. 24.3.2015].

¹³¹ Viz <https://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=1532269&idx=31&select-continue=1>, [cit. 24.3.2015].

¹³² Viz http://prostejovsky.denik.cz/zpravy_region/mdz-komunisticka-nostalgie-jde-s-dobou-podivejte-s.html, [cit. 24.3.2015].

¹³³ Viz *Příloha 10*.

¹³⁴ Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Komise žen při ZV ROH*), inv. č. 137.

¹³⁵ 27. ledna 1973 byla v Paříži podepsána mírová dohoda mezi USA, Jižním Vietnamem, Vietkongem a Severním Vietnamem.

¹³⁶ Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Komise žen při ZV ROH*), inv. č. 137.

znamenal vyvěšení nápisu MDŽ a rozmístění kytic červených karafiátů.¹³⁷ Pokud se jednalo o večerní zábavu s hudbou, musel organizační výbor předem podat na úřad žádost o povolení akce. Formulář obsahoval místo a čas akce a také seznam interpretů a písní, které se budou v průběhu večera hrát.¹³⁸ Většinou samy ženy pak pro účastníky oslav připravovaly občerstvení – chlebičky, dorty, kávu.¹³⁹ Naléval se ale i alkohol, díky němuž se některé odpolední oslavy protahovaly do večerních až nočních hodin.

Pokud se oslava konala odpoledne, bylo hlavním bodem programu většinou připravené pásmo veršů, písní a tanečků dětmi mateřské nebo základní školy¹⁴⁰ nebo se i stávalo, že si kulturní vložku připravily ženy samy.¹⁴¹ Mohla být také připravena beseda žen s představiteli veřejného života (kde byla opět příležitost bavit se o aktuálních problémech v obci nebo na daném pracovišti),¹⁴² projev předsedy městského národního výboru,¹⁴³ osvětová beseda,¹⁴⁴ promítání archivních filmových záběrů,¹⁴⁵ divadelní představení,¹⁴⁶ rozhlasová relace¹⁴⁷ nebo slavnostní schůze Svazu žen, kde byly přijaty nové členky. Vzhledem k tomu, že se jednalo o svátek žen, tak ženy dostávaly i drobné dárky. Nejčastěji to byly dárky pro užití v domácnosti jako ručník, mýdlo, hrnek, utěrka ale také třeba bonboniéra nebo potravinový balíček. Večerní oslavy pak probíhaly například formou taneční zábavy,¹⁴⁸ plesu¹⁴⁹ nebo i módní přehlídky. Připomenutí MDŽ ale mohlo proběhnout i netradičně. Třeba ženy z obce Libež u Benešova se v roce 1982 vypravily na výlet do Liberce, na Sychrov a Starého Rohozce.¹⁵⁰ V menších obcích pak také mnohdy mladší ženy a pionýři navštěvovali své starší a osamělé spoluobčanky, aby jim předali malý dárek.¹⁵¹

2.5 Mediální obraz Mezinárodního dne žen

MDŽ se intenzivně věnovala i jednotlivá média, ať už to bylo Rudé právo, Československá televize, televizní seriály, kroniky nebo jiné sdělovací prostředky. Typizovanými profily žen, rozhovory, fotografiemi, záběry z oslav, blahopřáními, vytvářením obrazu kapitalistických států, reportážemi, zábavnými pořady nebo seriály přímo rituál spoluvytvářela, svým dosahem zesilovala jeho účinek a byla tak nedílnou součástí ideologické

¹³⁷ Viz Příloha 6.

¹³⁸ Archiv Hlavního města Prahy, zn. 24 (*Povolení společenských a kulturních akcí*), kart. 12.

¹³⁹ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

¹⁴⁰ Viz Příloha 7 a Příloha 8.

¹⁴¹ Viz <http://www.milotice.cz/informace-o-obci/kronika-obce/rok-1982-1992/1988/>, [cit. 24.3.2015].

¹⁴² Viz <http://www.slezskerudoltice.cz/informace-o-obci/kroniky-obce/kronika-1975/>, [cit. 24.3.2015].

¹⁴³ Viz <http://www.ujezdvk.com/kronika/1971-1980.pdf>, [cit. 24.3.2015].

¹⁴⁴ Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Komise žen při ZV ROH*), inv. č. 137.

¹⁴⁵ Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Zápisy ze schůzí ZV ROH leden až červenec*), inv. č. 329.

¹⁴⁶ Spisový archiv České televize, sign. Ve2 (*Komise žen při ZV ROH*), inv. č. 137.

¹⁴⁷ Viz <http://www.hvozdec.cz/files/1977-88.pdf>, [cit. 24.3.2015].

¹⁴⁸ Viz <http://www.mistrice.cz/index.php/kronika-obce/222-kronika-rok-1979-1985.html>, [cit. 24.3.2015].

¹⁴⁹ Viz <http://www.vrcen.cz/o-obci/kronika/rok-1986.html>, [cit. 24.3.2015].

¹⁵⁰ Viz <http://www.obeclibez.cz/?p=2345>, [cit. 14.1.2015].

¹⁵¹ Viz <http://www.ceskysvazzen-rudice.estranky.cz/clanky/stranka.html>, [cit. 24.3.2015].

interpelace.

2.5.1 Rudé právo

Když Rudé právo psalo o MDŽ, přinášelo zejména články o dějinách ženského hnutí nebo příklady *obyčejných* dělnických žen. Čtenáři se tak mohli dozvědět o *zdatné jeřábnici* Olze Vokové z Vítkovických železáren a zároveň i dlouholeté funkcionářce KSC, ¹⁵² vedoucí pracovníci Závodu MDŽ v Bratislavě Márii Sokolové, která se svým kolektivem pravidelně překračovala plán, ¹⁵³ mladé dělnici, která plnila plán na 180% a v jejímž medailonu se psalo, *jestli by práce měla být určujícím momentem dobrého dne, tak je možné jí jen závidět. Výsledky ukazují, že má všechny dny dobré.* ¹⁵⁴ Nebo také zaměstnankyni podniku Vinola v Ústí nad Labem Libuši Jančové a také člence předsednictva a funkcionářce ROH, která mluvila o svém vztahu k práci: *Bylo nás sedm dětí, rodiče nás vedli k poctivé práci a naučili nás vážit si jí. Říkám tomu dělnická čest. V našem oddělení ve vyšívárně jsme převážně ženy - matky. Dovedeme ocenit, co se v naší republice za poslední roky zlepšilo a co lidem přináší politika komunistické strany. [...] Mrzí nás, když musíme v našem oddělení někdy opravovat vady v tkaninách. Tím se přece hospodářský výsledek snižuje.* ¹⁵⁵ Na doprovodných fotografiích ze závodů a podniků stály vždy usměvavé a upravené dělnice z továren, ¹⁵⁶ ženy s květinami, šťastné maminky s dětmi a kočárky ¹⁵⁷ nebo dlouhé fronty mužů čekajících před stánkem s květinami. ¹⁵⁸

Kromě toho Rudé právo otiskovalo i krátká blahopřání všem ženám. Přála jim buď přímo redakce: *Vše nejlepší k mezinárodnímu svátku žen, hodně životních úspěchů, klid a mír přeje čtenářkám Rudé právo.* ¹⁵⁹ Nebo svá přání zasílala jednotlivá pracoviště. Jako například podnik Oděvy Praha: *Vše nejlepší k MDŽ všem svým zákaznicím* ¹⁶⁰ nebo žáci Základní školy Antonína Zápotockého: *Slibujeme vám, že se budeme pilně učit a budeme vzornými pionýry.* ¹⁶¹ V roce 1978 přál ženám z vesmíru i Vladimír Remek s celou posádkou kosmického letu: *Milé ženy, blízké i neznámé. Naše mezinárodní posádka, která plní složité letové úkoly na našem kosmickém komplexu, nemůže nevzpomenout při této příležitosti i na vás, na naše milé ženy, naše matky i naše sestry. Vaše něžné a citlivé ruce se setkaly s naší stanicí již tam na Zemi. Vždyť vy jste se podílely na šití našich leteckých obleků, na přípravě dobré a chutné stravy pro náš dlouhý pobyt ve vesmíru i na výrobě přesných přístrojů pro*

¹⁵² RP, 1970, roč. 50, č. 57 (9.3.), str. 1.

¹⁵³ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁵⁴ RP, 1979, roč. 59, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁵⁵ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁵⁶ Viz Příloha 2.

¹⁵⁷ Viz Příloha 1.

¹⁵⁸ RP, 1970, roč. 50, č. 56 (7.3.), str. 1.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ RP, 1974, roč. 54, č. 57 (8.3.), str. 1.

*naši stanici.*¹⁶²

Mimo to se i Rudé právo zapojovalo do vytváření obrazu kapitalistických států. Aby si čtenáři vytvořili lepší představu, jmenovaly články údajné nedostatky, které v západních státech přetrvávaly – *značné zanedbávání vzdělání dívek,*¹⁶³ *přetrvávající diskriminace žen, nízké výdělky a stoupající nezaměstnanost.*¹⁶⁴

2.5.2 Československá televize

Stejně tak i Československá televize byla zprostředkovatelem a spolutvůrcem MDŽ jako celospolečenského rituálu, který prostupoval celou společnost od dělnické třídy, přes umělce až k nejvyšším státním představitelům.

Ve svém zpravodajství přenášela záběry z Pražského hradu, ale také vysílala rozhovory a medailony různých žen, které byly opět prezentovány jako příklady pro všechny ostatní ženy. Vzorem tak měla být například učitelka, která v rozhovoru mluvila o tom, jak by se ráda vrátila k politické práci nebo studentka (a zároveň členka akčního výboru fakulty), která se svěřovala se svými plány na založení rodiny, názory na politickou práci, ale také obavami z toho, jak skloubí péči o rodinu se zaměstnáním.¹⁶⁵ Televizní reportáž představila i předsedkyni Městského výboru Československého svazu žen v Praze Bohuslavu Vaníčkovou,¹⁶⁶ která vzpomínala na svou první oslavu MDŽ – bylo jí čtrnáct let a na podnikové oslavě své maminky recitovala Macharova Spartaka. Od té doby, říkala, zažila nespočet MDŽ – třeba ty, které slavila s mladými komsomolkyněmi a komsomolci,¹⁶⁷ kde recitovala básně a posílala pozdravy za organizovanou mládež.¹⁶⁸ Televizní publicistické pořady také vysílaly reportáže z NDR a Francie, které zobrazovaly protesty odborových organizací proti nerovnému postavení žen nebo z Itálie, kde hlavním tématem byla diskriminace žen v pracovním procesu.¹⁶⁹ Do připomenutí MDŽ se ale zapojovaly i jiné než zpravodajské pořady. Například Televizní klub mladých¹⁷⁰ v roce 1984¹⁷¹ ve studiu uvítal prodavačky z obchodního domu Družba na Václavském náměstí, zaměstnankyně Hlavního nádraží v Praze a dívky ze směny v ČKD Polovodiče.

Jako dárek všem ženám televizní tvůrci připravovali i zábavné pořady. Ve večerních estrádách se za normalizační léta vystřídal mnoho mužů, kteří ženám děkovali za vše, *co*

¹⁶² *RP*, 1978, roč. 58, č. 57 (8.3.), str. 1.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ *RP*, 1980, roč. 60, č. 58 (8.3.), str. 1.

¹⁶⁵ Filmový archiv České televize, fond APFP (*Československý filmový týdeník, 1969, č. 10*).

¹⁶⁶ Viz *Příloha 3*.

¹⁶⁷ Členové Komunistického svazu mládeže.

¹⁶⁸ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=-7FzJ06Brtk>, [cit. 24.3.2015].

¹⁶⁹ Filmový archiv České televize, fond ADZP (*Televizní noviny, 8.3.1982*).

¹⁷⁰ Publicistický pořad pro mládež vysílaný jednou týdně.

¹⁷¹ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=4ZNkWwEuqIQ>, [cit. 24.3.2015].

dělají pro domácnost, pro rodinu, hlavně pro společnost¹⁷² a k svátku jim přáli vše nejlepší.¹⁷³ Mezi gratulanty se pravidelně objevovali prominentní umělci, čímž se do MDŽ zapojovala i oficiální část populární kultury. Například Karel Gott vystupoval s dětským sborem¹⁷⁴ nebo zpíval píseň ženám ve skleníku s květinami,¹⁷⁵ Josef Zíma přál společně se svým dechovým tanečním orchestrem, duo Kotvald a Hložek pogratalovalo v květinovém studiu společnou choreografií k písni Diana a Josef Laufer se s karafiátem a písni vydal přímo za ženami na pracoviště. Přicházeli ale také herci – Jaromír Hanzlík nebo Pavel Soukup, kteří ženám přáli verši. Poblahopřát přišel i voják v základní službě Jiří Schmitzer s tím, že *právě my, vojáci v základní službě, si nejvíce uvědomujeme, co pro nás znamenají naše mámy, babičky, ženy nebo dívky*.¹⁷⁶ Na den MDŽ byly do vysílání zařazovány i filmy, jejichž diváky bylo spíše ženské publikum. Kladný ohlas u divaček vyvolal například film Angelika.¹⁷⁷

2.5.3 Televizní seriály

Vedoucí oddělení kultury ÚV KSČ Miroslav Müller se v září 1974 vyjádřil k Československé televizi, že cílem jejího vysílání je *kreativně zobrazovat život člověka v socialistické společnosti, jeho vztah k práci a životu, jeho hodnotový svět, jeho interní i sociální konflikty a boje [...]* Ideologicky nejvýznamnější jakožto i nejúčinnější a pro diváky nejzábavnější je *dramatický žánr*.¹⁷⁸ Podle Pauliny Brenové se tak televizní diváci měli ztotožňovat s postavami, které na obrazovce uvidí¹⁷⁹ a zároveň ze seriálů také měli vyčíst návod toho, *jak se mají chovat, aby si zajistili nekonfliktní soužití s celým systémem*.¹⁸⁰

Televizní seriály, které podávaly zidealizovaný obraz jednotlivých oslav MDŽ, byly tedy také nástrojem oficiální ideologie a zprostředkovatelem rituálu. Jedním příkladem za všechny může být seriál *Žena za pultem*¹⁸¹ z roku 1977.

Třetí díl tohoto seriálu s názvem *Příběh šéfova zástupce* přímo připomenutím MDŽ začíná. *Po úvodních záběrech na regály s mnoha různými potravinami se divák ocitá v prodejně plné veselých prodavaček. Tam také přichází mladý muž, který prodejnu zásobuje a vesele ženám rozdává karafiáty a přeje ještě více samostatnosti, spokojenosti a abyste nás měli ještě více rádi*.¹⁸² Ženám dává i bonboniéru, kterou posílá ředitelství. Scéna je

¹⁷² Viz <https://www.youtube.com/watch?v=M22s8H6sD8k>, [cit. 24.3.2015].

¹⁷³ Filmový archiv České televize, fond ADZP (*Aktuality*, 9.3.1981).

¹⁷⁴ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=a0xB7TvBXgo>, [cit. 24.3.2015].

¹⁷⁵ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=M22s8H6sD8k>, [cit. 24.3.2015].

¹⁷⁶ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=a0xB7TvBXgo>, [cit. 24.3.2015].

¹⁷⁷ Spisový archiv České televize, sign. Inf (*Dopisy diváků*), inv. č. 1386.

¹⁷⁸ Citováno dle BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: The culture of communism after the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010, str. 124.

¹⁷⁹ BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: The culture of communism after the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010, str. 202.

¹⁸⁰ Tamtéž, str. 128.

¹⁸¹ *Žena za pultem* [seriál]. Díl *Příběh šéfova zástupce*. Režie Jaroslav DUDEK. Československo, 1977.

¹⁸² Tamtéž.

optimistická, veselá, plná nadšeného křiku a jásotu. Navíc hlavní postava celého seriálu Anna Holubová v podání Jiřiny Švorcové v celém seriálu vystupuje jako socialistická *superžena*. Svou rolí tak ztělesňuje ideál ženy a naplňuje ideologické formulace popisující vzorové socialistické ženy.¹⁸³

2.5.4 Obecní kroniky

Obraz oslav MDŽ zachycují i některé obecní kroniky. Stále sice jsou oficiálním pramenem, ve kterém je využíván uniformní jazyk politických elit, nicméně zároveň ho autoři jednotlivých zápisů aplikují na konkrétní programy a účastníky MDŽ. V jednotlivých kronikách pak záleží, na kolik jejich autoři zdůrazňovali oficiální stránku MDŽ, a na kolik se soustředili spíše na samotný průběh a program oslav.

V kronice obce Žižicko u Kladna se k MDŽ roku 1973 jen krátce píše: *K MDŽ zhotovili žáci dárky pro maminky a přednesli básně při oslavě MDŽ na Drnově.*¹⁸⁴ V Radotíně v roce 1974 probíhala oslava až 10. března: *V neděli 10. března ve 14hod. bylo v našem pohostinství plenární zasedání MNV spojené s oslavou MDŽ a 26. výročí vítězného února. Kulturní vložku měli pionýři a malé děti. Zúčastněné ženy obdržely dárky od MNV. Po programu byl promítnut krátký film.*¹⁸⁵ Stručně o oslavách MDŽ informovala i kronika obce Hvozdec v roce 1979: *MDŽ – proběhla obvyklá oslava v sokolovně s kulturním programem pionýrů.* O dva roky později se v téže kronice píše: *MDŽ – letos proběhlo formou relace do rozhlasu, kterou pionýři zpestřili básničkami. Svaz žen rozdál přestárlym občankám bonboniery.*¹⁸⁶ Zřetelné propojení oficiálního jazyka s konkrétními oslavami MDŽ se objevuje v kronice Slezských Rudoltic u Bruntálu v zápisu k 8. březnu 1975:

Letošní oslavy MDŽ byly významné především tím, že uplynulo 65 let od vyhlášení Mezinárodního dne žen a že rok 1975 byl vyhlášen Mezinárodním rokem ženy. V Osoblaze se v březnu sešly tři generace žen učitelek na společné besedě s představiteli okresu, kde mezi sebou přivítaly předsedkyni ČÚV Svazu žen soudružku Marii Jarošovou a příslušnici 1. čs. armádního sboru mjr. v záloze Naďu Chroustovou, ženu, která byla jednou z těch, kteří nám přinesli svobodu. Z naší obce se zúčastnila této besedy soudružka Marie Hudečková, která zde obdržela čestné uznání OV ČSŽ. V Bruntále došlo 8. března k přátelskému setkání žen s představiteli politického a veřejného života okresu, kterému byla přítomna soudružka Jindra Tichavská.

V naší obci pro ženy pracující na státním statku se uskutečnila oslava MDŽ, spojená s pohoštěním a zábavou, ve společenském domě. O zpestření oslavy se postarali pionýři

¹⁸³ BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: The culture of communism after the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010, str. 165.

¹⁸⁴ Viz <http://www.zizice.cz/index.php?oid=2896934>, [cit. 24.3.2015].

¹⁸⁵ Viz <http://www.obecradotin.cz/index.php?nid=1018&lid=cs&oid=1232073>, [cit. 24.3.2015].

¹⁸⁶ Viz <http://www.hvozdec.cz/files/1977-88.pdf>, [cit. 24.3.2015].

a jiskřičky pásmem veršů a písní a pěknými tanečky. Všem ženám předali přáníčka, která zhotovili ve školní družině. Pionýři také navštívili společně se členkami ČSŽ babičky, které se oslav nezúčastnily a předali jim také přáníčka a květiny. Všechny uvedené akce byly součástí oslav 30. výročí osvobození ČSSR Sovětskou armádou a všechny ženy si více než kdy jindy uvědomily, co pro ženy – matky, nositelky života, lásky a radosti, znamená to prosté, ale tolik potřebné slovo mír a komu vděčíme za našich 30 let prožitých v míru. Uvědomily si také, kolik žen ve světě nemůže slavit svůj svátek v klidu a pohodě jako my, kolik žen ještě musí bojovat za svoji rovnoprávnost a svobodu a jak i my československé ženy můžeme přispět k uskutečňování humánních a ušlechtilých cílů, které vyjadřuje heslo Mezinárodního roku ženy: Rovnoprávnost, rozvoj, mír!¹⁸⁷

2.6 Aktéři Mezinárodního dne žen

Všichni, kdo se do oslav MDŽ zapojili, se zároveň stávali aktéry a spolutvůrci rituálu. Nejen političtí představitelé a ženy, ale také ti, kdo oslavy připravovali nebo se jich účastnili a stejně tak ti, kteří zachytili obraz vytvářený médii. Jejich jednání bylo podle Austinovy teorie *performativním*, které v sobě neslo *lokuční*, *ilokuční* a *perlokuční* složku.

2.6.1 Účast na oslavách

Lokuční složka jednání byla naplněna samotnou účastí na těchto rituálech. A to nejen pouze fyzickou, ale také aktivní v tom, že jednotliví aktéři rituál MDŽ přímo vytvářeli. Pověření lidé uklízeli, chystali a upravovali místa oslav, děti ve školách vyráběly přání a nacvičovaly vystoupení, média chystala speciální obsah. Většinou ženy samotné na oslavy připravovaly občerstvení a některé z nich (zejména ty, které byly pozvané na Pražský hrad nebo do televize) se i upravily a slavnostně oblékly. V rámci samotných oslav politici a zástupkyně žen pronášely proslovy, přítomní diváci jejich proslovy poslouchali (nebo je alespoň nepřerušovali), na správných místech tleskali a účastnili se i připraveného programu. Muži neměnnými a unifikovanými přáními ženám blahopřáli a ženy tato přání a dárky s úsměvem přijímaly.

Svým jednáním aktéři tak sdělovali určitou zprávu, provedli elitami po nich požadovaný akt. To byla *ilokuční* část jejich jednání. Při tom nebylo důležité, aby oni sami sebe chápali jako socialistické občany nebo aby jimi chtěli být. Klíčové bylo, že věděli, jak se mají chovat, podle daných pravidel jednali a prezentovali se jako uvědomělí socialističtí občané.

¹⁸⁷ Viz <http://www.slezskerudoltice.cz/informace-o-obci/kroniky-obce/kronika-1975/>, [cit. 24.3.2015].

2.6.2 Následky jednání a vzpomínky na MDŽ

Nicméně tím, že se účastníci oslav MDŽ chovali podle daných pravidel, se nejenže ukazovali jako správní občané, ale zároveň vytvářeli představu o tom, jak vypadá socialistická společnost. To byly následky jejich jednání, neboli *perlokuce*. Avšak tento důsledek byl u většiny aktérů pravděpodobně spíše nevědomou částí jejich jednání. Důležitější pro ně bylo, co oni osobně mohou svou účastí na rituálu získat. Jednotlivé zájmy lze částečně vyčíst ze vzpomínek některých účastníků oslav. Ve srovnání s oficiálním mediálním jazykem pamětníci vzpomínají spíše na neformální část oslav. Na svou účast na hradním ceremoniálu vzpomíná Alena Ekslerová:

Já se tady budu asi trochu chlubit, protože jak jsem na tu práci šikovná, jo, tak nevím, tuším v osmdesátém druhém roce, ale to není jako důležitý... Jelikož 8. března bylo MDŽ, tak ženy obvykle za odměnu dostávaly kytičku. A já jsem tehdy dostala dárek, že jsem byla pozvaná do Prahy. Čtrnáct dní dopředu si mě zavolal předseda KSČ a říkal, vybrali jsme tě, pojedíš za odměnu do Prahy a taky přijede televize a budó tě natáčet. No skutečně přijeli, natočili mě, jak pracuju, to jsem tam vyráběla ty naše dílečky, a pak jsem odjela do Prahy. [...] No tak to tenkrát bylo, že se jezdilo na Hrad, že. A tak mě pozvali. A tam nás na ten Slavín povozili, to jsme musely... [...] Tam jsme to všechno prošly, tam nás pozvali, provezli. A pak jsme toho 8. března ráno šly do Valdštejnského paláce, kde mám takové dojem, byli všichni ti ministři a předseda vlády. Tam mě hned vyhledali, hned jsme nastúpily, a jak tam měl projev Korčák, tak mě natáčeli celou tu dobu. [...] Tak tam byl nějaké proslov, popřáli nám a pak tam bylo občerstvení [...] Dost jídla tam bylo, ovoce, pití... K pití tam bylo, myslím, víno a pivo. A protože mám ráda pivo, tak jsem si dala pivo... [...] Bylo nás tam moc, plné sál. No ale řekla bych, že víc bylo těch papalášů. Jinak stoly byly toho jídla plný, to se doslova prohýbalo. Tehdy nebylo to ovoce a vůbec nic... tak ty ženský, když to řeknu otevřeně, měly toho všeho doslova narvaný igelitky. [...] Víte, co jsem si dala? Oni tam měli šunku, tak tu jsem si dala, to jsem si tam tu frontu vystála a pak jsem si tam dala plátek té šunky. [Ostatní ženy] měly takový větší kabelky a házely si tam pomeranče. Jo a salám taky. Během hodiny, ani ne, to bylo všechno prázdný. [...] Pro mě to byl takové zážitek, které už asi nikdy nezažiju.¹⁸⁸

Oslavy MDŽ nebyly jen opakováním naučených vzorců chování, ale i prostorem pro neformální setkávání. Například mnozí z pamětníků přiznávají, že se při oslavách MDŽ vždycky opili.¹⁸⁹ Milan Ducko říká: *Mně se to líbilo. A my jsme se opravdu bavili. Pro*

¹⁸⁸ VANĚK, Miroslav, vyd. *Obyčejní lidé...?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 2. sv, str. 78.

¹⁸⁹ Že někteří oslavy MDŽ skutečně k opíjení se využívali, naznačil ostatně i článek v Rudém právu. Psalo se v něm, že muži na svátek žen tu jsou jen proto, aby dali ženám květinu nebo jiný dárek. Ale, že *tu a tam se ovšem stává, že někteří muži oslavují 8. března způsobem, jako by tento svátek patřil jim, ale to jsou absolutně zaostalá individua, která lze s opovržením pomínout.*, RP, 1970, roč. 50, č. 56 (7.3.), str. 1.

mužský to bylo dobrý, pro ženy ne. Ty dostaly kytičku, mužský přišli domu vopilý, ale takhle se trochu společensky žilo.¹⁹⁰ Že MDŽ nikdy neuznával a nikomu kytku nedával, tvrdí i Otakar Černý.¹⁹¹ Vzápětí ale dodává, že na proslovy a oslavy chodil, protože občerstvení platilo ROH: *To jsme teda využívali k tomu, že jsme se ožrali. Byly tam i ženy, a ty se ožraly s náma.*¹⁹² Jaroslav Pajer¹⁹³ vzpomínal: *No, já jsem na žádný oslavy nechodil. Ale jeden můj kamarád mi vyprávěl, že ženský z vlašimský fabriky pozvaly do Kondradce do hospody a ve tři ráno je nakládali do aut. Jinak [ženy] dostávaly ručníky, mýdlový kazety nebo bonboniéru. V televizi pak o MDŽ podle něj silně kecali a pořád řečnili, jak se tu máme dobře a jinde jak jsou vykořisťováni.*¹⁹⁴ Na to, že oslavy MDŽ byly spíše oslavami pro muže, vzpomíná i Jaroslava Krudencová: *Spíš slavili chlapi než ty ženský*¹⁹⁵ nebo Alena Růžičková, která říká, že ženy šly domů a pánové tam pokračovali. *To bylo veškeré MDŽ.*¹⁹⁶ Paní O., která měla malé děti a na oslavy nechodila a dodává, že bylo zbytečné tam chodit. *Vždyť tam byla samá baba.*¹⁹⁷ To potvrzuje i Eliška Prošková.¹⁹⁸

Pro Janu Dubnovou,¹⁹⁹ která učila na základní škole na pražském Žižkově, bylo MDŽ podle jejích slov *další z trapných dnů.*²⁰⁰ Vzpomíná na hlášení v rozhlase, přání pionýrů a odpolední oslavu v hudební síni.²⁰¹ Podle Jana Caletky bylo povinné na oslavy chodit a on osobně byl rád, když mohl utéct domů.²⁰² Naopak učitelka jedné smíchovské základní Kristina Šidáková²⁰³ potvrzuje, že MDŽ se neobešlo bez proslovu v rozhlase, kde samozřejmě *exceloval Sovětský svaz a ženy budovatelky, jeřábnice a tak.*²⁰⁴ Tím ale podle ní ideologická část oslav končila. Samotná oslava MDŽ pro učitele bývala spojována s oslavou Dne učitelů,²⁰⁵ kdy se všichni kantoři sešli na večeri, po které následoval kulturní program. A Šidáková na tyto večery ráda vzpomíná, protože hudební vystoupení byla vždy kvalitní. Do školy totiž chodily i děti Jiřího Suchého nebo Václava Žilky, a tak program připravovali profesionální hudebníci.

¹⁹⁰ VANĚK, Miroslav, vyd. *Obyčejní lidé...?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 2. sv, str. 60.

¹⁹¹ Otakar Černý, nar. 1943. Novinář a publicista, který od roku 1969 působil v Československé televizi ve sportovní redakci.

¹⁹² Rozhovor s Otakarem ČERNÝM, Praha 1.8.2014, archiv autorky.

¹⁹³ Jaroslav Pajer, nar. 1934. V letech 1959–1994 Pracoval v ČKD.

¹⁹⁴ Rozhovor s Jarmilou a Jaroslavem PAJEROVÝMI, Praha 25.7.2013, archiv autorky.

¹⁹⁵ VANĚK, Miroslav, vyd. *Obyčejní lidé...?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 2. sv, str. 517.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 904.

¹⁹⁷ Tamtéž, str. 742.

¹⁹⁸ Tamtéž, str. 821.

¹⁹⁹ Jana Dubnová, nar. 1938. V letech 1963–1998 vyučovala na Základní škole Chmelnice na Praze 3.

²⁰⁰ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

²⁰¹ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

²⁰² VANĚK, Miroslav, vyd. *Obyčejní lidé...?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009. 2. sv, str. 50.

²⁰³ Kristina Šidáková, nar. 1938. V letech 1962–2006 učila v Praze na smíchovské základní škole s rozšířenou výukou jazyků.

²⁰⁴ Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

²⁰⁵ Den učitelů připadá na 28. března.

Jarmila Pajerová²⁰⁶ ve spojitosti s MDŽ popisuje dárky, které ženy dostávaly: *To jsme dostávaly třeba ubrus, ten používám doted', nebo froté ručníky a někdy i karafiát. Ženské u nás nejvíc vzpomínaly, že jednou, to jsem tam zrovna nebyla, jim na klíce visel párek nebo nějaká uzenina. Tak na to vzpomínaly nejvíc.*²⁰⁷

2.6.3 Dopis Československé televizi

Jako jiný příklad *performativního* jednání může sloužit dopis, který došel do Československé televize někdy v rozmezí let 1987 až 1989:²⁰⁸

*Vážení soudruzi,
u příležitosti svátku MDŽ jste uvedli na televizních obrazovkách I. díl Angeliky, který se nám velice líbil. Chtěly bychom Vás touto cestou požádat o vysílání dalších zbývajících dílů, za což Vám předem děkujeme.*

S pozdravem

Světu mír!

[tři nečitelné podpisy]

Tím že tyto tři podepsané ženy napsaly a odeslaly dopis, byla naplněna *lokuční* složka jejich jednání. V dopise využívaly formulaci naučeného uniformního jazyka (Stephen Kotkin by řekl, že se naučily *speaking bolshevik*), například oslovení *soudruzi*, odvolání se na svátek MDŽ, závěrečný pozdrav *Světu mír* a jejich podpisy, proto, aby jednak vyjádřily, že sebe sama identifikují jako socialistické ženy a zároveň proto, aby artikulovaly svůj zájem. To je *ilokuční* část jejich jednání, totiž že provedly určitý akt s určitým smyslem. Zároveň tím chtěly dosáhnout nějakého výsledku, snažily se, aby se něco uskutečnilo. V tomto případě opakování oblíbeného filmu. *Perlokuční* složkou *performativního* jednání je jednak to, že se ženy snaží o to, aby byl opakován jejich oblíbený film, ale také to, že se skrz své jednání přihlašují k socialistickým ženám (alespoň tedy na úrovni dopisu, což nemusí nutně znamenat, že samy sebe tak chápaly) a zároveň tak obraz socialistických žen potvrzují.

2.6.4 Zájmy a motivace

O *performativním* jednání tedy lze hovořit jak u účasti na oficiálním rituálu na Pražském hradě, tak na menších obecních a pracovních oslavách. Stejně tak i při vyjadřování svých čistě osobních zájmů, jako tomu bylo například u napsání dopisu.

²⁰⁶ Jarmila Pajerová, nar. 1938. V letech 1957–1997 pracovala v pražské pobočce Československé obchodní banky.

²⁰⁷ Rozhovor s Jarmilou a Jaroslavem PAJEROVÝMI, Praha 25.7.2013, archiv autorky.

²⁰⁸ Dopis není datován, dataci lze určit pouze podle archivního zařazení. Spisový archiv České televize, sign. Inf (*Dopisy diváků*), inv. č. 1386.

Aby bylo jednání aktérů zdařilé, tedy aby byla naplněna *perlokuční* část jejich jednání, to znamená na jedné straně (ve většině případů nezamýšlené) vytváření představy socialistické společnosti a na druhé straně naplnění osobních motivací, muselo jejich jednání probíhat v určitých podmínkách. Rituál musel proběhnout správně podle daného programu, museli se ho účastnit zástupci žen, straničtí představitelé i diváci a musel probíhat v ohraničeném a uspořádaném místě. Co se týče konstrukce socialistické společnosti, zásadní roli hrála média, která tuto představu reprodukovala. V případě dopisu bylo zapotřebí, aby ženy použily správný jazyk, poslaly dopis ve vhodný čas (ve vztahu k MDŽ) a adresovaly ho kompetentním osobám.

Svou aktivní účastí, která měla mnoho nejrůznějších podob, tak aktéři manifestovali to, že jsou socialistickými občany. Každý ale zároveň měl i své vlastní zájmy a motivace, se kterými do rituálu vstupoval. Pro některé to mohla být neformální oslava s občerstvením a alkoholem zdarma, pro jiné možnost, jak se sejít se svými spolupracovníky nebo sousedy, poslechnout si hudbu nebo si zatancovat. Některé ženy se díky MDŽ podívaly do Prahy a navštívily divadelní představení, jiné se vydaly na výlet. Pro některé byla podle jejich slov účast na oslavě MDŽ sice jen povinností, ta jim ale mohla zajistit to, že se jich nikdo nebude vyptávat, proč se oslavy neúčastnili a nezpůsobili si tím žádné problémy. Jiní využívali osvojení normalizovaného jazyka k tomu, aby vyjádřili svá přání (např. opakování filmu) nebo pojmenovali problémy, které je trápili. Pro politické elity bylo MDŽ prostorem, jak obyvatelům zprostředkovávat ideologii a ověřovat si jejich souhlas se stávajícím uspořádáním. Motivace tak byly různé a záleželo na každém aktérovi a jednotlivém rituálu, zda byly jeho zájmy naplněny či ne.

2.7 Shrnutí

Ideologickým úkolem MDŽ bylo artikulovat a zprostředkovat představu ideální socialistické ženy. Ta měla zastávat role matky, pracovnice a aktivní občanky, jejíž hlavním úkolem bylo bojovat za mír, což bylo silněji akcentováno především v druhé polovině osmdesátých let a předkládanou představu pak měl ještě zesílit a podpořit obraz strádající ženy v kapitalistických státech. 8. březen byl zároveň dnem, kde bylo vyzdvihováno socialistické zřízení jako původce kvalitních podmínek života žen.

Samotné oslavy konané ať už v podnicích, obcích nebo na Pražském hradě byly každý rok stejné a držely se obdobného scénáře. Rituál MDŽ se sestával z proslovů a blahopřání, předání dáreků a následného programu, jehož podoba více či méně záležela na jednotlivých organizátorech. Spektrum programu bylo široké – od politické besedy až ke značně neformální zábavě. Klíčovou roli v dosažení cíle rituálu, tedy šíření ideologie, hrála média, která věnovala MDŽ velkou pozornost. Popisovala jednotlivé oslavy, představovala konkrétní

ženy, které měly být ostatním příkladem.

Každý, kdo se oslav MDŽ nějakým způsobem účastnil, se stával jeho aktivním tvůrcem. Tím, že si osvojil předepsané jednání, potvrzoval předkládanou ideologii, spoluvytvářel rituál a stával se *subjektem ideologie*. Zároveň ale každý do tohoto prostoru vstupoval se svou vlastní motivací, která mohla být naprosto různá – od prezentace ideologie až k přání se sejít a užít si zábavu. A to aniž by si většina byla vědoma, že svoji účastí legitimizují stávající ideologii a rituál aktivně spoluvytváří. Tudíž pokud si aktéři MDŽ osvojili požadované vzorce chování a jazyka, mohlo nezdědka dojít i k naplnění jejich osobních zájmů.

3. ZÁVOD MÍRU

Podle historika Ulricha Mählerta zastávají masové sportovní akce tři funkce, a totiž: zprostředkovávat populaci cíle vládnoucích elit a mobilizovat občanskou podporu (*Transmissionfunktion*), začlenit obyvatele do státem sponzorované akce (*Integrationsfunktion*) a tím populaci kontrolovat (*Kontrollfunktion*). Molly Wilkinson Johnsonová, která se zabývala vztahem sportu a státu ve východním Německu, k tomu dodává, že sportovní úspěchy národních reprezentantů integrují obyvatele lépe než jakékoliv stranické konference.²⁰⁹

I všechny nedemokratické režimy využívají sportovní akce k propagaci a manifestaci svých myšlenek a ideálů. Nejinak tomu bylo i u Závodu míru, který byl k ideologickým cílům využíván o to více, že byl původním sportovním podnikem vzniklým v Polsku a Československu.

3.1 Sport v socialistickém Československu

Ve čtvrtém článku Ústavy z 9. května 1948 se píše: [...] *mládeži zaručuje stát všechny možnosti plného tělesného i duševního rozvoje.*²¹⁰ Úkoly tělesné výchovy a sportu dále pak rozepisoval zákon O státní péči o tělesnou výchovu a sport ze 14. července 1949. Tam bylo stanoveno, že účelem tělovýchovných organizací v lidové demokracii je *udržovat a zlepšovat zdraví lidu, zvyšovat jeho tělesnou a brannou zdatnost a pracovní výkonnost a vychovávat k odhodlanosti a statečnosti při obraně vlasti a jejího lidově demokratického státního zřízení.*²¹¹ K otázce tělesné výchovy se podobně vyjadřovali i delegáti XIV. sjezdu KSČ v roce 1971: *Ve zdravém vývoji socialistické společnosti má velký význam masová tělovýchova a sport, které přispívají k upevnění fyzického zdraví i morálních vlastností lidu, k zvyšování obranyschopnosti i k naplnění života.*²¹² A stejně tak i na VII. sjezdu Československého svazu tělovýchovy a sportu, kde byla úloha tělovýchovy shrnuta jako upevňování zdraví, vedení k socialistickému způsobu života, účelné využívání volného času a příprava k práci a obraně vlasti.²¹³ Cílem fyzické výchovy tak podle marxismu-leninismu byla harmonicky vybalancovaná osobnost, jíž mohlo být dosaženo jen v socialistické společnosti.²¹⁴

3.1.1 Tělovýchovné organizace

V českých zemích byla tradiční a největší tělovýchovnou organizací Česká obec

²⁰⁹ JOHNSON, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and the state in East Germany*. Leiden: Brill, 2008.

²¹⁰ MAREK, Jaroslav. *Za socialistický systém tělesné výchovy: Dokumenty od nár. a demokratické revoluce po 15. sjezd KSČ*. Praha: Olympia, 1978, str. 48.

²¹¹ Tamtéž, str. 55.

²¹² Tamtéž, str. 241.

²¹³ ANONYM. *Přehled o činnosti ČSTV od 6. do 7. sjezdu v letech 1983–1987: materiál pro delegáty 7. sjezdu ČSTV Praha 18.–20.11.1988*. Praha: Olympia, 1988.

²¹⁴ CARR, G. A. The Use of Sport in the German Democratic Republic for the Promotion of National Consciousness and International Prestige. In: *Journal of Sport History*. 1974, roč. 1, č. 2, str. 131.

sokolská, která vznikla v roce 1862. Aktivní byla sokolská organizace především mezi dvěma světovými válkami, kdy její základnu tvořilo více jak milion členů, v roce 1941 byla nacisty zrušena a po válce znovu obnovena. V červnu 1948 sice ještě proběhl sokolský slet, nicméně už od února toho roku začaly být v rámci Sokola vytvářeny akční výbory, do jejichž vedení byli jmenováni členové KSČ. Následně si komunistické vedení Sokol plně podřídilo, změnilo jeho organizační strukturu a upravilo stanovy tak, aby odpovídaly komunistické ideologii. V roce 1952 byla Česká obec sokolská zcela zrušena a tělovýchovu od té doby řídil Státní úřad pro tělesnou výchovu a sport. Ten byl v roce 1956 nahrazen Československým svazem tělovýchovy a sportu.

Nejvyšším orgánem ČSTV byl ústřední výbor, podřízenými články pak krajské organizace, okresní organizace a tělovýchovné jednotky. V době svého ustanovení měl ČSTV kolem 900 tisíc členů a údaje z roku 1961 uvádí již 1,5 milionu členů. V roce 1971 byl vypracován tzv. systém politickovýchovné práce v ČSTV a Poučení z krizového vývoje tělovýchovné organizace. V masovém rozvoji tělesné výchovy byl kladen důraz zejména na československé spartakiády, které proběhly v letech 1975, 1980 a 1985 a k rozvoji tělesné výchovy měly přispět i odznaky zdatnosti, pionýrská liga, hnutí Pohybem ke zdraví nebo Rodiče škoře – Škola rodičům.²¹⁵

3.1.2 Český svaz cyklistiky

V přehledu o činnosti ČSTV z roku 1988 stojí, že jednou z nejoblíbenějších činností masového sportu se stala cyklistika. Svaz cyklistiky ÚV ČSTV konstatuje, že je oblíben, a to i přes nedostatek kvalitních kol a *velomateriálu* a zároveň vypichuje Závod míru jako významnou událost československé cyklistiky.²¹⁶

Český svaz cyklistiky, organizace, která zastřešovala profesionální i amatérskou cyklistiku, vznikl již v listopadu 1883 a stal se tak osmým cyklistickým svazem na světě. Přesto roku 1900 nebyl přijat mezi zakládající členy Mezinárodní cyklistické unie a vstoupil do ní až v roce 1920. V roce 1946 byl cyklistický sport zařazen do armádního sportu – silniční cyklistika byla zařazena pod Duklu Brno a dráhová pod Duklu Pardubice a Bratislava. Prvním větším úspěchem armádní cyklistiky bylo vítězství Jana Veselého v roce 1949 v Závodu míru.²¹⁷ V roce 1974 schválila vláda novou organizační koncepci vrcholového sportu, podle níž byla zřízena Správa vrcholového a výkonnostního sportu a bylo vytvořeno Vědecko-výzkumné pracoviště.²¹⁸

²¹⁵ KÖSSL, Jiří, ŠTUMBAUER, Jan a WAIC, Marek. *Výbrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha: Karolinum, 2004.

²¹⁶ ANONYM. *Přehled o činnosti ČSTV od 6. do 7. sjezdu v letech 1983–1987: materiál pro delegáty 7. sjezdu ČSTV Praha 18.–20.11.1988*. Praha: Olympia, 1988, str. 35.

²¹⁷ ROHÁČKOVÁ, Ivana. *Šedesát pět let armádního vrcholového sportu: Kapitoly z dějin a současnosti ASC Dukla*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky VHÚ Praha, 2013.

²¹⁸ PTÁČNÍKOVÁ, Světlana. Organizační vývoj STVS FMV a jejich nástupců v letech 1974–1993. In: *Sborník*

3.2 Historie Závodu míru

S myšlenkou uspořádat amatérský mezinárodní cyklistický závod přišel po druhé světové válce polský novinář Zygmunt Weiss. K jeho nápadu se přidal redaktor Rudého práva Karel Tolcl a po několikaměsíčních přípravách tak mohl v květnu 1948 vyjet první Závod míru, často přezdívaný Tour de France Východu. Největší cyklistický amatérský závod ve východní Evropě. Záštitu nad prvním ročníkem převzal Klement Gottwald a Władysław Gomułka, zahajovací projev pronesl Vilém Nový a závod odstartoval Karel Tolcl. Sedmnáct družstev cyklistů vyrazilo od pražského Obecního domu krátce po ukončení prvomájového průvodu.²¹⁹ Mezinárodní cyklistická unie²²⁰ závod jako oficiální sportovní událost přijala v roce 1953 pod názvem Course de la Paix,²²¹ což otevřelo Závod míru i pro státy mimo socialistický blok. Hlavní myšlenkou závodu bylo skrz sport *prosazovat mír a mezinárodní porozumění*²²² a jeho symbolem byla bílá holubice od Pabla Picassa. Trasa závodu měřila kolem 2 200 kilometrů a měnila se každý rok.

Závod organizovaly deníky Rudé Právo a Trybuna Ludu,²²³ které byly tiskovými orgány československé a polské komunistické strany, a cyklistické svazy obou zemí. První ročníky se jezdily jen na trase Praha–Varšava a Varšava–Praha, ale v roce 1952 se k pořadatelům přidalo i východní Německo s deníkem Neues Deutschland²²⁴ a cyklistickým svazem NDR. Od tohoto roku se závodilo na trase Praha–Varšava–Berlín s tím, že začátek a konec závodu se vždy střídal. V letech 1985 a 1986 probíhaly některé etapy závodu i v Sovětském svazu a na organizaci se podílel deník Pravda²²⁵ a cyklistický svaz SSSR. Etapy v Sovětském svazu ale byly kvůli nákladnému a náročnému přesunu po dvou letech zrušeny. Od roku 1993 závod organizovala už jen Česká republika s některými etapami v Polsku, Německu nebo Belgii. V roce 2005 se závod kvůli finančním potížím nekonal a o rok později se jel naposledy. V současné době dochází k obnově Závodu míru v kategorii juniorů.

Závodu se účastnilo vždy více jak sto závodníků v šestičlenných mužstvech východního Německa, Československa, Polska, Maďarska, Sovětského svazu, Rumunska, Jugoslávie, Bulharska, Kuby ale také Anglie, Rakouska, Belgie, Itálie, Francie, Dánska, Finska, Švédska, Španělska, Portugalska, Finska, Norska, Lucemburska, Nizozemí, Švýcarska

Archivu Ministerstva vnitra. Praha: Odbor archivní a spisové služby MV, 2003.

²¹⁹ ČERNÝ, Jiří, SOSENKA, Ladislav a STANĚK, Jaroslav. *Závod míru: O cyklistech z nejkrásnějšího pelotonu světa*. Praha: Olympia, 1987, str. 11.

²²⁰ *Union Cycliste Internationale*; Mezinárodní cyklistická unie byla založena v Paříži v roce 1900 cyklistickými svazy Francie, Belgie, Švýcarska, Itálie a USA. V roce 1965 došlo k jejímu rozdělení na amatérskou (FIAC) a profesionální část (FICP). UCI měla pak za úkol tyto části koordinovat.

²²¹ JOHNSON, Molly W. The „Friedensfahrt“: International Sports and East German Socialism in the 1950s. In: *The International History Review*. 2007, roč. 29, č. 1, str. 63.

²²² JOHNSON, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and the state in East Germany*. Leiden: Brill, 2008, str. 165.

²²³ Trybuna Ludu (dříve Głos Ludu) byly oficiální noviny Polské sjednocené dělnické strany (PSDS).

²²⁴ Neues Deutschland byly oficiální noviny Sjednocené socialistické strany Německa (SED).

²²⁵ Deník Pravda vydával Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svazu.

nebo západního Německa. Vítězi však převážně byli závodníci z východní Evropy. Důvodem bylo to, že v socialistických státech oficiálně neexistoval profesionální sport, a proto i ti nejlepší závodili v kategorii amatérů. Oproti tomu sport v západních státech se dělil na profesionální a amatérský. Nejlepší západní cyklisté tak byli profesionály a na Závodu míru nestartovali.

Nejúspěšnějšími jezdci v historii závodu byli reprezentanti NDR, jejichž tým zvítězil celkově dvanáctkrát. Sovětský tým vybojoval deset vítězství, Poláci a západní Němci sedm. Nejlepším závodníkem byl Němec Steffan Wesemann, který závod vyhrál dohromady pětkrát. Českoslovenští cyklisté se s výjimkou roku 1969 zúčastnili každého Závodu míru a do roku 1989 vyhráli závod třikrát v individuálním závodě a dvakrát v soutěži družstev.

Nejnámějšími československými účastníky byli Jan Veselý a později Jan Smolík. Jan Veselý vyhrál druhý ročník Závodu míru v roce 1949 s náskokem dvanácti minut a celkově se závodů účastnil devětkrát. Naposledy v roce 1957, kdy závod v etapě vedoucí do Berlína společně s Janem Kubrem vzdal. Oba pak byli obviněni, že byli domluveni a ze závodu odstoupili manifestačně a tím zradili mír a dělnickou třídu. Ihned se museli přestěhovat do jiného hotelu, kde jim nebylo zajištěno jídlo, nočním vlakem se vrátili do Československa a Jan Veselý musel odevzdat titul zaslouženého mistra sportu.²²⁶ Na to Veselý vzpomínal ještě více jak po čtyřiceti letech: *To pamatuju jako dneska, jak mně najednou přestali říkat Honzíčku a začali soudruhu, soudruhu.*²²⁷ Nicméně později začal být opět připomínán a zván na závody jako legenda československé cyklistiky.

Jan Smolík jel Závod míru poprvé v roce 1963 a hned další rok ho vyhrál a ve svých jednadvaceti letech se tak stal nejmladším vítězem Závodu míru. Sportovní komentátor Otakar Černý nebo závodník a trenér Pavel Doležel²²⁸ si dodnes pamatují transparenty kolem trati s nápisy *Smolíčku, pacholíčku, dojed' nám ve žlutým tričku.*²²⁹

3.3 Organizace Závodu míru

Jak již v úvodu bylo řečeno, Závod míru byl akcí, která měla sloužit k propagaci a rozšiřování oficiální ideologie. Dlouhé přípravy každého závodu tak nesloužily jen k zajištění technických záležitostí, ale také k tomu, aby byl závod dostatečně a správně propagován, aby byly zajištěny všechny ceremoniály nebo pozvány správné osoby. Zkrátka aby Závod míru fungoval jako rituál.

Závod míru v každé zemi připravovaly speciálně vytvořené organizační výbory.

²²⁶ PAVEL, Ota. *Plná bedna šampaňského*. Praha: HAK, 2002, str. 27.

²²⁷ Viz http://sport.idnes.cz/bajny-cyklista-dojel-do-vecnosti-doh-/sporty.aspx?c=A030210_234051_sporty_hdv, [cit. 24.3.2015].

²²⁸ Pavel Doležel, nar. 1940. Šestkrát startoval na Závodě míru a v roce 1965 skončil druhý. Později působil jako trenér československé cyklistické reprezentace v 90. letech jako ředitel Závodu míru.

²²⁹ Rozhovor s Otakarem ČERNÝM, Praha 1.8.2014, archiv autorky.; Rozhovor s Pavlem DOLEŽELEM, Praha 2.9.2014, archiv autorky.

Československý přípravný výbor se skládal z předsedy, dvou místopředsedů, sekretáře, hospodáře, předsedů komisí technické, mezinárodní, sdělovacích prostředků, programové a zdravotní, zástupců Rudého práva a federálního ministerstva vnitra pro dopravu. Tito lidé měli společně zajistit průběh celého závodu na československém území, což znamenalo sestavit trasu a časový plán závodu, zabezpečení celé trasy, pověřit trenéra a schválit reprezentační mužstvo, zajistit dopravu konvoje, dopingovou kontrolu a zdravotní zabezpečení, zajistit novinářům akreditaci a televizní přenosy, pověřit rozhodčí, obstarat trikoty, pozvat čestné hosty, zorganizovat oficiální a doprovodné programy, propagovat závod a hlídat ideové vyznění celé sportovní události. Úkolem přípravné komise bylo i sestavit rozpočet a zajistit financování závodu na československém území. V rozpočtu musela komise počítat s výdaji na ubytování, stravování, jízdné, pronájem vozidel, tlumočení, instruktáže, ceny, upomínkové předměty, mezinárodní porady, tiskoviny, lékařské kontroly a pojištění. Náklady na závod se ještě zvyšovaly v letech, kdy bylo Československo pořadatelskou zemí, tedy když závod začínal v Praze.

Vzhledem k velikosti závodu a jeho celkovému rozpočtu se tak finanční nákladnost řešila téměř na všech poradách. Finanční stránku celé akce otevřeli zástupci Československa i na poradě funkcionářů Závodu míru v roce 1979. Konstatovali, že na místo toho, aby byl závod levnější a skromnější, neustále roste rozsah doprovodného konvoje, počet funkcionářů, organizátorů a společenských akcí. Řešením by podle československých zástupců mělo být zvýšení sportovní úrovně závodu a snížení jeho finanční nákladnosti.²³⁰ O dva roky později byla v hodnocení závodu již konstatována úsporná opatření, v jejichž rámci byly zrušeny etapové dárky pro doprovod, snížil se počet účastníků konvoje a počet motorových vozidel a během závodu mělo probíhat jen jedno patronátní setkání.²³¹ O rok později byly nalezeny rezervy i ve stravování, kdy bylo doporučeno snížit dávky jídla členům doprovodu.

3.3.1 Výběr a příprava etapových měst

Každý organizační výbor musel v rámci přípravy také vybrat etapová města, kterými závod pojedě. O tom, která města se jimi stanou, rozhodoval organizační výbor vždy již dva roky dopředu. Nicméně i samotná města mohla posílat dopisy s žádostmi, aby se etapovými městy stala. Již v únoru roku 1978 tak například Mladá Boleslav žádala, aby v roce 1980 mohla Závod míru spolupořádat. Svůj požadavek zdůvodňovala tím, že již etapovým městem v minulosti byla²³² a čtyřikrát dokonce vyhrála soutěž o nejlepší etapové město. Argumentovala také tím, že pracující nejen celého města, ale i celého Středočeského kraje by

²³⁰ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Porada vedoucích představitelů tělovýchovných organizací*), kart. 25.

²³¹ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Hodnocení Závodu míru 1982*), kart. 29.

²³² Viz Příloha 17.

to přivítali s *upřímnou radostí*.²³³ Jejich žádost v srpnu 1978 organizátoři odsouhlasili.

Poté co byla města vybrána, muselo každé z nich sestavit vlastní etapový výbor, který zodpovídal za celou přípravu. Bylo doporučeno, aby v čele těchto výborů stáli nejvyšší straničtí představitelé města, kteří by tak mohli zajistit schůdnější cestu do všech organizací a závodů.²³⁴ Výbory měly následně na starosti přípravu dojezdových prostorů, doprovodných programů, ubytování a stravování účastníků závodu i doprovodu.²³⁵ Na tuto organizaci dostávala města od hlavních organizátorů jednorázovou dotaci,²³⁶ ale ostatní výdaje musely být hrazeny z vlastních zdrojů. Přípravné týmy spolupracovaly také s Veřejnou bezpečností, která poskytovala jednotky k zabezpečení trasy, ministerstvem dopravy nebo s Rudým právem, které pomáhalo s propagací závodu. Celostátní organizační výbor během přípravy všechna etapová města alespoň jednou navštívil, aby mohl shlédnout dojezdový prostor etapy a konzultovat případné problémy.²³⁷

3.3.2 Propagace závodu

Už samotná propagace Závodu míru byla součástí rituálu. Cílem bylo rozšířit povědomí o myšlenkách, které měl závod manifestovat, ale také vzbudit co největší zájem a zajistit co nejhojnější účast diváků podél trati. Závod míru měl být i, jak se na svém jednání shodli představitelé tělovýchovných organizací,²³⁸ propagandou vůči západním zemím. A té mělo podle nich být nejúčinněji dosaženo co nejlepší péčí o zahraniční sportovce. Shodli se, že: *Zde se nesmí šetřit, to by bylo na nesprávném místě*.²³⁹

Propagaci Závodu míru měl na starosti propagační odbor vydavatelství Rudého práva. Ten například jednotlivým etapovým výborům rozdával řadu propagačních materiálů – plakáty, papírové praporky k výlepu, mávátka, transparenty, diplomy pro organizátory, soutěžní podmínky nebo propozice cílové jízdy mládeže.²⁴⁰ Distribuovány byly i propagační dárky jako čepice, odznaky, lahve, nálepky, suvenýry nebo příležitostná razítka. Každoročně také byly vyhlašovány soutěže pro děti, soutěže o nejlepší etapové a okresní město a obce mimo etapová města. V rámci soutěže se hodnotila výzdoba, pořadatelská služba, ale i účast diváků na trati. Vítěz pak získával peněžitou odměnu.

²³³ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Žádost o pověření etapovým městem ZM*), kart. 21.

²³⁴ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Hodnocení ZM 1974, příprava ZM 1975*), kart. 14.

²³⁵ Jídelníček měl obsahovat zásadně jídla středoevropské kuchyně., Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Řád Závodu míru*), kart. 27.

²³⁶ Například v roce 1975 to bylo 25 000 Kčs.

²³⁷ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Kontrolní zpráva o průběhu přípravy ZM*), kart. 25.

²³⁸ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Porada vedoucích představitelů tělovýchovných organizací*), kart. 25.

²³⁹ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Porada vedoucích představitelů tělovýchovných organizací*), kart. 25.

²⁴⁰ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Přehled dojezdových programů a společenských setkání v etapových městech*), kart. 25.

Přímo během závodu byla součástí konvoje i propagační sekce a rozhlasový vůz, který informoval o průběhu a výsledcích závodu. Propagační část se skládala ze tří vozů reprezentující jednotlivé redakce, které závod pořádaly, a nabízely divákům možnost prohlédnout si a zkusit cvičící zařízení. Například v roce 1975 si diváci na německém voze mohli vyzkoušet dvě kola na válčích s měřícím přístrojem a běžecký simulátor, na polském drobné posilovací zařízení a na československém dva trenažery a rotopedy.²⁴¹ Propagační část konvoje byla ale opakovaně kritizována pro svou finanční nákladnost a v roce 1980 byla zrušena.²⁴²

3.3.3 Příprava cyklistů

Být amatérským sportovcem v socialistické zemi, který závodí na vrcholových amatérských závodech, znamenalo ve většině případů být vojákem z povolání. Českoslovenští cyklisté byli zpravidla členy Rudé hvězdy Plzeň nebo Dukly Brno.²⁴³ Jozef Regec²⁴⁴ to vysvětluje následovně: *Já jsem byl v té době v Dukle Brno. To znamená, že moje zaměstnání bylo voják. Ale u svého zaměstnání jsem nebyl normální voják s puškou nebo obrana vlasti. Ale v té době fungovala Dukla i pro sportovce, takže jsem měl status amatéra, ale měli jsme poloprofesionální podmínky.*²⁴⁵ Podobně to vysvětluje i jiný cyklista Ján Svorada,²⁴⁶ který říká, že jeho veškerou pracovní náplní bylo trénovat na kole a za to byl i placený.²⁴⁷

Příprava cyklistů na závod neměla probíhat jen na sportovní úrovni, ale také na politicko-výchovné. Výbor svazu cyklistiky ve svém prohlášení psal, že si uvědomuje, že se reprezentanti velkou část sezony pohybují mimo československé území a tíha výchovy tak musí být přenesena na trenéra, který měl svěřence ovlivňovat svým osobním přístupem. Podle příruček bylo hlavním cílem výchovy sportovců vytvořit vztah ke státní reprezentaci a umět si vážít hodnot umožňující důstojné zastupování socialistické společnosti.²⁴⁸ Konkrétní plán této výchovy byl rozvržen ve zprávě o přípravě československých sportovců. Během přípravy na Závod míru měli cyklisté absolvovat individuální pohovory s trenéry, účastnit se besed na aktuální politická témata (výročí osvobození nebo třeba ekonomická spolupráce PLR, NDR a ČSSR), ale také se učit anglický nebo německý jazyk. Stejně tak po skončení sezony měli závodníci za úkol účastnit se besed a osobních pohovorů.²⁴⁹

Po každém závodu probíhalo interní hodnocení každého cyklisty. Nicméně než na

²⁴¹ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Hodnocení ZM 1975 a příprava 1976*), kart. 17.

²⁴² Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Výúčtování 33. ročníku ZM*), kart. 25.

²⁴³ Sportovní kluby, které spadaly pod ministerstvo obrany a připravovaly sportovce na reprezentační závody.

²⁴⁴ Jozef Regec, nar. 1965. Účastník Závodu míru a vítěz etapy v Kyjevě v roce 1986. Později závodil jako profesionální cyklista a působil jako trenér reprezentace. V současné době je senátorem za obvod Blansko.

²⁴⁵ Rozhovor s Jozefem REGECEM, Praha 22.7.2014, archiv autorky.

²⁴⁶ Ján Svorada, nar. 1968. Vítěz Závodu míru v roce 1989, v 90. letech pak profesionální závodník.

²⁴⁷ Rozhovor s Jánem SVORADOU, Praha 23.7.2014, archiv autorky.

²⁴⁸ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Kontrolní zpráva o průběhu 34. ročníku ZM*), kart. 25.

²⁴⁹ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Zpráva o přípravě čs. sportovců na ZM*), kart. 15.

politické uvědomění byl kladen důraz spíše na sportovní kvality. Trenéři řešili, jak byli sportovci v jednotlivých etapách aktivní, jak plnili taktické úkoly, zda splnili očekávání, která do nich byla vkládána a jaké jsou další tréninkové cíle. To potvrzuje i Svorada: *Řešil se výsledek, byl tam tlak, abychom vyhráli etapu nebo abychom se umístili v soutěži týmů. Na tohle byl kladen velký důraz.*²⁵⁰ Osobní vlastnosti zmiňovali jen jednou větou o úloze jednotlivých cyklistů v kolektivu. Tato hodnocení se omezovala na věty typu: *Je klidný a vyrovnaný se smyslem pro kolektiv, ve kterém je také velmi oblíben.*²⁵¹ O tom, zda sportovci chápali myšlenku Závodu míru a aktivně ji prezentovali, se žádné hodnocení nezmiňuje.

Cyklisté ze západních zemí, kteří se závodu účastnili, na prvních místech většinou nekončili. Důvodem bylo již zmíněné rozdělení cyklistiky v západních zemích na amatérskou a profesionální a oproti tomu jen amatérskou cyklistiku v socialistických státech. Organizátoři se tak v interních hodnoceních opakovaně zabývali problémem nízké účasti sportovců ze západních států a hledali řešení, jak zajistit kvalitnější a početnější zastoupení těchto cyklistů. V roce 1974 se proto shodli, že účast některých zemí bude podmiňována účastí konkrétních cyklistů.²⁵² Nicméně tento problém přetrvával i další roky. V roce 1981 se v hodnocení Závodu míru v reakci na nedostatek západních cyklistů psalo: *Naštěstí v obou posledních ročnících přálo závodu počasí, a tak do cílového města došlo dostatečně početné pole jezdců. V opačném případě by úroveň Závodu míru velmi utrpěla.*²⁵³ Dalším opatřením, které mělo pomoci tento nedostatek odstranit, mělo být včasné zveřejnění informací o závodu a pomoc zástupců socialistických zemí v Mezinárodní cyklistické unii.²⁵⁴ Organizátoři si ale i další rok museli přiznat, že ve sportovní úrovni jsou stále rezervy a je zapotřebí hledat nové způsoby, jak zvýšit atraktivnost závodu. Za cíl si dali získat na start celou amatérskou světovou špičku, uzpůsobit řád závodu tak, aby se více soutěžilo, vybírat zajímavější cyklistické terény, přehodnotit odměňování a zahrnout účast v Závodu míru do bilaterálních dohod mezi tělovýchovnými organizacemi.²⁵⁵

3.3.4 Odměny

V rámci přípravy závodu bylo třeba zajistit i velké množství cen pro vítěze. Po každé etapě dostávalo odměnu prvních dvacet jednotlivců a první tři družstva. Dopisy s žádostí o věnování a udělení cen tak byly zasílány primátorům a starostům,²⁵⁶ ministrům, předsedovi vlády, prezidentovi,²⁵⁷ ale také třeba Světové radě míru. Za vzájemnou pomoc mezi družstvy

²⁵⁰ Rozhovor s Jánem SVORADOU, Praha 23.7.2014, archiv autorky.

²⁵¹ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Zpráva o přípravě čs. sportovců na ZM*), kart. 15.

²⁵² Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Hodnocení ZM 1974, příprava ZM 1975*), kart. 14.

²⁵³ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Řád Závodu míru*), kart. 27.

²⁵⁴ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Řád Závodu míru*), kart. 27.

²⁵⁵ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Hodnocení Závodu míru 1982*), kart. 29.

²⁵⁶ Archiv Hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. (*Porada funkcionářů NVP, ZM, 1.3.1982*), kart. 92.

²⁵⁷ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Dopis Husákovi, Dopis předsedovi vlády, Dopis ministrům*),

byli po každé etapě oceňováni i mechanici, kteří dostávali medaili a také věcnou cenu. Zavedena byla i cena fair-play za čestné chování během závodu. Tu dostal například v roce 1982 portugalský závodník, který půjčil kolo reprezentantu Kuby, když ho postihl defekt²⁵⁸ nebo o tři roky později bulharský závodník, který si při hromadném pádu všiml spadlých hodinek a v cíli je předal pořadateli.²⁵⁹

System cen a odměňování byl ale i předmětem mnoha diskuzí mezi organizátory. Na poradě v roce 1979 se řešilo, že celkový vítěz Závodu míru v individuální soutěži dostává automobil. Podle některých zástupců tělovýchovných organizací byl automobil jako hlavní cena zaveden zejména kvůli účastníkům západních zemí, aby se pro ně zvedla atraktivita závodu. To ale příliš nefungovalo, protože závod pravidelně vyhrávali sportovci z východních států a vyhraný automobil pak mohl sportovci paradoxně způsobit problémy. Například totiž ve východním Německu neměl žádný sportovec svým výkonem nabývat materiální zisk, a když jeden z německých závodníků závod vyhrál, musel auto odevzdat. Zástupci Polska oproti tomu namítali, že v porovnání s jinými závody jsou ceny na Závodu míru ještě nízké a přiznávali, že pro účast některých závodníků to je rozhodující. Nakonec se debatující shodli na tom, že Závod míru by se neměl přizpůsobovat, ale že by ceny měly vyjadřovat nějakou hodnotu *a ne jako třeba za 30. místo v ZM, v největším a nejtěžším amatérském etapovém závodě na světě, dávat částku 1.400 zlotých, to by bylo lepší dát jen kytici.*²⁶⁰ Zástupci se tak dohodli i na případném přerozdělení cen a snížení rozdílu mezi první a druhou cenu.²⁶¹ Nicméně otázka odměňování se vracela i v dalších letech. I v roce 1981 tak bylo úkolem organizačního výboru přehodnotit systém cen tak, aby byli ohodnoceni i slabší závodníci.²⁶²

Závodník a pozdější trenér Pavel Doležel vzpomíná, že jednotliví vítězové dostávali pračky, motocykly, ledničky nebo kola. Říká také, že se stávalo, že se město chtělo ukázat a dalo závodníkovi větší cenu, než se dostávala za celkový závod, což se později vyřešilo tím, že byla určena maximální hodnota ceny.²⁶³ Jozef Regec k tomu říká, že sice dostával nějaké finanční odměny, ale nejčastější ceny byly různé vázy, lustry, motorčky a podobné věci.²⁶⁴

3.4 Ideologická představa sportovce

Sportovní akce se stávají ideologickým nástrojem každého nedemokratického režimu a stejně tak sportovci, kteří v daných závodech soutěží. Nedílnou součástí rituálu je proto

kart. 29.

²⁵⁸ RP, 1982, roč. 62, č. 121 (24.5.), str. 8.

²⁵⁹ RP, 1985, roč. 65, č. 119 (23.5.), str. 8.

²⁶⁰ Archiv Hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. (*Porada funkcionářů NVP, ZM, 1.3.1982*), kart. 92.

²⁶¹ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Porada vedoucích představitelů tělovýchovných organizací*), kart. 25.

²⁶² Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Hodnocení ZM 1981*), kart. 25.

²⁶³ Rozhovor s Pavlem DOLEŽELEM, Praha 2.9.2014, archiv autorky.

²⁶⁴ Rozhovor s Jozefem REGECEM, Praha 22.7.2014, archiv autorky.

konstrukce ideálu sportovce v souladu s oficiální ideologií. V případě Závodu míru ale také vytváření obrazu cyklistického družstva jako paralely k dělnickému kolektivu.

3.4.1 Sportovní kolektiv

Sportovci byli líčeni jako vzory ideálních socialistických občanů – sportovců, kteří svým chováním a úspěchy demonstrovali to, co umožňuje socialistická země každému jednotlivci. Totiž že podporuje všechny své obyvatele ve *sportovním snažení*²⁶⁵ a umožňuje jim harmonický rozvoj osobnosti. Každý cyklista tak byl popisován jako vzdělaný a zdravý občan, který vede běžný život, pracuje a zároveň je (díky socialistické společnosti) úspěšný ve sportu.²⁶⁶ V průběhu závodu pak byli účastníci závodu vypodobňováni jako *poslové míru*²⁶⁷ a *spolutvůrci manifestace přátelství*.²⁶⁸

Stejně jako osobní vlastnosti a schopnosti byla zdůrazňována i síla a pospolitost cyklistického družstva. Družstvo bylo zobrazováno jako kolektiv, který mezi sebe vždy rád přijme nováčka a poskytne mu cenné rady²⁶⁹ a všichni závodníci měli v kamarádech z družstva najít *jedinečné zázemí*.²⁷⁰ Vyzdvihovalo se také to, že každý sportovec měl vždy stejnou radost z vítězství svého jako z vítězství svého kolegy z mužstva.²⁷¹ Přátelské vztahy navíc podle informací nekončily s vlastním národním družstvem, ale cyklisté je navazovali i mezinárodně.

Charakteristické znaky Závodu míru, totiž přátelství, bratrství a mír neměli ztělesňovat jen cyklisté, ale i samotný závod. V průběhu let se tak psalo, že Závod míru toto *manifestoval, upevňoval*,²⁷² *prohluboval*²⁷³ a byl jejich *školou*.²⁷⁴ V průběhu závodu byly popisovány příběhy *solidarity, porozumění*,²⁷⁵ *kamarádství, nezištnosti, obětavosti*,²⁷⁶ *vzájemné pomoci*,²⁷⁷ *sebezapření, sblížení i statečnosti*.²⁷⁸ Navíc se celá událost vždy konala *v duchu fair-play*,²⁷⁹ což měla dokazovat i atmosféra, která byla popisována jako *ohromná*,²⁸⁰ *důvěrná a srdečná*.²⁸¹

²⁶⁵ JOHNSON, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and the state in East Germany*. Leiden: Brill, 2008, str. 186.

²⁶⁶ MERTIN, Evelin. Presenting Heroes: Athletes as a role models for the new Soviet Person. In: *The International Journal of the History of Sport*. 2009, roč. 26, č. 4, str. 474.

²⁶⁷ *RP*, 1970, roč. 50, č. 111 (12.5.), str. 1.

²⁶⁸ *RP*, 1974, roč. 54, č. 108 (8.5.), str. 8.

²⁶⁹ *RP*, 1974, roč. 54, č. 121 (24.8.), str. 8.

²⁷⁰ *RP*, 1973, roč. 53, č. 125 (28.5.), str. 8.

²⁷¹ *RP*, 1989, roč. 69, č. 113 (16.5.), str. 8.

²⁷² *RP*, 1982, roč. 62, č. 109 (10.5.), str. 1.

²⁷³ *RP*, 1976, roč. 56, č. 109 (8.5.), str. 8.

²⁷⁴ *RP*, 1978, roč. 58, č. 109 (11.5.), str. 1.

²⁷⁵ *RP*, 1970, roč. 50, č. 111 (12.5.), str. 1.

²⁷⁶ HOLUB, Jiří a PAUL, Zdeněk. *Bouře v pelotonu: K dvacátému výročí Závodu míru*. Praha: Sportovní turistické nakladatelství, 1967, str. 8.

²⁷⁷ *RP*, 1975, roč. 55, č. 114 (17.5.), str. 8.

²⁷⁸ *RP*, 1970, roč. 50, č. 111 (12.5.), str. 1.

²⁷⁹ *RP*, 1975, roč. 55, č. 107 (8.5.), str. 8.

²⁸⁰ *RP*, 1975, roč. 55, č. 114 (17.5.), str. 8.

²⁸¹ *RP*, 1970, roč. 50, č. 111 (12.5.), str. 1.

a připomínala *nadšení májových dnů roku 1945*.²⁸²

3.4.2 Manifestace míru

Do základních hesel normalizačního ideologického slovníku patřil pojem mír, který v oficiální rétorice vymezování se vůči Západu sloužil jako nejdůležitější motiv. A jak název závodu napovídá, Závod míru byl jedním ze způsobů, jak tuto myšlenku celé společnosti zprostředkovávat.

Průběh Závodu míru byl tedy podáván jako událost, která mír *dokumentuje*²⁸³ a (opět) *manifestuje*,²⁸⁴ *slouží myšlence v názvu závodu*,²⁸⁵ *ukazuje touhu lidí žít v míru*²⁸⁶ a pevnou vůli zasadit se o mír. Mír také podle různých vyjádření *prohluboval*²⁸⁷ a *připomínal jeho radostnou tvář*.²⁸⁸ Neustále bylo opakováno i to, že závod svým průběhem myšlenku míru nejen připomíná, ale také konkrétně naplňuje a aktivně v ní *vystupuje*.²⁸⁹ Důraz na mírové poselství závodu byl ještě zesilován ve spojení s termínem závodu, tedy dobou oslav konce druhé světové války a ještě spíše osvobození Československa sovětskými vojsky.

Úkol závodu manifestovat mír a přátelství shrnul ve svém vyjádření předseda ÚV ČSTV Antonín Himl: *Sportovní úspěch není v tomto závodě prvořadým. Výsoce oceňujeme především jeho ideové, morální a výchovné hodnoty, které napomáhají lepšímu poznání mladých lidí z různých zemí, navazování nových přátelství a upevňování světového míru*.²⁹⁰

3.5 Průběh Závodu míru

Státní ideologie se promítala do celého průběhu Závodu míru. Ideologický obsah ale prostřednictvím médií sdělovala zejména oficiální zahájení a zakončení závodu i jeho jednotlivých etap. A to ať už výběrem místa, kde se odehrávala, obsahy proslovů, pietními akty, nápisy na stadionech, přátelskými gesty nebo používáním dalších symbolů.

3.5.1 Zahájení a zakončení

Celý rituál byl ohraničen zahajovacím a zakončovacím ceremoniálem, jimž byla přítomna i média, která ještě rozšiřovala jeho působnost. Každý rok byl Závod míru zahajován i zakončován v jednom z hlavních měst pořadatelských států, to znamená Berlíně, Praze nebo Varšavě. Ceremoniálů se účastnili nejen cyklisté a političtí představitelé, ale také

²⁸² RP, 1975, roč. 55, č. 115 (19.5.), str. 8.

²⁸³ RP, 1970, roč. 50, č. 124 (27.5.), str. 1.

²⁸⁴ RP, 1973, roč. 53, č. 109 (9.5.), str. 8.

²⁸⁵ RP, 1974, roč. 54, č. 108 (8.5.), str. 1.

²⁸⁶ RP, 1970, roč. 50, č. 125 (28.5.), str. 8.

²⁸⁷ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Řád závodu 1981*), kart. 27.

²⁸⁸ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Projev s. Švestky*), kart. 29.

²⁸⁹ RP, 1985, roč. 65, č. 106 (7.5.), str. 8.

²⁹⁰ ČERNÝ, Jiří, SOSENKA, Ladislav a STANĚK, Jaroslav. *Závod míru: O cyklistech z nejkrásnějšího pelotonu světa*. Praha: Olympia, 1987, str. 8.

mnoho diváků a vždy se jednalo o slavnostní událost, která se konala na reprezentativních místech daných měst. V Berlíně to bývala Karl-Marx-Allee,²⁹¹ ve Varšavě Stadion desetiletí²⁹² a v Praze letenský nebo strahovský stadion. Konkrétní forma i obsah slavnostních zahajovacích a zakončovacích ceremoniálů, zůstávala v průběhu let neměnná. Zahájení a zakončení závodu tak mohlo vypadat podobně jako například ta, která se odehrála v Praze v roce 1973 a 1974.

9. května 1973 startoval Závod míru z Prahy. V předvečer startu absolvovali sportovci a jejich týmy přijetí u předsedy vlády Lubomíra Štrougala, přijetí u předsedy ONV Prahy 6 a setkání se šéfredaktorem Rudého práva Jiřím Mocem. Samotný závod byl zahájen 9. května krátce po třetí hodině na náměstí VŘSR²⁹³ a na Leninově třídě²⁹⁴ na Praze 6 v Dejvicích. Nejdříve byly položeny květiny u pomníku V. I. Lenina, pak nastoupili závodníci a po nich se shromáždili pozvaní hosté na čestné tribuně. Zazněla znělka Závodu míru, proběhlo vztyčení vlajek a následovaly zahajovací projevy. Ty pronesly Miroslav Moc a předseda Mezinárodní cyklistické federace Adriano Rodoni. Ve čtyři hodiny pražský primátor Zdeněk Zuska přestříhl startovní pásku a odstartoval časovku jednotlivců. Večer byly v hotelu International²⁹⁵ vyhlášeny výsledky a rozděleny ceny. Slavnostního zahájení v Dejvicích se účastnilo i velké množství diváků, sportovců a také řada politických představitelů. Účastnili se například člen předsednictva ÚV KSČ, vedoucí tajemník MV KSČ v Praze Antonín Kapek, člen sekretariátu ÚV KSČ a šéfredaktor Rudého práva Moc, předseda ÚV ČSTV Antonín Himl, předseda Mezinárodní cyklistické federace Rodoni a další hosté.²⁹⁶ Druhý den ve tři hodiny odpoledne cyklisté konečně vyrazili na svou první etapu z Prahy do Pardubic.²⁹⁷

V roce 1974 cyklisté Závod míru v Praze naopak dojížděli. Příjezdu pelotonu předcházela na strahovském stadionu zhruba tříhodinový program, který se sestával z fotbalového utkání mezi Polskem a Československem, atletického programu, seskoku parašutistů a dojezdu Závodu míru pionýrů.²⁹⁸ Odpoledne v pět hodin pak dorazil peloton jezdců. Po dojezdu cyklisty čekala večere závodníků a funkcionářů v hotelu International. Další den ráno v devět hodin byli slavnostně vyhlášeni vítězové a hodinu po poledni přijal sportovce předseda federální vlády Lubomír Štrougal. V podvečer se cyklisté přesunuli na

²⁹¹ Známy bulvár vystavěný ve východním Berlíně ve stylu socialistického realismu letech 1952–1960.

²⁹² Největší varšavský stadion vystavěný v roce 1955 a využívaný pro různé státní oslavy. V roce 2008 začala jeho demolice a dnes na jeho místě stojí Národní stadion.

²⁹³ Dnešní Vítězné náměstí.

²⁹⁴ Dnešní ulice Evropská.

²⁹⁵ Hotel postavený ve stylu socialistického realismu v letech 1952 až 1954 v pražských Dejvicích. Nejdříve se jmenoval Družba, od roku 1957 Hotel Čedok, dále International. Po roce 1989 byl přejmenován na Holiday Inn, nyní se jmenuje Crowne Plaza. HUBRTOVÁ, Kateřina. Vysmíváný a nenáviděný: Příběh pražského hotelu International. In: *Dějiny a současnost*. 2007, roč.29, č. 4. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/4/vysmivany-a-nenavideny-/>, [cit. 4.4.2015].

²⁹⁶ *RP*, 1973, roč. 53, č. 110 (10.5.), str. 1.

²⁹⁷ Archiv Hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. (*Porada funkcionářů NVP, ZM, 19.4.1973*), zn. 5, kart. 36.

²⁹⁸ Kratší závod mládeže, který se dojížděl ve stejný den jako oficiální Závod míru.

galakonzert, který začínal v sedm hodin. A celý program zakončil závěrečný společenský večer opět v hotelu International.²⁹⁹

Oficiální zahajovací a zakončovací ceremoniál se konal vždy na nějakém významném místě, jehož reprezentativnost byla mnohdy podtržena i samotným názvem. Pražská společenská setkání probíhala například v Lucerně, Hrzánském paláci, hotelu International nebo na Staroměstské radnici. Závod startoval na Náměstí VŘSR nebo na Náměstí sovětských tankistů³⁰⁰ a prolog cyklisté jezdili přes Park oddechu a kultury Julia Fučíka.³⁰¹ Během zahájení probíhaly i pietní akty, kterých se účastnili političtí funkcionáři i sportovci, kteří tím stvrzovali oddanost stávajícímu zřízení, proslovy, kde byly deklarovány myšlenky závodu, péče socialistického zřízení i vlastnosti cyklistů. Ceremoniálům bylo vždy přítomno velké množství diváků, pro které byl rituál ve skutečnosti připravován. A nemohla chybět ani média, která působnost rituálu ještě rozšiřovala.

3.5.2 Programy v etapových městech

Stejně jako k rituálu MDŽ patřily kromě oficiálního hradního setkání i menší oslavy v obcích a na pracovištích, k Závodu míru patřily i různé programy podél celé trati a v etapových městech. Ty měly zajistit zejména to, aby se na průjezd závodu přišlo podívat co nejvíce obyvatel daného místa a vytvářely tak davy diváků podél trati, médii pak podávané jako obraz socialistické společnosti.³⁰²

I rituály v etapových městech se vždy konaly na určitých reprezentativních místech, povětšinou na náměstích, radnicích nebo v jiných důstojných prostorách. Pro všechna města byl příjezd Závodu míru vždy velkou událostí a na daný den připravovala mnohdy několikahodinový dojezdový program. Diváci tak mohli vidět třeba seskok parašutistů s vlajkami a dýmovnicemi, atletické závody, utkání v kopané, spartakiádní vystoupení, cvičení rodičů s dětmi, dechovou hudbu, cyklistické závody na ploché dráze, šerm nebo folkloristická vystoupení. Na večer pak byly pro cyklisty chystány slavnostní večere s předáváním cen, kterých se účastnili i političtí představitelé města a kraje.

3.6 Obraz Závodu míru v Rudém právu

Závod míru byl podle Rudého práva závodem *nádherným a těžkým, vysoké sportovní úrovně, dějiště sportovního mistrovství a odvahy, magnet* pro všechny amatérské cyklisty a zároveň *propagace* amatérské cyklistiky. Týdeník Československá televize posílání závodu

²⁹⁹ Archiv bezpečnostních složek, fond M2-1 (*Bezpečnostní opatření k zajištění májových oslav 1974*), inv. č. 437.

³⁰⁰ Dnešní Náměstí Kinských.

³⁰¹ Dnešní Výstaviště-Praha v Holešovicích.

³⁰² Viz *Příloha 18*.

popisoval jako *symbolické, ušlechtilé a olympijské*³⁰³ a v řádu Závodu míru stálo, že propojuje *sportovní zápolení se společným úsilím národů o upevnění světového míru a prosazení mírového soužití jako základny vztahů mezi státy s různým společenským zřízením.*³⁰⁴ Rudé právo připomínalo, že v neposlední řadě měl závod také být svědectvím o úspěšné *výstavbě socialistické společnosti.*³⁰⁵

Ve své sportovní rubrice informovalo o průběhu závodu, výsledcích jednotlivých etap nebo přinášelo rozhovory se sportovci. Zároveň ale Rudé právo výrazně spoluvytvářelo výše nastíněný ideologický obraz Závodu míru a akcentovalo socialistické hodnoty. Svým obsahem tak vytvářelo oficiální podobu závodu, sportovců i diváků a hrálo klíčovou roli v rozšiřování účinku rituálu.

3.6.1 Sportovci

Cyklisté byli zobrazováni nejen jako úspěšní sportovci, ale také jako ztělesnění dokonalého socialistického člověka. A to ať už svými vlastnostmi, chováním a úspěchy, ale také svým vztahem k celému uspořádání, které v průběhu rituálu svým chováním demonstrovali.

Všichni cyklisté byli popisováni jako *zdraví, mladí a krásní*³⁰⁶ a jednotlivé profily vyzdvihovaly jejich píli a obětavost. O kapitánovi sovětského mužstva Gejmanu Sanžuchinovi se čtenáři Rudého práva dočetli, že je *dobrý kamarád a vždy naladěný k úsměvu,*³⁰⁷ o několikanásobném vítězi závodu Ryszardu Szurkowském, že je *všestranně nadaný sportovec, velmi inteligentní, klidný a ani za nejsložitější situace neztrácí nervy*³⁰⁸ a o švýcarském cyklistovi Gilbertu Glausovi, že je *spíše typem samotáře, který je zvyklý si sám šlapat na bicyklu do poštovního úřadu, kde denně od sedmi ráno do tří odpoledne pracuje, aby se pak vydal vstříc sólovému tréninku.*³⁰⁹

Redaktoři také psali, jak se láska k cyklistice u většiny sportovců projevovala už v mládí. Sovětský závodník Lichačev pro Rudé právo vzpomínal: *Byl jsem rychlý už jako kluk, když mě táta poslal něco koupit, byl jsem zpátky tak brzy, až všichni mysleli, že jsem měl nákup už předem schovaný za dveřmi.*³¹⁰ A cesta Jána Svorady k účasti na Závodu míru byla popisována tak, že už *na vojnu do Dukly Brno šel s tím, že rychlosti má na rozdávání. [...] Jen díky své tréninkové pili se ale dostal tam, kde je dnes a nakonec i do nominace do Závodu míru.*³¹¹ Do obrazu Závodu míru jako závodu, který dává šanci všem amatérským

³⁰³ Československá televize, 1970, roč. 6, č. 20, str. 5.

³⁰⁴ Archiv Národního muzea, fond Závod míru (*Řád závodu 1981*), kart. 27.

³⁰⁵ RP, 1970, roč. 50, č. 124 (27.5.), str. 1.

³⁰⁶ RP, 1970, roč. 50, č. 111 (12.5.), str. 1.

³⁰⁷ RP, 1970, roč. 50, č. 121 (23.5.), str. 8.

³⁰⁸ RP, 1970, roč. 50, č. 122 (25.5.), str. 8.

³⁰⁹ ANONYM. *34. ročník Závodu míru*. Praha: Městský výbor ČSTV, 1984, str. 45.

³¹⁰ Tamtéž, str. 39.

³¹¹ RP, 1989, roč. 69, č. 108 (10.5.), str. 8.

sportovcům, zapadal i popis španělského cyklisty Josého Morala, který pocházel z vesničky Logazpla [...] *Je mu 23 let, pochází ze šesti dětí, oba rodiče již zemřeli. S cyklistikou začal již v 16 letech.*³¹²

Vypichována byla také civilní zaměstnání některých cyklistů. Stanislav Henke byl studentem třetího ročníku ČVUT,³¹³ polský cyklista Tadeusz Mytnik důstojníkem námořní armády a Stanislaw Boniecki radiotechnikem.³¹⁴ Stejně tak trenér Alois Szekuj trénoval v Rumunsku a po návratu z Rumunska *pracoval soudruh Szekuj 22 let jako lakýrník v Pragovce. Byl spokojen, vedení podniku mu vytvářelo, jak sám říká, pro jeho práci i trenérskou činnost dobré podmínky.*³¹⁵ Rozdíl mezi amatérskou a profesionální cyklistikou v roce 1989 popisoval trenér sovětského týmu: *V amatérské je více radosti ze závodění a ze sportu, prohry v ní závodník necítí sám na sobě a své životní úrovni tak jako v profesionálním pelotonu.*³¹⁶

Svou roli sportovních vzorů cyklisté stvrzovali tím, že se setkávali s politickými představiteli jednotlivých států. Byly otiskovány fotografie z těchto setkání, na kterých sportovci hovořili s nejvyššími stranickými představiteli.³¹⁷ Popisky pod fotografiemi dokumentující tato setkání je popisovaly jako zprvu formální, ale zanedlouho spíše přátelské rozhovory s politiky, kteří měli pro sportovce úsměv a prostá slova.³¹⁸ Politici nechyběli ani na čestných tribunách lemovaných pionýry startů a dojezdů závodů, a tak například v roce 1980 německý závodník Olaf Ludwig podle Rudého práva mohl *triumfovat před zraky generálního tajemníka Sjedenocené dělnické strany Německa*³¹⁹ *Ericha Honeckera a dalších čestných hostů na hlavní tribuně.*³²⁰

Přestože organizační tým téměř každý rok řešil nízkou účast sportovců ze západních zemí, média diváky informovala naopak o tom, že i cyklisté z kapitalistických zemí mají velký zájem se závodu účastnit. Rudé právo na svých stránkách publikovalo mnoho rozhovorů se západními závodníky, ve kterých se většinou vyjadřovali v tom smyslu, že obdivují nejen bezchybnou organizaci Závodu míru, ale i celou myšlenku sportovního klání, k níž se také hlásí.

Vyjádření trenéra francouzského týmu bylo otištěno například v roce 1986. Tedy v roce, kdy krátkou dobu před začátkem Závodu míru se stala havárie v černobylské jaderné elektrárně.³²¹ Start byl na ten rok naplánován do Kyjeva a bylo rozhodnuto, že místo se měnit

³¹² RP, 1975, roč. 55, č. 109 (12.5.), str. 8.

³¹³ RP, 1975, roč. 55, č. 117 (21.5.), str. 8.

³¹⁴ RP, 1975, roč. 55, č. 118 (22.5.), str. 8.

³¹⁵ RP, 1980, roč. 60, č. 103 (17.5.), str. 8.

³¹⁶ RP, 1989, roč. 69, č. 109 (11.5.), str. 8.

³¹⁷ Viz Příloha 21.

³¹⁸ RP, 1974, roč. 54, č. 120 (24.8.), str. 1.

³¹⁹ Sozialistische Einheitspartei Deutschlands (SED), česky Jednotná socialistická strana Německa.

³²⁰ RP, 1980, roč. 60, č. 103 (17.5.), str. 8.

³²¹ Černobylská havárie se stala 26. dubna 1986. V jednom z reaktorů jaderné elektrárny došlo k explozi, která odtrhla víko, způsobila požár a vyvolala další sérii explozí. Sovětská strana se snažila katastrofu utajit a

nebude. Závodníci i diváci přitom byli ujišťováni o tom, že není důvod k žádným obavám.³²² I přes toto přesvědčování ale mnoho závodníků na tento ročník závodu nepřijelo. Na startu nakonec stálo jen šedesát čtyři cyklistů, což byla méně než polovina obvyklého počtu. Českoslovenští cyklisté se o černobylské havárii dozvěděli na konci dubna na závodech v Itálii, tedy jen pár dní před startem Závodu míru. Odmítnout účast by pro ně znamenalo konec kariéry, navíc byli ze všech stran ujišťováni, že žádné nebezpečí nehrozí. Závod míru tak v Kyjevě odstartoval i přesto, že organizátoři věděli o nebezpečích ozáření a následcích, které způsobuje.

Po skončení závodu se k nastalé situaci vyjádřil zmiňovaný trenér francouzského družstva, který řekl, že je škoda, že celá řada závodníků účast odmítla, ale že neví, čeho by se měl bát, protože: *Závod míru jsme chtěli jet. Dostali jsme ze sovětské strany ujištění, že našim závodníkům nehrozí žádné nebezpečí.*³²³ Na konci závodu pak Rudé právo hodnotilo, že *před zahájením ho [závod] provázely nemalé potíže a problémy. Řada přihlášených družstev se stala doslova obětí známé hysterie rozpoutané v buržoazním tisku a do Kyjeva – s omluvou i bez omluvy – nepřiletěla.*³²⁴ A zároveň poděkovalo všem, kteří se závodu účastnili: *Dějiny Závodu míru jim to nikdy nezapomenou.*³²⁵

3.6.2 Týmový duch

Skupina cyklistů byla popisována tak, že tvoří pestrobarevný peloton mládí, pestrobarevného hada nebo *nejkrásnější perlu na náhrdelníku světové amatérské cyklistiky.*³²⁶ Ještě více než na individuální kvality závodníků, byl médií kladen důraz na spolupráci v týmu. Cyklisté NDR byli nazýváni *dělníky družstva NDR*, kteří pracují pro vítězství jednoho člena svého kolektivu³²⁷ a v sovětském týmu platila vždy zásada *jeden za všechny, všichni za jednoho.*³²⁸ A Rudé právo přidávalo, že všechny cyklistické kvality sovětského družstva by nevedly k ničemu, kdyby je *neumocňovala disciplína, sebranost a ochota šlapat jeden za druhého*³²⁹ a *vysoké kolektivní boje sovětského týmu.*³³⁰ Příkladem měl pro všechny být sovětský závodník Čaplygin, nazvaný také bohatýr na kole, *skromný, tichý, nenápadný cyklista, pro kolektiv by dýchal.*³³¹ Článek popisoval, jak pokaždé čekal na toho, kdo měl defekt, mnohdy vedl celou šestku a vždy *nezištně pracoval pro kolektiv, často se napracoval*

první, kdo ho o ní informoval, byly 27. dubna švédské zdroje.

³²² RP, 1986, roč. 66, č. 106 (7.5.), str. 1.

³²³ RP, 1986, roč. 66, č. 106 (7.5.), str. 8.

³²⁴ RP, 1986, roč. 66, č. 120 (24.5.), str. 8.

³²⁵ RP, 1986, roč. 66, č. 120 (24.5.), str. 8.

³²⁶ Československá televize, 1972, roč. 8, č. 19, str. 9.

³²⁷ RP, 1989, roč. 69, č. 111 (13.5.), str. 8.

³²⁸ RP, 1977, roč. 57, č. 120 (24.5.), str. 8.

³²⁹ Tamtéž.

³³⁰ RP, 1979, roč. 59, č. 121 (25.5.), str. 8.

³³¹ RP, 1980, roč. 60, č. 117 (20.5.), str. 8.

*mnohem víc než etapový vítěz.*³³²

Rudé právo psalo, že na tratích probíhalo mnoho bojů, *ale po jejich skončení zůstali soupeři ze silnice vždy dobrými přáteli a kamarády.*³³³ V roce 1974 redaktorovi Rudého práva vyprávěl jeden jugoslávský závodník: *Mile mě překvapilo, když za mnou přišel kapitán čs. kapitán týmu Hrazdára a děkoval mi za pomoc, kterou jsem poskytl Henkemu v poslední etapě. Jaké díky? Zdálo se mi to samozřejmé. Já už jsem o nic nebojoval, a on je závodník, který do té doby patřil v pořadí podstatně výše. Jel s horečkou, nemocnou rukou a ani pořádně nemohl držet řidítka. [...] Proč ho nevízt do vleku, počkat na něj v kopci a třeba někde i trochu popostrčit? Těch pár minut, které ztratil, nemá zdaleka takovou cenu jako pocit, že jsem pomohl kamarádovi. Takových příkladů bylo určitě na letošní „varšavě“ bezpočet. Tento závod je tím proslulý.*³³⁴

Sportovci tak byli zobrazováni jako ti, u kterých je samozřejmé pomoci nejen členovi svého týmu, ale i cyklistovi z týmu jiného. Závod podle článků nejjezdili pro vítězství, ale pro naplnění myšlenky závodu. Když tedy probíhala přehlídka vítězů, poražení nešli do šaten, ale *sledovali tohle defilé vítězů s uznáním pravých sportovců.*³³⁵ Rudé právo také vyprávělo příběh, jak rumunský závodník, který byl zrovna ve vedoucím postavení, kvůli špatnému pokynu pořadatele vjel na parkoviště místo na stadion. Nakonec mu ale byl počítán stejný čas jako vítězi závodu, dostal stejnou cenu a navíc mu jeho soupeři věnovali potlesk, čímž vyjádřili souhlas s rozhodnutím rozhodčích.³³⁶

Nejcitovanějším příkladem mezinárodního přátelství vzniklého během Závodu míru byli vítěz druhého ročníku závodu Jan Veselý a vítěz z let 1955 a 1959 Gustav Adolf „Täve“ Schur.³³⁷ Příběh vzniku jejich přátelství popisoval redaktor Rudého práva. Stalo se tak podle něj po jednom závodě, *ve kterém Veselý Schura porazil. Täve se podle vyprávění chvíli zlobil, ale potom přišel k Veselému, poblahopřál mu a řekl, že se od něj musí ještě hodně učit.*³³⁸ Od té doby byli velkými přáteli. Vzájemně se často navštěvovali a Schur dokonce po Veselém pojmenoval svého prvorozeného syna. Kolo navíc zůstalo jejich společnou vášní a na Závod míru vždy rádi vzpomínali, protože *představoval nejkrásnější a nejintenzivnější léta našeho života.*³³⁹ I když už nezávodili, účastnili se diskuzí a autogramiád, kde *posluchači, většinou mladí, dychtivě naslouchali.*³⁴⁰ Novinář, který byl přítomen jednomu jejich setkání, shrnul jejich vztah takto: *třebaže Honza příliš německých slovíček neuměl a Täve na tom byl se svojí*

³³² Tamtéž.

³³³ RP, 1971, roč. 51, č. 106 (6.5.), str. 8.

³³⁴ RP, 1974, roč. 54, č. 121 (24.8.), str. 8.

³³⁵ RP, 1975, roč. 55, č. 119 (23.5.), str. 8.

³³⁶ RP, 1980, roč. 60, č. 120 (23.5.), str. 8.

³³⁷ Gustav Adolf Schur byl jeden z nejpopulárnějších sportovců východního Německa.

³³⁸ ANONYM. 34. ročník Závodu míru. Praha: Městský výbor ČSTV, 1984, str. 19.

³³⁹ RP, 1975, roč. 55, č. 109 (12.5.), str. 8.

³⁴⁰ RP, 1975, roč. 55, č. 109 (12.5.), str. 8.

znalostí češtiny podobně, rozuměli si výborně.³⁴¹

3.6.3 Poslové míru

Účastníci závodu byli často nazýváni i posly míru.³⁴² Jejich úkolem bylo manifestovat a aktivně podporovat myšlenku míru a oslavovat vítězství pokrokového lidstva nad *fašistickým morem*.³⁴³ Rudé právo, přinášelo zprávy o tom, že cyklisté se i v den svého odpočinku dobrovolně účastnili různých vzpomínkových akcí. Reportáže z pietních aktů v Osvětimi,³⁴⁴ Terezíně³⁴⁵ nebo u hrobu Neznámého vojína³⁴⁶ zobrazovali kapitány československých, německých i polských družstev, jak poklekají a pokládají květiny k pomníkům.³⁴⁷ Po jednom z těchto pietních aktů v roce 1985 psalo Rudé právo, jak po cestě zpátky si jeden z holandských závodníků prohlížel brožuru s informacemi o Osvětimi a byl *očividně dojat*.³⁴⁸ V tomtéž roce se k myšlence míru vyjádřil i jeden rumunský závodník: *Každý účastník se stává aktivním bojovníkem za zachování míru ve světě a to je nejdůležitější, co my sportovci, v současné mezinárodní situaci můžeme učinit*.³⁴⁹

Zejména pak v osmdesátých letech v rámci zdůrazňování mírového obrazu socialistických států, vytvářelo Rudé právo i obraz kapitalistických států. *Mírová tvář hlavního města Německé demokratické republiky*³⁵⁰ byla dávana do kontrastu s *vyzbrojovacími plány některých západních zemí*³⁵¹ a funkcionáři ve svých proslovech vyzývali sportovce, *aby i oni přispěli svým dílem k upevnění světového míru a k uchránění planety od požáru nukleární války*.³⁵²

3.6.4 Etapová a průjezdní města

Významnou součástí obrazu Závodu míru byla také místa, kudy peloton jezdců projížděl. Podle novinových článků se města a vesnice snažila svou výzdobou *překvapit*,³⁵³ závodníky po stranách silnice vítaly desítky transparentů a vlající prapory³⁵⁴ a cyklisté se ocitali v *záplavě úsměvů, které byly vizitkami nefalšovaného přátelství*.³⁵⁵ Rudé právo organizátory chválilo, že se všichni vždy mohli spolehnout na *dobrou organizaci, přátelské a*

³⁴¹ ANONYM. *34. ročník Závodu míru*. Praha: Městský výbor ČSTV, 1984, str. 19.

³⁴² *RP*, 1970, roč. 55, č. 111 (12.5.), str. 1.

³⁴³ *RP*, 1985, roč. 65, č. 107 (8.5.), str. 8.

³⁴⁴ *RP*, 1985, roč. 65, č. 114 (17.5.), str. 8.

³⁴⁵ *RP*, 1975, roč. 55, č. 111 (14.5.), str. 8.

³⁴⁶ *RP*, 1980, roč. 60, č. 109 (9.5.), str. 8.

³⁴⁷ *RP*, 1975, roč. 55, č. 113 (16.5.), str. 8.

³⁴⁸ *RP*, 1985, roč. 65, č. 114 (17.5.), str. 8.

³⁴⁹ *RP*, 1985, roč. 65, č. 115 (18.5.), str. 8.

³⁵⁰ *RP*, 1985, roč. 65, č. 107 (8.5.), str. 8.

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² *RP*, 1985, roč. 65, č. 107 (8.5.), str. 8.

³⁵³ *RP*, 1970, roč. 50, č. 112 (13.5.), str. 8.

³⁵⁴ *RP*, 1970, roč. 50, č. 113 (14.5.), str. 8.

³⁵⁵ *RP*, 1974, roč. 54, č. 121 (24.5.), str. 8.

vřelé přijetí³⁵⁶ a tradiční slavnostní náladu.³⁵⁷ Stejně tak je pochvalovalo za to, že vždy odvedli pečlivou práci³⁵⁸ a trasu závodu zdobili svým nadšením.³⁵⁹ Na závod musela být důkladně připravena i startovní a cílová města. V roce 1970 stálo v článku Rudého práva, že Praha se pro peloton vyšňořila jako nevěsta,³⁶⁰ o sedm let později cyklisté mohli vjíždět do široké třídy moderní polské metropole³⁶¹ a v roce 1977 cyklisty vítala rozesmátá tvář moderního socialistického velkoměsta.³⁶²

3.6.5 Diváci

Stejně jako u jiných rituálů i u Závodu míru byli jeho nedílnou součástí diváci. Pro ně byl rituál Závodu míru inscenován a zároveň oni sami ho svou přítomností spoluvytvářeli. V roce 1974 shrnulo Rudé právo roli diváků v Závodě míru: *Jeho mladost a svěžest však také spoluvytvářejí tisíce bezejmenných pracovníků v etapových i průjezdních městech a obcích, statisíce a miliony těch, kteří jsou ochotni v dešti stejně jako v parném slunci hodiny čekat u silnice. Tohle už není pouhé sportovní fandovství, tohle je ta nejkrásnější, nikým nenaorganizovaná mírová manifestace.*³⁶³

Novinové články diváky popisovaly jako spoluorganizátory závodu, kteří pochopili, že jde o událost překračující rámec pouhé sportovní soutěže³⁶⁴ a k závodu si vybudovali nepřekonatelný vztah.³⁶⁵ Zástupy lidí, psalo se, lemovaly trati,³⁶⁶ cyklisty srdečně a přátelsky přijímaly jako opravdové přátele,³⁶⁷ vyzbrojovaly je pozdravy,³⁶⁸ aplausem dodávaly sílu³⁶⁹ a vytvářely nedefinovatelnou atmosféru.³⁷⁰ Většina diváků byla z řad mládeže a školáků, hlásily články: *Tisíce kluků a děvčátek [...] skandovaly se smyslem pro zdravou konkurenci česky a polsky jména Mo-ra-vec!, Szur-kow-ski!*³⁷¹ Největší obdiv podle Rudého práva vždy patřil sportovcům Sovětského svazu. *Před třiceti lety takhle lidé vítali sovětské tanky. Nejvíc kytic při čestných startech i při dojezdech dostávali sověští cyklisté. Když je házeli zpět do diváckých řad, připomínalo to vítěznou cestu jejich hrdinných otců v r. 1945.*³⁷² Účastníky závodu se tak stávali i čtenáři Rudého práva a sportovní redakce deníku jim po skončení

³⁵⁶ RP, 1981, roč. 61, č. 120 (23.5.), str. 8.

³⁵⁷ RP, 1974, roč. 54, č. 108 (8.5.), str. 1.

³⁵⁸ RP, 1970, roč. 50, č. 125 (28.5.), str. 8.

³⁵⁹ RP, 1975, roč. 55, č. 115 (19.5.), str. 8.

³⁶⁰ RP, 1970, roč. 50, č. 112 (13.5.), str. 1.

³⁶¹ RP, 1977, roč. 57, č. 107 (7.5.), str. 8.

³⁶² RP, 1980, roč. 60, č. 108 (8.5.), str. 8.

³⁶³ RP, 1974, roč. 54, č. 108 (8.5.), str. 1.

³⁶⁴ RP, 1975, roč. 55, č. 110 (13.5.), str. 8.

³⁶⁵ RP, 1974, roč. 54, č. 121, (24.5.), str. 8.

³⁶⁶ RP, 1981, roč. 61, č. 120 (23.5.), str. 8.

³⁶⁷ RP, 1980, roč. 60, č. 121 (24.5.), str. 8.

³⁶⁸ RP, 1970, roč. 50, č. 112 (13.5.), str. 1.

³⁶⁹ RP, 1975, roč. 55, č. 119 (23.5.), str. 8.

³⁷⁰ RP, 1974, roč. 54, č. 108 (8.5.), str. 1.

³⁷¹ RP, 1975, roč. 55, č. 115 (19.5.), str. 8.

³⁷² RP, 1975, roč. 55, č. 119 (23.5.), str. 8.

závodu děkovala za *třítýdenní trpělivost a spoluúčast na letošním ZM.*³⁷³

To, že si zájmu diváků cyklisté všimají, tvrdil v rozhovoru i jeden z polských závodníků. Vyprávěl, jak již chtěl závod vzdát, ale díky divákům ho nakonec dokončil. *Lidé u silnic neopouštějí svá místa, čekají na tebe a svým aplausem ti dodávají sílu, abys nespustil nohy z pedálů a nemávl na sběrný autobus. Lidé v Československu, zvláště ty nádherné děti, mi prostě nedovolili pokračovat v téhle samomluvě.*³⁷⁴ Rudé právo i ostatní média přinášela celou řadu takových dojemných příběhů, které se na trati údajně odehrávaly. Těmi tak vytvářela obraz sounáležitosti a jednoty diváků závodu a jeho cyklistů a přenášela ho i těm, kteří se závodu přímo neúčastnili.

3.7 Závod míru na fotografiích

Součástí mediálního obrazu Závodu míru byly i fotografie pořizované státními tiskovými kanceláři, například Československou tiskovou kancelář³⁷⁵ a Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst.³⁷⁶ Oficiálně focené a zveřejňované snímky tak byly samy o sobě už interpretací Závodu míru, které zobrazovaly především jednotlivé komponenty rituálu.

Mnoho z nich zachycuje průběh závodu, ale také zástupy čekající kolem trati. Na některých diváci jen zvědavě sledují závodníky, na jiných je aktivně podporují. Na peloton jsou alespoň podle fotografií ochotni čekat i v dešti (podobně nadšení diváků popisovalo i Rudé právo).

Fotografie samozřejmě zachycují i samotné závodníky. A to jak jejich portréty, během závodu, tak ale i při různých situacích. Jsou zobrazováni například společně se svým družstvem,³⁷⁷ jak se podepisují dětem do zápisníků,³⁷⁸ na stupních vítězů³⁷⁹ nebo na setkáních a při rozhovorech s politickými představiteli. Oficiální setkání cyklistů s Lubomírem Štrougalem zobrazují fotografie z roku 1986. Na jedné z nich pronáší Štrougal proslov a naproti němu stojí a naslouchá zástup upravených cyklistů.³⁸⁰ Následující fotografie pak už zobrazují přátelský rozhovor Štrougala s cyklisty.³⁸¹

Snímky zachycují i místa slavnostních zahájení a zakončení závodů, která byla pečlivě vybírána s tím cílem, aby ceremoniály fungovaly jako rituály, tedy aby sdělovaly určité

³⁷³ *RP*, 1977, roč. 57, č. 120 (24.5.), str. 8.

³⁷⁴ *RP*, 1975, roč. 55, č. 119 (23.5.), str. 8.

³⁷⁵ Viz www.ctk.cz, [cit. 30.3.2015].

³⁷⁶ Česky Všeobecná německá zpravodajská služba. Viz www.bild.bundesarchiv.de, [cit. 30.3.2015].

³⁷⁷ Viz *Příloha 15*.

³⁷⁸ Viz *Příloha 14*.

³⁷⁹ Viz [http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1427709920/?search\[view\]=detail&search\[focus\]=64](http://www.bild.bundesarchiv.de/cross-search/search/_1427709920/?search[view]=detail&search[focus]=64), [cit. 30.3.2015].

³⁸⁰ Viz <http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=939238&idx=1&select-continue=1>, [cit. 30.3.2015].

³⁸¹ Viz <http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=1994584&idx=3&select-continue=1>, [cit. 30.3.2015].

hodnoty. Fotografie z roku 1976 tak zobrazuje Náměstí sovětských tankistů, kde probíhá zahájení závodu.³⁸² Centrálním bodem snímku je tank na podstavci, za nímž je na budově tehdejšího Městského soudu vyvěšen nápis *SSSR – ZÁRUKA SVĚTOVÉHO MÍRU*, která demonstruje neoddělitelné spojení Závodu míru, boje za mír a přátelství se Sovětským svazem. Pod tankem postávají funkcionáři, nad kterými právě řeční člen sekretariátu ÚV KSČ Oldřich Švestka, a naproti nim stojí jednotlivá cyklistická mužstva.³⁸³ V roce 1986 zachytil fotograf etapové vítěze, mezi kterými byl i československý reprezentant Jozef Regec.³⁸⁴ V dolní části fotografie jsou vidět tři vítězní cyklisté s věnci kolem krku, nad závodníky vzlétá bílá holubice a v pozadí ční socha V. I. Lenina.

3.8 Závod míru v obecních kronikách

Ne ve všech oficiálních pramenech se však používá normalizovaného jazyka. Například v některých obecních kronikách je spíše popisován průjezd závodu nebo úprava obce, aniž by byly používány ideologické formulace.

V některých kronikách, třeba obcí Prachovice na Chrudimsku,³⁸⁵ Braškov u Kladna³⁸⁶ nebo Mutějovice u Rakovníka,³⁸⁷ se objevuje jen pouhá zmínka o průjezdu pelotonu. Některé se o celé události více rozepsaly. V kronice obce Kňovice na Sedlčansku se v roce 1980 píše, že průjezdu Závodu míru se účastnilo mnoho občanů, hlavně mládeže a že obec se na cyklisty i připravovala: *Obec byla vyzdobena a upravena, a to i prostranství kolem komunikace.*³⁸⁸ Delší popis se objevuje v kronice obce Vlčnov u Uherského Hradiště v roce 1973:

*V sobotu 12. května projížděli Vlčnovem účastníci 26. ročníku Závodu míru. Závod byl součástí májových oslav, projížděl na trati Praha-Varšava-Berlín. Jeho druhá etapa jela v pátek 11. května z Pardubic do Brna, III. etapa v sobotu 12. května z Brna do Dubnice n./Váhom. Vlčnovem projížděla v 15,45 hodině. Předem jely desítky aut reportérů, novinářů, zástupci rádia a televize domácích i cizích společností. Celá trať přes dědinu byla ozdobena plakáty hlásající mír ve všech jazycích. Podél trasy špalírem stáli žáci ZDŠ a diváci, u obchodního domu hrála krojovaná kapela vlčnovská Josefa Kašpařika. U nové školy místní JZD připravilo velkou hromadu slámy pro případ, že by zde cyklisté v prudké zatáčce havarovali. Nedošlo však u nás k žádnému pádu. Při krásném počasí byla na Závod míru jedinečná podívaná.*³⁸⁹

³⁸² Viz Příloha 20.

³⁸³ Viz <http://multimedia.ctk.cz/?setSite=foto-detail-pagein&documentId=4070804&idx=19&select-continue=1>, [cit. 30.3.2015].

³⁸⁴ Viz Příloha 19.

³⁸⁵ Viz <http://www.obecprachovice.cz/o-obci-1/historie/utrsky-z-kronik/>, [cit. 27.3.2015].

³⁸⁶ Viz <http://www.ostrovacice.eu/obdobi-let-1950-1990/d-152950/p1=9241>, [cit. 27.3.2015].

³⁸⁷ Viz <http://www.mutejovice.cz/historie-obce/obec-mutejovice-v-datech-a-cislech/>, [cit. 27.3.2015].

³⁸⁸ Viz <http://www.obecknovice.cz/obdobi-1971-1980/d-16378/p1=2653>, [cit. 27.3.2015].

³⁸⁹ Viz <http://www.vlcnov.cz/informace-o-obci/kroniky-obce-vcnov-/kniha-2-1945-1974/rok-1973/>, [cit. 27.3.2015].

3.9 Aktéři Závodu míru

Snaha organizátorů o co největší rozšíření povědomí o závodu, ať už například mediální kampaní nebo různými soutěžemi a možnostmi vyhrát (i finanční) odměny, směřovala k tomu, aby se Závodu míru účastnilo co nejvíce diváků. Cílem pak bylo vytvořit pocit sounáležitosti mezi diváky samotnými, ale zejména vůči celému společenskému uspořádání.

Aktéry Závodu míru tak byli cyklisté na trati i všichni, kdo se na něm jakýmkoliv způsobem podíleli. Ti, kteří byli v organizačních a etapových výborech a Závod míru připravovali, straničtí představitelé i ti, kteří Závod míru sledovali – ať už na místě nebo prostřednictvím médií. Jejich jednání bylo opět *performativním*.

3.9.1 Účast na Závodu míru

Lokuční složka *performativního* jednání všech aktérů byla uskutečněna samotnou účastí na rituálech. Cyklisté se kromě samotného sportovního zapojení účastnili oficiálních akcí (zahájení, zakončení, předávání cen), setkání a besed s politickými představiteli, kladení věnců k pomníkům, pietních aktů nebo naslouchali proslovům. Také mluvili s novináři, s úsměvem se nechávali fotit nebo nahrávat a rozdávali podpisy. Závodník a později trenér a organizátor Závodu míru Pavel Doležel k této stránce účasti sportovců říká: *Nás to nezajímalo. A dodává, že platilo jedno: Uspěješ, jdeš dál, neuspěješ, mažeš.*³⁹⁰ Podobně se k ideologické části závodu vyjadřují i další sportovci, například Jozef Regec: *Neřešilo se to, že to je propaganda, byla to sportovní záležitost.*³⁹¹ Avšak přesto, že účastníci závodu tvrdí, že je ideologická stránka nezajímala, svou účastí se podíleli na vytváření a průběhu rituálu, který oficiální ideologii upevňoval a legitimizoval. To tvrdí i G. A. Carr, který se zabýval sportem a sportovci ve východním Německu. Říká, že kdokoliv pracoval ve sportovním programu, automaticky pracoval pro Stranu a podporoval tím její myšlenky.³⁹²

Viditelnými aktéry celého závodu byli i političtí představitelé. Ti měli své místo na čestných tribunách, odkud sledovali závod, setkávali se s cyklisty a jejich týmy, předávali odměny a pronášeli proslovy. Klíčovými účastníky byli samotní diváci, kteří spoluvytvářeli závod svou přítomností kolem trati, čekáním na závodníky a povzbuzováním cyklistů, zapojováním se do soutěží a sledováním dojezdových programů. Sportovní komentátor Otakar Černý si vybavuje, jak diváci čekali klidně šest hodin, než projede poslední Ind s turbanem na hlavě.³⁹³

Ilokuční složkou jednání všech aktérů bylo to, že svým chováním, tedy aktivní spoluúčastí na vytváření Závodu míru, demonstrovali to, že jsou socialistickými občany.

³⁹⁰ Rozhovor s Pavlem DOLEŽELEM, Praha 2.9.2014, archiv autorky.

³⁹¹ Rozhovor s Jozefem REGECEM, Praha 22.7.2014, archiv autorky.

³⁹² CARR, G. A. The Use of Sport in the German Democratic Republic for the Promotion of National Consciousness and International Prestige. In: *Journal of Sport History*. 1974, roč. 1, č. 2, str. 129.

³⁹³ Rozhovor s Otakarem ČERNÝM, Praha 1.8.2014, archiv autorky.

Jejich účast na státem organizované akci byla forma politického aktu³⁹⁴ a byla vykládána tím způsobem, že se ztotožňují se socialistickým systémem.³⁹⁵ A to i přesto, že ve většině případů neznamenal přeměnu jednotlivých aktérů ve správné socialistické občany podle ideologických formulací ani vědomý souhlas a podporu socialistického zřízení.³⁹⁶

3.9.2 Zájmy a motivace

Nicméně tím, že všichni zúčastnění, tedy sportovci, straničtí funkcionáři i diváci, naplňovali určitou představu o tom, jak vypadají socialističtí občané, tak ji zároveň i vytvářeli. V tomto procesu hrála klíčovou roli opět média, která jejich účast takto interpretovala. To byl jeden z důsledků *performativního* jednání aktérů, nebo-li *perlokuční* složka.

Zároveň ale *perlokuční* složkou jejich chování bylo i naplnění individuálních motivací aktérů, se kterými do Závodu míru vstupovali. Svou účastí na rituálu pak tyto své zájmy mohli více či méně úspěšně uskutečňovat.

Pro mnohé sportovce znamenal Závod míru vrchol jejich sportovní kariéry. Regec to popisuje následovně: *Neměl jsem důvod provokovat. Ten stát mi umožnil dělat to, co mě bavilo. Dával mi maximální podmínky k tomu, abych to mohl dělat. Dostal jsem od státu byt, dostal jsem auto, dostal jsem maximální finanční podporu. Takže já jsem neměl důvod nadávat na systém.*³⁹⁷ Tento přístup tak skvěle sloužil k dosažení cílů organizátorů. Cyklisté nekritizovali závod pro jeho ideologické využívání a bez problémů se ho účastnili, čímž ale samotný rituál vytvářeli. A čím byli úspěšnější a známější, tím samozřejmě i výrazněji ovlivňovali veřejné mínění.

Pro jednotlivá etapová města a jejich výbory byl závod možností, jak město, potažmo celý region, propagovat. Navíc na organizaci dostávali pořadatelské výbory finance a měly tak peníze na opravu chodníků, silnic a domů kolem trati. Města, kterými závod projížděl, popisuje opět Regec: *Bylo to vyčištěné, bylo tam spousta lidí, bylo tam ukázáno, jak je to město hezké, čisté. [...] Opravovalo se všechno, silnice, opravovaly se chodníky, musely být čisté baráky. Protože samozřejmě tam byla televize [...] a koukalo se i po tom, jaké máme silnice.*³⁹⁸

Pro politické elity byl Závod míru zase příležitostí, jak vytvořit sdílený prostor.³⁹⁹ To

³⁹⁴ JOHNSONN, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and State in East Germany*. Leiden: Brill, 2008, str. 4.

³⁹⁵ Je to podobné jako s účastí na organizovaných oslavách: *Kdo slaví, sdílí společné normy a hodnoty a tím ukazuje konsensus.*; SARTORI, Rosalinde. Stalinism and Carnival. In: H.Günther: *The culture of the Stalin Period*. London 1990, str. 41

³⁹⁶ JOHNSONN, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and State in East Germany*. Leiden: Brill, 2008, str. 103.

³⁹⁷ Rozhovor s Jozefem REGECM, Praha 22.7.2014, archiv autorky.

³⁹⁸ Tamtéž.

³⁹⁹ Anglicky „shared locals“, pojem od antropoložky Suzan Brownell.

znamená dostat na jedno místo co nejvíce lidí, aby zažili, co znamená socialistický kolektiv. Pavel Slepíčka, který analyzuje diváckou reflexi sportu, popisuje, jak skrze identifikaci s mužstvem nebo sportovci, mohou sami diváci zažívat pocit úspěchu. Přímá návštěva sportovní události je pak snahou pomoci, zesiluje divákův pocit toho, že se na úspěchu podílí a zároveň podporuje pocit sounáležitosti s ostatními diváky. Jednotlivé sportovní úspěchy jsou tak prožívány jako úspěchy všech – národa, státu i každého jednotlivce.⁴⁰⁰

Pro samotné diváky motivací bylo spíše to, že mohli sportovce sledovat na vlastní oči. Závod míru pro ně nebyl nějaký vzdálený závod, který by mohli pozorovat jen v televizi, ale velká sportovní událost, která se konala přímo v Československu. Co víc, i přímo v jejich městě či vesnici. Díky účasti západních sportovců byl závod i možností, kde vidět cizí kola, automobily a oblečení, které nebyly normálně k vidění. Vše navíc bylo upravené, hezké, barevné. Učitelka Dubnová vzpomíná: *Jednou se jel Závod míru tady, z Českobrodské po Koněvce. A my jsme museli odpoledne jít dělat diváky podél hlavní.*⁴⁰¹ A zároveň dodává, že na kluky závod velmi působil. Učitelka Šidáková také potvrzuje, že tomu všichni hodně fandili, sledovali to a děti ve škole si o tom chtěly povídat a průběh závodu probírat.⁴⁰²

3.10 Shrnutí

Závod míru byl oblíbenou sportovní událostí východního bloku, kterou organizovalo Československo, Polsko a východní Německo. Diváci mohli závod sledovat na vlastní oči a přímo na trati fandit domácím cyklistům. Závod míru byl tak zároveň díky účasti etapových měst a médií i jedna z příležitostí, jak při jedné akci oslovit velké množství lidí.

Důležitým ideologickým motivem tohoto rituálu byl obraz socialistického sportovce, který zprostředkovávala zejména média. Ta ukazovala konkrétní příklady sportovců, na nichž mělo být demonstrováno, co vše umožňuje socialistická společnost – totiž celistvý rozvoj každého jedince. Zároveň byla zdůrazňována schopnost sportovců podřídit se zájmům celého družstva. Dobré výsledky československých cyklistů byly popisovány jako služba vlasti a příspěvek socialistické společnosti. Setkávání se státními představiteli a předávání trikotů nebo květin do jejich rukou jako důkaz toho, že své úspěchy skrz politické zástupce skutečně věnují celé zemi. Závod byl také prezentován jako manifestace míru, kterým se slavilo výročí květnového osvobození v roce 1945. V jeho rámci byla ale také tematizována hrozba atomové války a zdůrazňována mírová role socialistických států. K tomu posloužili i cyklisté ze západních zemí, kteří se k myšlence Závodu míru vyjadřovali.

Tyto ideologické myšlenky byly zprostředkovávány skrze jednotlivé části rituálu, kterými byly slavnostní zahájení a zakončení závodu i jednotlivých etap, ale i samotný průběh

⁴⁰⁰ SLEPIČKA, Pavel a kol. *Divácká reflexe sportu*. Praha: Karolinum, 2010, str. 55.

⁴⁰¹ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

⁴⁰² Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

celého závodu. Důraz byl kladen na viditelnost politických představitelů a jejich setkávání s jednotlivými cyklisty a stejně tak na masovou účast diváků. To bylo žádoucí proto, aby mohlo přímo na místě ideologii sdělovanou skrz rituály, to znamená proslovy, výběr a uspořádání místa, symboly, pietní akty, přítomné sportovce i politické funkcionáře, přijímat co nejvíce obyvatel. Ústřední roli v tom, aby byla tato *ideologická interpelace* úspěšná a oslovila co nejvíce lidí, hrála opět média. Ta průběh jednotlivých rituálů interpretovala a rozšiřovala tak, aby ukázala sportovce jako ideální socialistické občany a diváky jako uvědomělé členy socialistické společnosti, jejichž přítomnost byla tlumočena nejen jako podpora cyklistů, ale i celého socialistického zřízení.

Závod míru a zúčastnění sportovci byli sice médií popisováni jako naprosto bezchybní, nicméně realita byla poněkud jiná. Cyklisté byli oficiálně amatéři, ale ve skutečnosti jejich velká část byla vojáky z povolání, jejichž pracovní náplní bylo trénování na kole. Jejich ideologická uvědomělost byla sice proklamována, avšak hlavní tlak u sportovců byl kladen na výkon a výsledek. Oficiálně sdělovanou motivací účasti cyklistů byla myšlenka v názvu závodu, nicméně pořadatelé museli řešit i otázku cen a odměn jako motivace pro účast sportovců. Stejně jako byly vymyšleny všemožné strategie, aby byla podpořena a zvýšena účast cyklistů ze západních států.

Každý, kdo se Závodu míru účastnil, pro to měl své vlastní důvody a motivace. Jiné byly u politických elit, jiné u sportovců a jiné u diváků. Pro politiky to byla možnost, jak oslovit velkou část populace, pro cyklisty zase příležitost, jak se na vysoké úrovni věnovat sportu a pro mnohé i vrchol kariéry. Stejně tak účast diváků byla ovlivněna více faktory, které by se daly shrnout pod státní organizaci, nadšení a zvědavost.⁴⁰³

⁴⁰³ JOHNSONN, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and State in East Germany*. Leiden: Brill, 2008, str. 178.

4. ZAHÁJENÍ ŠKOLNÍHO ROKU

Školství je jedním z nejdůležitějších ideologických aparátů, kterým stát reprodukuje dominantní ideologii a vychovává své občany. Nejinak tomu bylo i v socialistickém Československu, kde škola, respektive učitelé, neměli žáky jen vyučovat, ale také vychovávat k socialistickým hodnotám.

4.1 Školství v socialistickém Československu

Všeobecné právo na vzdělání bylo zakotveno v Ústavě z 9. května roku 1948, a to následovně: *Všichni občané mají právo na vzdělání a stát pečuje o to, aby se každému dostalo vzdělání a výcviku podle jeho schopností a se zřetelem k potřebám celku.*⁴⁰⁴ Ústava dále stanovuje, že všechny školy jsou státní a základní vzdělání je jednotné, povinné a bezplatné. Veškerá výchova a všechno vyučování pak musí být zařízeno tak, *aby bylo v souladu s výsledky vědeckého bádání a nebyly v neshodě s lidově demokratickým zřízením. Vrchní vedení veškeré výchovy a všeho vyučování, jakož i dozor nad nimi přísluší státu.*⁴⁰⁵

System školství dále pak upravil školský zákon z roku 1960,⁴⁰⁶ v jehož úvodu stojí: *Budování vyspělé socialistické společnosti a přechod ke komunismu vyžaduje všestranně rozvinutého a vzdělaného člověka. Jeho výchova je věcí celé společnosti a uskutečňuje se pod vedením Komunistické strany Československa. Oproti Ústavě z roku 1948, která vedení školství svěřuje obecně státu, tak tento zákon deklaruje vedoucí úlohu ve školství komunistické straně. Jako úkol základního vzdělání tento zákon dále stanovuje *přípravu [žáků] ke společensky prospěšné práci a k dalšímu vzdělávání a výchovu k vědeckému světovému názoru, výchovu morální a politickou, estetickou, tělesnou a brannou a vytváření potřebných podmínek a předpokladů pro všestranný rozvoj jejich tělesných a duševních sil a schopností a pro správnou volbu povolání.* Školství se tak oficiálně stalo základním nástrojem budování socialismu a výchovy uvědomělých občanů pod ideologickým vedením a kontrolou KSČ.*

Ve stejném duchu promluvil ve svém referátu tajemník ÚV KSČ Josef Havlín na celostátní konferenci učitelů, která se konala v roce 1979. V jeho vyjádření zaznělo, že škola je oporou socialismu a že *musí soustavně vést a vychovávat naši mladou generaci k politické uvědomělosti, k socialistickému vlastenectví, k proletářskému a socialistickému internacionalismu, ke schopnosti třídně a stranicky hodnotit sociální jevy a procesy, musí vést k vysokým morálním kvalitám člověka, musí jej vychovávat k tvůrčí práci. Musí v naší mladé generaci vytvářet nezvratné přesvědčení o správnosti komunistických ideálů, upevňovat*

⁴⁰⁴ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

⁴⁰⁵ Ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky.

⁴⁰⁶ Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (*školský zákon*).

*věrnost těmto ideálům.*⁴⁰⁷ Ve svém příspěvku Havlín odkázal i k V. I. Leninovi, který charakterizoval učitele jako *aktivního společenského a politického činitele, zprostředkovatele a přesvědčivého propagátora idejí komunismu.*⁴⁰⁸

Cíle školství se neměnily ani v osmdesátých letech. Pět hlavních úkolů základního a středního socialistického školství shrnul XVI. sjezd KSČ v roce 1981. Byly jimi prohlubovat komunistickou výchovu na základě marxismu-leninismu, zvyšovat ideově politickou a odbornou přípravu učitelů, zdokonalovat systém řízení škol zvyšovat materiálně technické podmínky, využívat výsledky vědecko-technické výzkumné práce a propagandistickou činnost zaměřit na uskutečňování ideově politických záměrů KSČ.⁴⁰⁹

4.1.1 Proměny školní docházky

Povinná školní docházka byla v roce 1948 prodloužena z předešlých osmi let na devět. Nicméně z ekonomických důvodů byla opět v roce 1953 zkrácena na osm let a dosud existující obecné a měšťanské školy byly nahrazeny osmiletými základními školami, gymnázia byla zrušena a místo nich zřízeny jedenáctileté střední školy. Školský zákon z roku 1960⁴¹⁰ pak docházku opět prodloužil na devět let.

Do základní školy nastupovaly děti podle tohoto zákona v šesti letech a po absolvování základní školy mohli žáci pokračovat na některé škole spadající do středního stupně vzdělání. Těmi byly odborné učiliště, učňovské školy (odborný výcvik), střední školy pro pracující (doplnění a rozšíření kvalifikace), odborné školy (příprava na nižší technické, administrativní a ekonomické funkce), střední odborné školy (příprava pro učitelství v mateřské škole, střední technické, zdravotní a další funkce), střední všeobecné vzdělávací školy (příprava na studium na vysoké škole), podnikové technické školy a konzervatoře. Toto výrazné rozšíření středního stupně vzdělávání mělo být krokem k naplnění cíle stanoveného na XI. sjezdu KSČ v roce 1958. Totiž že do roku 1970 má převážná většina mládeže mít úplné středoškolské vzdělání.⁴¹¹ Po středních školách měli žáci možnost dále pokračovat ve vyšším stupni vzdělávání nebo na vysoké škole (příprava odborně a politicky kvalifikovaných odborníků).

Mimo to předškolní děti mohly docházet do jeslí a mateřských školek, žáci kromě povinné docházky mohli navštěvovat lidové školy umění a pracující se přihlásit na různé pracovní kurzy. Zákon dále stanovil, že žáci základního, středního a vyššího vzdělání dostávají zdarma učebnice a některé školní potřeby. Na činnosti školy se navíc měly podílet i

⁴⁰⁷ ANONYM. *Celostátní konference učitelů: Praha, 20.–21.duben 1979.* Praha: SPN, 1979, str. 18.

⁴⁰⁸ ANONYM. *Celostátní konference učitelů: Praha, 20.–21.duben 1979.* Praha: SPN, 1979, str. 35.

⁴⁰⁹ ANONYM. *Hlavní úkoly základního a středního školství po 16. sjezdu KSČ.* Praha: SPN, 1981, str. 6.

⁴¹⁰ Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (*školský zákon*).

⁴¹¹ MORKEŠ, František. Proměny povinné školní docházky. In: *Učitelské noviny*. 2010, č. 33. Dostupné online: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5492>, [cit. 7.4.2015].

organizace jako Revoluční odborové hnutí, Československý svaz tělovýchovy nebo Československý svaz mládeže a při každé škole mělo také vzniknout na pomoc škole Sdružení rodičů a přátel školy.⁴¹²

Délka školní docházky byla však změněna ještě jednou. Tato změna vycházela z materiálu ÚV KSČ s názvem Další rozvoj československé výchovně vzdělávací soustavy,⁴¹³ který byl vypracován v roce 1973. Základní škola byla zkrácena na osm let, ale povinná školní docházka prodloužena na deset let. Všichni žáci tak museli povinnou školní docházku dokončit na střední škole, přičemž střední odborná učiliště byla prohlášena za hlavní proud středního školství.⁴¹⁴

4.2 Ideologická představa školství

Zahájení školního roku stejně jako oslavy MDŽ a Závod míru bylo příležitostí, kde sdělovat a aktivně propagovat socialistickou ideologii. Začátkem září bylo ideologické působení zaměřeno především na učitele, žáky a rodiče, kteří si měli osvojovat jim předkládané ideální charakteristiky a podle nich se chovat. Současně byl začátek školního roku i možností, kde opětovně vyzdvihnout zásluhy socialistické společnosti o rozvoj školství.

4.2.1 Socialistická škola

V utváření a rozšiřování ideologické představy socialistické školy hrála hlavní roli opět média. Hlavní úlohou školy bylo podle Rudého práva nejen žáky vyučovat, ale také vychovávat. To znamená formovat v ní socialistické vědomí a vést k boji za mír. Zkrátka mít rozhodující vliv na vývoj a chování mládeže. Na této výchově se měly zároveň podílet i všechny ostatní organizace. Škola, do které děti každé září přicházely, nebyla, jak psalo Rudé právo, ledajaká, ale *socialistická*⁴¹⁵ a byla předurčena k tomu, aby se *podílela na výchově socialistického člověka*.⁴¹⁶ Zejména po roce 1968 bylo jejím úkolem *vytrhat všechn plevel a obnovit kladný vztah žáků k Sovětskému svazu*,⁴¹⁷ *získávat mládež pro vytyčenou politiku strany*⁴¹⁸ a nadále být *základem a oporou socialistického zřízení*.⁴¹⁹ Redaktor Československé televize v reportáži ze září 1982 navíc podotkl, že *otevírat novou školu je tak trochu stejné jako otevírat novou továrnu*.⁴²⁰ Každým začátkem nového školního roku tak mělo pokračovat

⁴¹² Zákon č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání (*školský zákon*).

⁴¹³ Uzákoněn byl až v roce 1978. Zákon č. 63/1978 Sb., o opatření v soustavě základních středních škol.

⁴¹⁴ MORKES, František. Proměny povinné školní docházky. In: *Učitelské noviny*. 2010, č. 33. Dostupné online: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5492>, [cit. 7.4.2015].

⁴¹⁵ *RP*, 1975, roč. 55, č. 205 (1.9.), str. 2.

⁴¹⁶ *RP*, 1969, roč. 49, č. 205 (1.9.), str. 1.

⁴¹⁷ Tamtéž.

⁴¹⁸ Tamtéž.

⁴¹⁹ *RP*, 1971, roč. 51, č. 207 (1.9.), str. 2.

⁴²⁰ *Archiv ČT 24* [stříhový dokument], díl Školy a školky v proměnách času. Režie Aleš V. POLEDNE, Česká republika, 2008.

výchovné dílo pro šťastné socialistické zítřky.⁴²¹

Hlavní zásluhu na československém školství mělo podle všech článků a reportáží samotné socialistické zřízení a jeho společnost. Antonín Jiříš, který poslal do Rudého práva dopis otištěný 1. září roku 1980, psal: *Při této příležitosti si znovu připomeneme péči našeho státu a Komunistické strany Československa o naši nejmladší generaci, která vyrůstá v těch nejlepších podmínkách s širokými možnostmi rozvoje osobnosti mladého člověka.*⁴²²

Ani učitelé se podle Rudého práva nemuseli bát, že by ve své výchovné práci byli osamoceni, ale mohli se spolehnout na *plnou podporu celé veřejnosti.*⁴²³ Na vzdělání mladé generace se podílí, psalo se v článku, i *rodice, společenské organizace, tisk, vlastně celá veřejnost.*⁴²⁴ Zejména pak především dělnická třída si *vážila své inteligence a štědře a obětavě ji podporovala.*⁴²⁵ Rudé právo to dokládalo tím, že především z *nadhodnoty* vytvořené právě dělnickou třídou, byly všechny školské, vědecké a kulturní instituce *dotovány.*⁴²⁶ Celá společnost pak v průběhu let dětem *zajistila dobré podmínky do životního startu*⁴²⁷ a dávala jim *možnost učit se v klidu, jistotě, v bezpečí míru.*⁴²⁸

4.2.2 Socialistický učitel

Stejně jako média vytvářela obraz socialistické školy, tak také konstruovala ideál učitele. Učitelé byli těmi, kteří hráli *nezastupitelnou úlohu*⁴²⁹ ve výchově. Měli být příkladem *vysoké politické uvědomělosti a zásadovosti, zdrojem pravdivé informace a výchovy mládeže.*⁴³⁰ Pedagogové byli popisováni jako *armáda učitelů,*⁴³¹ *kteřá svědomitě, vytrvale a důsledně pracuje,*⁴³² *aktivně prosazuje linii strany*⁴³³ *a je si vědoma, že na ní závisí celá budoucnost socialistické vlasti.*⁴³⁴ Deklarovanými vlastnostmi každého učitele byla *odborná vyspělost, morální kvality, pedagogická důmyslnost a pochopení k individuálním zvláštěnostem jim svěřených dětí.*⁴³⁵ Učitelé byli zobrazováni jako *aktivní společenští i političtí činitelé,*⁴³⁶ kteří *za léta svého působení vychovali celé generace žáků, připravili je pro život, naučili je znát a poznávat nové, vzbudili v nich touhu umět co nejvíce, nikdy se nespokojit s dosaženým. [...] Vedli své žáky k správnému chápání socialistického způsobu života, vychovávali je v*

⁴²¹ RP, 1977, roč. 57, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁴²² RP, 1980, roč. 60, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁴²³ RP, 1980, roč. 60, č. 207 (2.9.), str. 1.

⁴²⁴ RP, 1970, roč. 50, č. 208 (2.9.), str. 1.

⁴²⁵ RP, 1969, roč. 49, č. 206 (2.9.), str. 1.

⁴²⁶ Tamtéž.

⁴²⁷ RP, 1974, roč. 54, č. 207 (2.9.), str. 1.

⁴²⁸ Tamtéž.

⁴²⁹ RP, 1971, roč. 51, č. 207 (1.9.), str. 1.

⁴³⁰ Tamtéž, str. 2.

⁴³¹ Tamtéž.

⁴³² RP, 1971, roč. 51, č. 208 (2.9.), str. 1.

⁴³³ RP, 1972, roč. 52, č. 208 (4.9.), str. 1.

⁴³⁴ RP, 1971, roč. 51, č. 208 (2.9.), str. 1.

⁴³⁵ RP, 1977, roč. 57, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁴³⁶ RP, 1979, roč. 59, č. 207 (3.9.), str. 1.

*duchu našeho myšlení a našich zásad, v duchu marxisticko-leninského učení.*⁴³⁷ Proto, říkal ministr školství, *zasluhují úctu všeho našeho lidu.*⁴³⁸

4.2.3 Žáci socialistického školství

A podobně měla své ideologické místo i představa žáka socialistické školy. K popisu žáků byla používána spojení jako *dychtivé mláďa*,⁴³⁹ *největší poklad vlasti*,⁴⁴⁰ *dědicové revolučního díla*,⁴⁴¹ *nová směna pracujícího lidu*,⁴⁴² *nová socialistická směna*,⁴⁴³ *zdravé a odolné štěpy nesoucí bohaté plody*⁴⁴⁴ nebo *síla společenských reforem*.⁴⁴⁵ Socialistická škola měla žáky dále vychovávat ve *vzdělané, morálně pevné, tělesně zdatné, přesvědčené stoupence vědeckého světového názoru a aktivní budovatele socialismu*.⁴⁴⁶ A také *řádné*,⁴⁴⁷ *uvědomělé*⁴⁴⁸ a *oddané*⁴⁴⁹ občany,⁴⁵⁰ *čínorodé vlastence*⁴⁵¹ a *dobré hospodáře*.⁴⁵² Po skončení školní docházky tak měli být *harmonicky rozvinutí* a *dobře připravení k boji za mír*⁴⁵³ na *obranu své socialistické vlasti*,⁴⁵⁴ měli být schopni z *vlastního přesvědčení* uskutečňovat *cíle a myšlenky naší epochy*,⁴⁵⁵ *vážít si hodnot socialismu*⁴⁵⁶ a mít nejen *moudré hlavy*, ale i *statečná srdce*.⁴⁵⁷ V tomto vývoji mělo všem dětem napomáhat i *kladné působení kolektivu třídy*⁴⁵⁸ a *nová přátelství*,⁴⁵⁹ která ve škole navazovala. Žáky socialistické školy tak podle všech vyjádření čekala budoucnost *jasná, optimistická a socialistická*.⁴⁶⁰ V ní také měli *veškerou péči socialistické společnosti splatit svou poctivou prací*.⁴⁶¹

4.2.4 Úloha rodičů

Svou úlohu ve školním výchovném procesu měli hrát i rodiče, kteří měli být učitelům

⁴³⁷ Archiv Hlavního města Prahy, zn. 24 (*Čakovické rozhledy*, 1.82), kart. 12.

⁴³⁸ RP, 1978, roč. 58, č. 208 (4.9.), str. 1.

⁴³⁹ RP, 1970, roč. 50, č. 208 (2.9.), str. 1.

⁴⁴⁰ RP, 1976, roč. 56, č. 208 (1.9.), str. 1.

⁴⁴¹ RP, 1977, roč. 57, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁴⁴² RP, 1969, roč. 49, č. 206 (2.9.), str. 2.

⁴⁴³ RP, 1974, roč. 54, č. 207 (2.9.), str. 1.

⁴⁴⁴ RP, 1984, roč. 64, č. 208 (3.9.), str. 2.

⁴⁴⁵ RP, 1988, roč. 68, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁴⁴⁶ RP, 1970, roč. 50, č. 207 (1.9.), str. 1.

⁴⁴⁷ RP, 1975, roč. 55, č. 205 (1.9.), str. 2.

⁴⁴⁸ RP, 1984, roč. 64, č. 208 (3.9.), str. 2.

⁴⁴⁹ RP, 1974, roč. 54, č. 208 (3.9.), str. 1.

⁴⁵⁰ RP, 1975, roč. 55, č. 205 (1.9.), str. 2.

⁴⁵¹ RP, 1984, roč. 64, č. 208 (3.9.), str. 2.

⁴⁵² Tamtéž.

⁴⁵³ RP, 1971, roč. 51, č. 208 (2.9.), str. 2.

⁴⁵⁴ RP, 1970, roč. 50, č. 208 (2.9.), str. 1.

⁴⁵⁵ RP, 1974, roč. 54, č. 208 (3.9.), str. 2.

⁴⁵⁶ RP, 1975, roč. 55, č. 205 (1.9.), str. 2.

⁴⁵⁷ *Archiv ČT 24* [stříhový dokument], díl Školy a školky v proměnách času. Režie Aleš V. POLEDNE, Česká republika, 2008.

⁴⁵⁸ RP, 1980, roč. 60, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁴⁵⁹ RP, 1981, roč. 61, č. 207 (2.9.), str. 2.

⁴⁶⁰ RP, 1975, roč. 55, č. 205 (1.9.), str. 2.

⁴⁶¹ Tamtéž.

nápomocni.⁴⁶² Jejich úkolem bylo, aby ve výchově s učiteli *spolupracovali*⁴⁶³ a *uvědomovali si*, že na nich spočívá velká *zodpovědnost působit na své děti v plné shodě se školou a jejími záměry*.⁴⁶⁴ To mohli naplňovat tím, že *sledovali výsledky* svých dětí ve škole a *účastnili se* i práce sdružení rodičů a přátel školy.⁴⁶⁵ Cílem školní výchovy dětí zároveň mohlo být i to, aby škola na rodiče také zpětně ideologicky působila.

4.3 Průběh zahájení školního roku

Podobně tedy jako v předešlých případech, tak i zahájení školního roku bylo rituálem. V jeho oficiální části, to znamená ve společném setkání žáků, učitelů, rodičů i stranických představitelů, byla například v proslovech, pietních aktech, ale i skrz výzdobu školy a tříd, přítomnost pionýrů v krojích nebo vzájemné obdarování učitelek a dětí sdělována výše popsaná ideologie a propagovány ideální vzory socialistických občanů.

4.3.1 Příprava školního roku

Pro učitele školní rok začínal v srpnu, a to zhruba týden před oficiálním začátkem školního roku. Pedagogové se scházeli na poradách, kde sice někdy probírali nové stranické směrnice ke vzdělávání nebo se účastnili politického školení,⁴⁶⁶ nicméně hlavní náplní bylo školu a třídy na nadcházející školní rok připravit. Učitelé dávali dohromady rozvrhy, připravovali učebnice, psali rodičům seznamy pomůcek, připravovali jména žáků na lavice nebo do tříd nosili kytky.⁴⁶⁷ Úkolem učitelů bylo i připravit místo, kde se bude rituál odehrávat. Třídy, stejně jako celé budovy, musely být *čisté*,⁴⁶⁸ *pěkně vyzdobené květy*,⁴⁶⁹ *vlajkami*⁴⁷⁰ a *obrázky*⁴⁷¹ a v žádné třídě nesměl chybět portrét prezidenta republiky.⁴⁷² V neposlední řadě připravovali učitelé ve třídách nástěnky.⁴⁷³

Jedna z tehdejších učitelek Jana Dubnová vzpomíná, že v každé třídě musely viset alespoň dvě nástěnky a jedna z nich měla být politická. Na začátek školního roku vytvářeli vyučující nástěnky většinou na téma Dne horníků⁴⁷⁴ nebo Slovenského národního povstání.⁴⁷⁵

⁴⁶² RP, 1969, roč. 49, č. 206 (2.9.), str. 1.

⁴⁶³ RP, 1975, roč. 55, č. 205 (1.9.), str. 2.

⁴⁶⁴ RP, 1978, roč. 58, č. 208 (4.9.), str. 1.

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ Viz <http://web.zsbor.cz/skolni-kronika>, [cit. 27.3.2015].

⁴⁶⁷ Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

⁴⁶⁸ RP, 1971, roč. 51, č. 208 (2.9.), str. 2.

⁴⁶⁹ RP, 1969, roč. 49, č. 206 (2.9.), str. 1.

⁴⁷⁰ Tamtéž.

⁴⁷¹ Tamtéž.

⁴⁷² Portrét hlavy státu ve školní třídě ale nebyla žádná novinka, jelikož tato tradice sahá až do dob Rakouska-Uherska.

⁴⁷³ Viz Příloha 27.

⁴⁷⁴ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

⁴⁷⁵ Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

Na nich se objevovala hesla jako *Mír našim dětem*,⁴⁷⁶ *Mláďi naše budoucnost*,⁴⁷⁷ *Mír lidem celého světa*,⁴⁷⁸ *Za šťastnou budoucnost dětí*⁴⁷⁹ a většinou nechyběla ani rudá hvězda. Na konci přípravného týdne ředitelé nebo jejich zástupci třídy kontrolovali, zda jsou na příchod žáků připraveny a případně zadali, co má být upraveno.

4.3.2 Zahájení školního roku

Samotný rituál pak probíhal první školní den. Žáci se scházeli buď ve svých třídách nebo společně s ostatními třídami v nějakém větším prostoru. Tím mohla být tělocvična nebo třeba sál místního kina. V některých obcích se žáci shromažďovali k pietním aktům u místních pomníků – v Boru u Tachova položili věnce a přednesli básně u hrobu rudoarmějců⁴⁸⁰ nebo v Hradci Králové Svaz socialistické mládeže zorganizoval slavnostní shromáždění v místním amfiteátru.⁴⁸¹ Zahajování školního roku se kromě žáků a učitelů účastnili i místní funkcionáři, zástupci patronátních závodů, členové SRPŠ, v případě nové školy i stavbaři, kteří školu stavěli a mohli se účastnit i sovětští vojáci z Milovic.⁴⁸²

Samotný školní rok byl zahájen proslovem ředitele či ředitelky, na který ve třičtvrtě na devět navazoval poslech rozhlasového projevu ministerstva školství. Řeč pronášeli i zúčastnění funkcionáři, kteří žákům připomínali jejich úkoly a vyzývali je, aby se pilně učili.⁴⁸³ Obsah proslovů se v průběhu let mnoho neměnil a vždy se týkal role socialistického školství a úlohy učitelů i žáků. Podle Jaroslava Bartoška, který sepsal příručku o oficiálních proslovech,⁴⁸⁴ by řečníci měli nejdříve vyjádřit potěšení (že děti vyrostly, jsou hezky oblečené apod.), poté pochválit a poděkovat (rodičům i učitelům) a nakonec vyslovit přání (dětem úspěchy, rodičům radost, učitelům klidnou práci apod.).⁴⁸⁵ To potvrzuje i učitelka Kristina Šidáková, když říká, že proslovy byly o tom, *jak má mládež budovat socialismus, jak se má učit, jak má být hodná a aktivní*.⁴⁸⁶ Kromě toho bývala připomínána i historická výročí (mluvilo se o Slovenském národním povstání nebo Karpatsko-dukelské operaci⁴⁸⁷) a žáci byli seznamováni s politickými událostmi, které se udály přes prázdniny.⁴⁸⁸

Zahájení školního roku na některých místech bylo také příležitostí, kdy školám udělit

⁴⁷⁶ RP, 1978, roč. 58, č. 209 (5.9.), str. 1.

⁴⁷⁷ *Třetí patro* [seriál], díl Civil. Režie SMYCZEK, Karel. Československo, 1985.

⁴⁷⁸ Viz <http://web.zsbor.cz/skolni-kronika/>, [cit. 27.3.2015].

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ Tamtéž.

⁴⁸¹ RP, 1971, roč. 51, č. 208 (2.9.), str. 2.

⁴⁸² Archiv Hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. (*Porada funkcionářů NVP, zahájení školního roku 1974*), zn. 5, kart. 47.

⁴⁸³ Viz <http://www.obecpohori.cz/kronika/>, [cit. 27.3.2015].

⁴⁸⁴ BARTOŠEK, Jaroslav. *Pracovní obřady a slavnosti: Občansko-společenské akty oceňující práci v činnosti sborů a aktivit pro občanské záležitosti*. Praha: Středočeské krajské kulturní středisko, 1986.

⁴⁸⁵ Tamtéž, str. 80.

⁴⁸⁶ Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

⁴⁸⁷ Viz <http://web.zsbor.cz/skolni-kronika/>, [cit. 27.3.2015].

⁴⁸⁸ Tamtéž.

čestný název.⁴⁸⁹ Předpokladem k udělení čestného titulu bylo zapojení pedagogů ve stranických funkcích a dětí v pionýrské organizaci, podíl školy na politickém a kulturním životě ve městě, ale třeba i existence síně tradic. Pomohlo také působení Klubu mladých přátel SSSR na škole, odebírání sovětského tisku a zapojování se do různých soutěží (například Puškinův památník nebo O zemi, kde zítra znamená již včera).⁴⁹⁰ Pokud byly podmínky k obdržení čestného titulu splněny, mohly být školy přejmenovány třeba na školu Mladé gardy, Pohraniční stráž, Československo-sovětského přátelství, Václava Maříka, Ludvíka Svobody, Vítězného února nebo Sokolovských hrdinů.⁴⁹¹

Počínaje rokem 1986 začal být školní rok zahajován Hodinou míru. Tématem těchto hodin byl význam míru pro současný i budoucí život, mírová politika SSSR a současná mezinárodní situace.⁴⁹² Na tato témata diskutovali s žáky pedagogové, političtí pracovníci, ale také třeba redaktoři nebo spisovatelé.⁴⁹³

Po oficiálním zahájení školního roku pak třídy řešily spíše organizační záležitosti, domlouvaly třídnické věci, dostávaly žákovské knížky a osvěžovaly si školní řád.⁴⁹⁴ Funkcionáři, kteří byli přítomni oficiální části zahájení, zároveň obcházeli třídy, aby žáky ještě jednou pozdravili, případně se jich na něco krátce vyptali.⁴⁹⁵ Ředitelka jedné pražské základní školy Blanka Maříková⁴⁹⁶ na tyto prohlídky vzpomíná: *Tam se šlo, otevřelo se, on děti pozdravil, něco jim řekl, děti vstaly, zase si sedly. No, třeba jsme šly do takových tří, čtyř tříd se podívat.*⁴⁹⁷ Poté už mohli jít žáci domů s tím, že další den začne běžné vyučování.

První školní den byl ale zvláštní událostí především pro ty z dětí, které šly do školy poprvé. Prvňáci se scházeli buď přímo před školou nebo třeba i na místním národním výboru, kde se ještě loučili se svými kamarády z mateřské školky.⁴⁹⁸ Pak už si je společně s pionýry vyzvedly jejich nové učitelky a odvedly je do tříd. Pionýři jim většinou předali malé dárky jako upomínky na první školní den, mohly to být pamětní listy, knihy, vystřižené obrázky nebo i nějaká sladkost a od učitelek dostaly děti nové učebnice a učební pomůcky. Společně se ještě také vydávaly na prohlídku školy, aby zjistily, jak škola vypadá, kde je šatna a kde jídelna.⁴⁹⁹

Po propuštění žáků domů ale pro učitele den ve škole nekončil. Na některých školách

⁴⁸⁹ Návrh na udělení čestného názvu školy podával ministr školství sekretariátu ÚV KSČ.

⁴⁹⁰ Archiv Hlavního města Prahy, fond Magistrát hlavního města Prahy II. (*Porada funkcionářů NVP, čestný název ZDŠ, 27.9.1974*), zn. 5, kart. 47.

⁴⁹¹ Tamtéž.

⁴⁹² *RP*, 1986, roč. 66, č. 206 (2.9.), str. 1.

⁴⁹³ *Před 25 lety* [stříhový dokument], díl 1.9.1986. Česká televize, 2011.

⁴⁹⁴ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

⁴⁹⁵ Viz *Příloha 24 a Příloha 25*.

⁴⁹⁶ Blanka Maříková, nar. 1930. V letech 1970–1990 působila jako ředitelka na Praze 3 na Základní škole Chmelnice.

⁴⁹⁷ Rozhovor s Blankou MAŘÍKOVOU, Praha 1.9.2014, archiv autorky.

⁴⁹⁸ Viz <http://www.slapanov.cz/kronika-skoly-opis/ms-25970/p1=25970>, [cit. 27.3.2015].

⁴⁹⁹ Rozhovor s Kristínou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

byly organizovány besedy s přítomnými funkcionáři, slavnostní pedagogické rady nebo mohly být uzavírány socialistické závazky. Třeba jako v roce 1980 na již zmiňované základní škole v Boru, kde bylo stanoveno u příležitosti výročí založení KSČ zvyšovat efektivnost a kvalitu školství a zapojovat se do veřejně prospěšných akcí.⁵⁰⁰

4.4 Mediální obraz zahájení školního roku

Na vytváření rituálu se významnou měrou podílela, stejně jako ve všech ostatních případech, média, která rozšiřovala a zesilovala jeho působení. Obraz socialistického školství, žáků, učitelů i průběhu zahájení tak podávalo například Rudé právo, Československá televize nebo normalizační televizní seriály.

4.4.1 Rudé právo

Vyspělost socialistického zřízení a úsilí celé společnosti o kvalitní školství zobrazovalo Rudé právo skrze otevírání nových škol a modernizaci těch stávajících. Každý rok tak vypočítávalo, kolik nových škol se otevřelo, kolik set nebo tisíc hodin na stavbách školních budov dobrovolně odpracovali obyvatelé dané obce a kolik milionů bylo na stavbu dáno ze státního rozpočtu. Zdůrazňováno bylo také to, když stavbaři zvládli předat školu s předstihem.⁵⁰¹ V jednotlivých člancích bylo popisováno, jaká zařízení jsou v nových školách – odborné pracovny, klubovny s knihovnami, dílny, tělocvičny, běžecké dráhy, školní družiny nebo sítě tradic. Ke konci osmdesátých let se stále častěji objevovaly i články s tématem zavádění elektronických a počítačových prvků do škol.⁵⁰²

Na konkrétních učitelích pak Rudé právo ukazovalo vzor toho, jak by měl vypadat správný socialistický učitel, respektive učitelka. Jednou z nich byla například Anna Brychtová, učitelka na brněnské základní škole, která Rudému právu řekla, že za svůj hlavní úkol považuje *prohloubit ideově výchovné působení na žáky*.⁵⁰³ A pokračovala, že učitel se musí průběžně zajímat o to, co se děje a proto *odebírám stranické deníky, odborný tisk, obrázkové časopisy, opatřuji si plakáty apod.*⁵⁰⁴ Rozhovor přinesly noviny i v roce 1974 se začínající učitelkou Martou Póčovou: *Neberte to jako frázi, ale budeme se snažit vychovat statečné a socialismu oddané občany. Víme, že je to úkol těžký a odpovědný, [...] těší nás ale, že jsme přišly do dobrého kolektivu. A osobně mám velkou radost z toho, že jako první z pěti sourozenců v naší dělnické rodině jsem získala maturitu i vysokoškolský diplom. Můj otec, aktivní účastník povstání, by dnes měl určitě velkou radost.*⁵⁰⁵ A podobně se o několik let

⁵⁰⁰ Viz <http://web.zsbor.cz/skolni-kronika>, [cit. 27.3.2015].

⁵⁰¹ *RP*, 1975, roč. 55, č. 206 (2.9.), str. 2.

⁵⁰² *RP*, 1988, roč. 68, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁵⁰³ *RP*, 1972, roč. 52, č. 208 (4.9.), str. 1.

⁵⁰⁴ Tamtéž.

⁵⁰⁵ *RP*, 1974, roč. 54, č. 208 (3.9.), str. 1

později vyjadřovala taktéž čerstvá absolventka pedagogické fakulty Marie Novotná: *Myslím, že jsem se hodně na vysoké škole naučila, a vynasnažím se, abych děti co nejlépe připravila na práci a život v naší vlasti.*⁵⁰⁶

Během osmdesátých let začalo se začátkem školního roku Rudé právo upozorňovat i na nedostatky v československém školství. Přestože podle zpráv se neustále budovaly nové školy, tak kapacita základních a především mateřských škol neodpovídala počtu žáků,⁵⁰⁷ některé dostavby stavbaři nestíhali a nové školy tak nemohly být se začátkem školního roku otevřeny. V roce 1981 Rudé právo psalo: *Stavbaři dluží dětem ještě sedm nových škol.*⁵⁰⁸ a stejně tak ani v roce 1988 se nepodařilo všechny objekty včas stihnout dodělat.⁵⁰⁹ Rodiče pak mívali pravidelně problém sehnat některé ze školních pomůcek. Rudé právo například upozorňovalo na nedostatek velikostí bot a jejich rozmístění v obchodech,⁵¹⁰ stejně jako nedostačující množství oblečení na cvičení – trenýrek, triček a tílek.⁵¹¹ Noviny se pustily i do kritiky pedagogických fakult, kde podle nich nebylo poskytováno *dostatečné vzdělání*⁵¹² a ideálně nebyl nastaven ani obsah učiva.⁵¹³ Celkově se měla škola podle článků více *přiblížit potřebám praxe*⁵¹⁴ a školské inspekce by měli více *než kvalitu nástěnek, kontrolovat kvalitu práce pedagogů.*⁵¹⁵

4.4.2 Televizní zpravodajství

Zahájení nového školního roku si samozřejmě všímala i Československá televize. Ve zprávách například přinášela reportáže z jednotlivých Hodin míru, v nichž *k žákům mluvili pedagogové, redaktori, političtí pracovníci i spisovatelé*⁵¹⁶ a samotných žáků se v anketě ptala, co si myslí o válce. Jeden z nich televizi řekl, že válka je *největší hloupost, co existuje,*⁵¹⁷ jiný zase, že je lepší *za peníze postavit novou školu, místo toho, abychom stavěli rakety.*⁵¹⁸

Stejně jako Rudé právo, tak v průběhu osmdesátých let v některých reportážích i televize poukazovala na problémy v zásobování, které se týkaly i školních pomůcek. Záříjová reportáž v roce 1984 sice říkala, že přestože situace u určitých výrobků jako per, dětských nůžek a některých obalů se zlepšila,⁵¹⁹ nicméně u jiných je stále špatná. Nedostatek přetrvával

⁵⁰⁶ RP, 1977, roč. 57, č. 207 (2.9.), str. 2.

⁵⁰⁷ RP, 1988, roč. 68, č. 206 (2.9.), str. 2.

⁵⁰⁸ RP, 1981, roč. 61, č. 207 (2.9.), str. 2.

⁵⁰⁹ RP, 1988, roč. 68, č. 207 (2.9.), str. 1.

⁵¹⁰ RP, 1988, roč. 68, č. 206 (1.9.), str. 1.

⁵¹¹ Tamtéž.

⁵¹² Tamtéž.

⁵¹³ Tamtéž.

⁵¹⁴ RP, 1987, roč. 67, č. 204 (1.9.), str. 1.

⁵¹⁵ RP, 1987, roč. 67, č. 204 (1.9.), str. 1.

⁵¹⁶ *Před 25 lety* [stříhový dokument], díl 1.9.1986. Česká televize, 2011.

⁵¹⁷ Tamtéž.

⁵¹⁸ Tamtéž.

⁵¹⁹ *Archiv ČT 24* [stříhový dokument], díl Školy a školky v proměnách času. Režie POLEDNE, Aleš V. Česká

u kreslicích papírů, obalů na přírodovědu pro třetí a čtvrté třídy a u všech atlasů a pastelek. V této souvislosti reportér Československé televize zjistil, že papírnictví v centru Brna dostávala jen sto dvacet balení pastelek na týden.⁵²⁰ Do kritiky celého systému školství a výchovy se pak v roce 1986 pustila i jedna z ředitelek: *Děti jsou vychovávány formálně, často odpovídají to, co chceme slyšet a ne to, co si skutečně myslí.*⁵²¹

4.4.3 Televizní seriály

Stejně jako MDŽ, tak i scéna zahájení školního roku se objevila v některých televizních seriálech nebo filmech. Děje jednotlivých snímků se zaměřují především na zobrazení socialistické školy, učitelů, žáků a rodičů. Dopad ztvárnění těchto ideálních socialistických typů, zejména pak učitelů, bývá ještě posílen obsazením rolí učitelů známými a oblíbenými herci.

Scéna zahájení školního roku se objevuje například v prvním díle rodinného seriálu ze školního prostředí *My všichni školou povinni*⁵²² s názvem První zvonění. Starší žáci se před školou scházejí se svými kamarády, povídají si o prázdninách a dívky zkoumají, co na má kdo na sobě nového za oblečení. Jejich učitel se jich pak ve třídě ptá, kde byli o prázdninách a žáci na to odpovídají: *Jugoslávie, Rujána, Balaton, Bulharsko, Francie!* A přihlásí se i jedna žačka Jitka s tím, že byla s rodiči na Kubě. Učitel, kterého hraje Jiří Sovák, na to odvěti: *Ale to je ohromné, na Kubě z nás ještě nikdo nebyl. Máš odtamtud nějaké obrázky?* Jitka odpoví, že mraky a učitel se zaraduje: *Výborně! Jitka udělá první nástěnku na téma Kuba – země našich přátel.* Ve třídě nechybí portrét Gustáva Husáka, nástěnka s nápisem SNP, rudou hvězdou a fotografiemi z povstání a kytice červených karafiátů.

Děti, které přišly do školy poprvé v životě, čekají s rodiči venku před školou na své nové učitelky. Ty si také své prvňáky vyzvednou a dovedou je do jejich nových tříd. Následující scéna se pak odehrává v jedné z prvních tříd. V přední části je opět portrét Gustáva Husáka, na stole červené kytice karafiátů a na tabuli nakreslená květina a nápis *Vítejte ve škole!* Děti si se zaujetím prohlíží nové knížky, učebnice, vodovky a pastelky a učitelka jim také rozdává pozvánky pro rodiče na třídní schůzky, *aby se mohli přijít podívat, kde se učíte, aby vám mohli pomoci s učením a také, jak budou moci pomoci naší škole.*⁵²³

Podobně ztvárňuje zahájení školního roku i film *Bota jménem Melichar*,⁵²⁴ taktéž se odehrávající ve školním prostředí. Učitelky společně s pionýry si před školou vyzvedávají nové prvňáky, kteří na ně již s aktovkami a karafiáty čekají. Ve třídě pak mají na stolech opět

republika, 2008.

⁵²⁰ Tamtéž.

⁵²¹ *Před 25 lety* [stříhový dokument], díl 1.9.1986. Česká televize, 2011.

⁵²² *My všichni školou povinni* [seriál], díl První zvonění. Režie RÁŽA, Ludvík. Československo, 1984.

⁵²³ Tamtéž.

⁵²⁴ *Bota jménem Melichar* [film]. Režie TROŠKA, Zdeněk. Československo, 1983.

připravené školní pomůcky a učitelka jim vysvětluje, co budou ve škole dělat: [...] *číst, psát, počítat, budeme taky cvičit, kreslit, zpívat, pojedeme na výlet*. Vepředu ve třídě je (stejně jako v předešlých třídách) portrét Gustáva Husáka.

4.5 Aktéři zahájení školního roku

Stejně jako v ostatních příkladech rituálů i během zahájení školního roku bylo jednání všech aktérů *performativní*. Aktéry se opět stávali všichni, kdo se přípravy nebo průběhu začátku školního roku účastnili – žáci, učitelé, rodiče, straničtí zástupci, média a někdy i delegáti některých místních podniků. Ti všichni se aktivně podíleli na tom, aby byl školní rok zahájen správně podle výše popsaného scénáře.

4.5.1 Účast na zahájení

Lokuční složka jednání aktérů se skládala z přípravy a účasti na rituálu zahájení školního roku. V samotný první školní den se všichni společně scházeli, politici, ředitelé a případně zástupci podniků měli proslovy, otevírali nové školy nebo udělovali školám čestné názvy. Upravené děti proslovům naslouchaly (nebo alespoň byly přítomny) a tleskaly. V druhé polovině osmdesátých let učitelé vedli Hodinu míru, někteří z nich se vyjadřovali do novin nebo se nechávali fotit. Stejně tak se účastnili rodiče, zejména děti, které šly do první třídy, když děti náležitě upravili, dali jim květinu pro paní učitelku a dovedli je ke škole. Někteří z nich se i zapojovali do činnosti SRPŠ.

Učitelé prostor odehrávání se rituálu navíc připravovali již na konci srpna. Nejenže připravovali praktické věci a uklízeli třídy, ale také chystali nástěnky na zadaná ideologická témata. Nicméně vzhledem k tomu, že se témata nástěnek každý rok opakovala, učitelé byli již naučeni, jaká hesla a obrázky se mají na nástěnce objevit a měli proto nachystané jednotlivé složky, kde vystřižená písmena, různé materiály a především obrázky střídali a jen každý rok vytáhli ze skříně a na nástěnce použili.⁵²⁵ Jana Dubnová říká: *Já jsem potom už mívala za ty roky, co jsem odučila, takové štosity k různým výročím, které jsem pravidelně používala.*⁵²⁶ Učitelka Šidáková říká, že nástěnky čas od času ředitel nebo jeho zástupci kontrolovali, ale že *nikdo neměl problém, všichni věděli, které datum tam musí viset.*⁵²⁷

Tato aktivní účast všech aktérů vedla také ke splnění *ilokuční* složky jejich jednání. Totiž že tímto svým chováním, které bylo v daném rituálu vhodné, potvrzovali sebe sama navenek jako socialistické občany. A stejně jako u přešlých případů to tak většinou činili, aniž by to bylo jejich cílem nebo si to vůbec uvědomovali.

⁵²⁵ Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

⁵²⁶ Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

⁵²⁷ Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

4.5.2 Zájmy a motivace

Důsledkem jednání jednotlivých aktérů, neboli *perlokucí*, bylo, že nejenže svým chováním hráli roli socialistických občanů, ale zároveň naplňovali a vytvářeli představu o tom, jak uvědomělý socialistický učitel, žák nebo rodič vypadá. A tím tak neustále stvrzovali funkci a platnost tohoto rituálu.

Současně ale svým jednáním jednotliví aktéři sledovali i své osobní zájmy. To, že učitelé spoluvytvářeli rituál a aktivně se ho účastnili, bylo jedním z předpokladů pro vykonávání jejich profese. Podobně tak rodiče, kteří upravili své děti, účastnili se slavnostního zahájení a slíbili výpomoc SRPŠ, si tím mohli zajistit, že nebudou muset ve škole řešit žádné nepříjemné záležitosti. Pro stranické představitele bylo zahájení školního roku opět možností, jak stvrzovat legitimitu uspořádání a svého vlastního postavení a podporovat ji šířením představy ideálních socialistických občanů.

4.6 Shrnutí

Úkolem oficiální části zahájení školního roku bylo připomenout přínos socialistického školství a také to, jak vypadá ideální učitel, žák a rodič. Úlohou normalizačního školství nebylo jen vzdělávat, ale také vychovávat a formovat socialistické občany. Ve výchovném procesu hráli hlavní roli učitelé, kteří měli na děti v požadovaném směru aktivně působit, v čemž jim měli pomáhat i rodiče. Díky tomu tak z dětí měli vyrůstávat uvědomělí občané, kteří si váží hodnot života v socialismu a jsou připraveni bojovat za mír. Rituál zahájení školního roku se tak nesl ve znamení proslovů, udělování čestných názvů, otevírání nových škol, pokládání věnců nebo vedení Hodin míru. Ideologicky ovlivňovat měly žáky i třídní nástěnky. Média pak předkládané vzory ještě potvrzovala příklady konkrétních škol a učitelů. Nicméně 1. září bylo zároveň prostorem, kde upozorňovat na problémy školství – od nedostatku školních pomůcek až ke kritice celého systému vzdělávání.

Těchto zahajovacích rituálů se neúčastnili jen učitelé a žáci, ale také jejich rodiče, straničtí zástupci, delegáti podniků, případně stavbaři dané školy. Ti všichni tím, že věděli, jak se v dané situaci chovat, se podíleli na tom, aby zahájení školního roku proběhlo správně.

ZÁVĚR

Mezinárodní den žen, Závod míru a zahájení školního roku patřily na seznam oficiálně podporovaných a organizovaných normalizačních událostí, které se každoročně opakovaly. Na první pohled se sice může zdát, že šlo o zcela rozdílné příležitosti, avšak analyzujeme-li je jako normalizační rituály, poodhalí se nám mechanismy, které vládnoucí elity využívaly k ovlivňování, přesvědčování a přetváření společnosti v duchu oficiální ideologie. Ideologickým záměrem všech těchto rituálů bylo navození atmosféry společného sdílení a uznávání socialistických hodnot a tato iluze měla ve svém důsledku upevňovat stávající ideologii a legitimizovat postavení mocenské elity.

Cílem rituálů bylo i vytvořit zdání, že se do nich zapojuje naprosto celá společnost – od dítěte, přes dělníka, k vrcholovému sportovci až k nejvyšším státním představitelům. V rámci přípravy rituálu tak byla věnována velká pozornost i propagaci jednotlivých událostí a přípravě doprovodných programů s cílem, aby se rituálů účastnilo co nejvíce lidí. Ti pak měli společně vytvořit sdílený prostor, ve kterém by mohli zažít, co znamená socialistický kolektiv v praxi. Tento sdílený prostor vytvářeli všichni účastníci rituálu, ať už svou fyzickou přítomností nebo tím, že vnímali a přijímali obraz jednotlivých událostí a jejich aktérů vytvářený médii. Rituál tak svou přítomností přímo spoluvytvářeli straničtí funkcionáři, kteří pronášeli proslovy, svou přítomností ztělesňovali samotný socialismus a svým chováním vyjadřovali jeho zájem o všechny obyvatele, představitelé ideálních socialistických občanů, kteří svým jednáním stvrzovali proklamované ideály a loajalitu k socialistickému zřízení a všichni diváci, pro něž byl vlastně celý rituál inscenován a kteří ho svou přítomností potvrzovali.

Scénář rituálů byl vždy rozdělený na oficiální a neoficiální část. Oficiální část se skládala zejména z proslovů stranických zástupců a představitelů socialistických vzorů, kterými v těchto případech byly ženy z Československého svazu žen nebo zástupkyně pracovních kolektivů, úspěšní cyklisté a aktivní učitelé. Řečníci ve svých projevech využívali uniformního normalizovaného jazyka často odkazujícího k dělnické třídě, kterým stvrzovali svou oddanost socialistickému zřízení, demonstrovali své vlastnosti a manifestovali vzájemné přátelství. Součástí oficiálních částí rituálů bývaly i pietní akty, ve kterých byly aktualizovány konkrétní historické události tak, aby byly ideologicky konformní a opět sloužily jako upevnění stávajícího uspořádání. Nejviditelnějším příkladem bylo během Závodu míru připomínání konce druhé světové války a osvobození Československa sovětskou armádou, ale také například u příležitosti zahájení školního roku tematizování Slovenského národního povstání nebo v rámci Mezinárodního dne žen poukázání na zapojení žen do protifašistického odboje. Neoficiální část rituálů pak sloužila k neformálnímu setkávání všech zúčastněných. Zároveň byla také prostorem, který si mohli jednotliví organizátoři pojmout podle svého a

realizovat tak své nápady - třeba kulturní vystoupení, taneční zábavy či výlety organizované na MDŽ nebo doprovodné sportovní programy a soutěže během Závodu míru.

Společnými prvky nejen těchto tří rituálů byl ohraničený a náležitě připravený a vyzdobený prostor, v jehož rámci se odehrávaly. Vždy se jednalo o reprezentativní místa daných měst či obcí, ať už to v případě MDŽ byl Pražský hrad nebo vyzdobené pracovní či obecní prostory, během Závodu míru hlavní města, radnice či náměstí a v den zahájení školního roku jednotlivé třídy i velké společné sály, které byly uklizeny a vybaveny nástěnkami a nápisy nejčastěji hlásajícími mír. Sdělení rituálu bylo obsažené i v symbolech, které měly napomáhat srozumitelnosti a zapamatovatelnosti ideologického obsahu. Mezi symboly patřila například demonstrace přátelských gest mezi zúčastněnými a vůči socialistickému zřízení, ale zároveň i vymezení se proti kapitalistickému Západu. Rituálním nástrojem byly i rekvizity, jako například dary, které dostávaly hlavní postavy rituálů nebo květinová výzdoba vždy v červené barvě. Sváteční oblečení a chování účastníků pak symbolizovalo důležitost daných událostí. Rozhodující roli v úspěšnosti celého rituálu hrála média, jejichž příkladem je Rudé právo, zpravodajství, ale i zábavné pořady Československé televize, fotografie nebo kroniky. Až díky nim byly MDŽ, Závod míru a zahájení školního roku dostupné širokým masám a stávaly se tak celospolečenskými rituály. Jednotlivá média popisovala a interpretovala průběh těchto rituálů, tím vytvářela jejich samotný obsah a stávala se tak jejich nenahraditelnou součástí.

Funkci a cílům rituálů byl podřízen i používaný jazyk - samotný okruh výrazů nebyl příliš rozsáhlý a byl tudíž snadno zapamatovatelný. V rituálním slovníku bylo nejčastěji tematizováno zapojení všech obyvatel do fungování celé společnosti a nejčastěji se tak opakovala slova jako například *spoluvytvářet*, *aktivně pomáhat*, *manifestovat*, *pochopit* nebo *aktivně prosazovat*. Jednotlivá ustálená slovní spojení se pak stávala součástí každého textu, hesla, titulku, nástěnky nebo proslovu a byla také z jednoho textu přenášena do dalšího.

V rámci rituálů byly také konstruovány vzory socialistických občanů, v jejichž popisu bylo opět využíváno odkazů k dělnické třídě. Ženy na Pražském hradě například tvořily *důvěrně známý kolektiv*, němečtí cyklisté *dělníky družstva NDR* a žáci byli nazýváni *novou směnou pracujícího lidu*. Společnými vlastnostmi všech byla oddanost stávajícímu uspořádání, společenská a politická uvědomělost a připravenost a odhodlanost bojovat za mír. Ať ideální ženy, sportovci nebo učitelé, všichni byli vykreslováni jako naplnění podstaty socialismu, a to aniž by se kdokoliv ptal, co socialismus vlastně znamená.⁵²⁸ Jedním z ústředních sdělení rituálů tak bylo, že každý člověk může a také by měl předkládané vzory napodobovat a snažit se jimi také stát.

Společným a zásadním motivem všech tří rituálů bylo i téma míru. Úkolem oficiální

⁵²⁸ PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011, str. 218.

mírové rétoriky bylo dávat obyvatelům Československa *srozumitelné a smysluplné vysvětlení politické situace*,⁵²⁹ jelikož společný nepřítel vždy posiluje stabilitu skupinové identity.⁵³⁰ Příslušnost k východnímu bloku tak pro všechny znamenala i přihlášení se ke společným hodnotám a pocit příslušnosti k socialistické společnosti, která bojuje za mír.⁵³¹ V tradičním pojetí dělnického hnutí se nadto boj za mír rovnal boji za socialismus.⁵³²

Nutno dodat, že důraz na mírovou rétoriku nebyl ničím novým. Již od začátku studené války si obě strany konfliktu vytvářely vlastní reprezentaci nejen sebe sama, ale i druhé strany.⁵³³ Západ byl tak sám pro sebe ztělesněním boje za demokracii, kdežto Sovětský svaz se svými spřízněnými státy pro něj tvořil antidemokratickou a totalitní část světa. Naopak Východ se prezentoval jako bojovník a obránce míru a Západ vykresloval jako imperialistický tábor války.⁵³⁴ Téma míru bylo tak nedílnou a takřka všudypřítomnou součástí veřejného prostoru v podstatě až do konce studené války a jeho četnost a intenzita byla závislá na aktuální mezinárodní politické situaci.

Přestože mnoho nebo spíše většina účastníků nebrala svou účast na zmíněných rituálech jako ideologickou, tak paradoxně jejich účast byla zásadní pro to, aby se udržovala legitimita ideologického uspořádání. Tím, že se účastnili, dávali najevo, že přijímají *ideologickou výzvu*, souhlasí se stávajícím uspořádáním a deklarují to, že žijí normálním socialistickým životem. Společně měli vytvářet dojem jednolitě masy šťastné socialistické společnosti, která svou přítomností na státem organizovaných akcích stvrzuje konsenzus s daným uspořádáním. Pro značnou část účastníků nezamýšleným důsledkem jednání bylo i to, že na jejich přítomnosti a chování mohla média konstruovat samotný obraz socialistické společnosti. Žít normální socialistický život tak znamenalo podílet se na reprodukci autoritativních forem systému a jejich reprezentace, zároveň ale také velmi často něco zcela

⁵²⁹ KRAKOVSKÝ, Roman. The Peace and the War Camps: The Dichotomous Cold War Culture in Czechoslovakia: 1948–1960. In: A. Vowinkel. *Cold War Culture: Perspectives on Eastern and Western Europe Societies*, New York: Berghahn Books, 2012, str. 218.

⁵³⁰ Tamtéž, str. 224.

⁵³¹ KRAKOVSKÝ, Roman. Camera Obscura. In: *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 6. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/6/camera-obscura/clanek/>, [cit. 7.4.2015].

⁵³² WERNICKE, Günther. The Race to Tip the Scales: Nuclear Paradox for the Eastern Block. In: *Journal of Peace Research*. 2003, roč. 40, č. 4, str. 458.

⁵³³ Toto bipolární rozdělení světa se začalo rodit už v roce 1946. V únoru téhož roku Stalin ve svém proslovu řekl, že svět je rozdělen na dva tábory a že mír je neslučitelný s kapitalismem. O měsíc později přednesl svůj známý projev ve Fultonu Winston Churchill. Do slovního boje se zapojil i Andrej Ždanov, když prohlásil, že *hlavním cílem imperialistického tábora je posílit imperialismus a vyvolat další imperialistickou válku*. Naopak snahou antiimperialistického tábora podle něj bylo *odolat hrozbě nových válek a imperialistické expanzi, posílit demokracii a zahladit stopy fašismu*. V roce 1949 se pak konaly dva mírové kongresy, jeden v Paříži a jeden v Praze, na nichž se v této rétorice pokračovalo. V padesátých letech se k tématu válka versus mír přidal další faktor, a to téma atomové bomby. Svět byl tak podle komunistické propagandy ještě zřetelněji rozdělen na dva bloky – mírový tábor chtěl atomovou sílu využít k zajištění blahobytu populace, naopak pro válečný tábor byla atomová síla synonymem pro atomovou bombu.; KRAKOVSKÝ, Roman. Camera Obscura. In: *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 6. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/6/camera-obscura/clanek/>, [cit. 7.4.2015].

⁵³⁴ KRAKOVSKÝ, Roman. Camera Obscura. In: *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 6. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/6/camera-obscura/clanek/>, [cit. 7.4.2015].

jiného, než byla oficiální interpretace socialistického systému.⁵³⁵

Všichni aktéři do rituálů vstupovali s různými zájmy a motivacemi, které mnohdy mohli díky své účasti artikulovat a dosáhnout jejich naplnění. V tom jim pomáhalo osvojení si požadovaného chování, ale i normalizovaného jazyka. Přijetí rétoriky oficiální ideologie totiž v mnoha případech umožňovalo mimo jiné i vyjádřit problémy, které lidé považovali za vlastní a osobně se jich dotýkali. Ať už to byly například problémy v zásobování, poukázání na nedostatek žen na vyšších pozicích, problémy kapacity školek a škol nebo kritika pedagogických fakult a systému vzdělávání.

Velká účast populace na těchto státem organizovaných rituálech tak nemusela být způsobena jen státní organizací a strachem z represí, ale také snahou dosáhnout lepších životních podmínek, uchovat si ty stávající, možností za použití ideologického slovníku vyjádřit své problémy nebo zájmy, vidět nové nebo neobvyklé věci, setkat se se svými známými, užít si zábavu a bezpochyby mnohým dalším.

Normalizační rituály tak byly místem, kde byla sdělována a rozšiřována oficiální ideologie a proto bylo podstatné, aby se jich přímo účastnila, nebo aby jejich sdělení zasáhlo, co největší část společnosti. Svou účastí a naučeným chováním tak všichni aktéři legitimizovali a potvrzovali platnost daného uspořádání. Zároveň ale pokud si osvojili svou roli socialistických občanů, mohli svou účast na rituálech využívat v prospěch svých zájmů.

⁵³⁵ YURCHAK, Alexei. *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006, str. 8.

PRAMENY A POUŽITÁ LITERATURA

Primární literatura

- ANONYM. *13. zasedání ústředního výboru Komunistické strany Československa: Praha 30.–31.3.1989*. Praha: Svoboda, 1989.
- ANONYM. *17. sjezd Komunistické strany Československa: Praha 24.–28.března 1986*. Praha: Svoboda, 1986.
- ANONYM. *34. ročník Závodu míru*. Praha: Městský výbor ČSTV, 1984.
- ANONYM. *Celostátní konference učitelů: Praha, 20.–21.duben 1979*. Praha: SPN, 1979.
- ANONYM. *Hlavní úkoly základního a středního školství po 16. sjezdu KSČ*. Praha: SPN, 1981.
- ANONYM. *Mladá Boleslav: Etapové město 1977*. Praha: Středočeské nakladatelství a knihkupectví, 1977.
- ANONYM. *Přehled o činnosti ČSTV od 6. do 7 sjezdu v letech 1983–1987: materiál pro delegáty 7. sjezdu ČSTV Praha 18.–20.11.1988*. Praha: Olympia, 1988.
- BARTOŠEK, Jaroslav. *Pracovní obřady a slavnosti: Občansko-společenské akty oceňující práci v činnosti sborů a aktivit pro občanské záležitosti: Metodologická pomůcka*. Praha: Středočeské krajské kulturní středisko, 1986.
- ČERNÝ, Jiří, SOSENKA, Ladislav a STANĚK, Jaroslav. *Závod míru: O cyklistech z nejkrásnějšího pelotonu světa*. Praha: Olympia, 1987.
- Československá televize. Praha: Delta, 1965–1990.
- HOLUB, Jiří a PAUL, Zdeněk. *O žlutý trikot*. Praha: STN, 1964.
- HOLUB, Jiří a PAUL, Zdeněk. *Bouře v pelotonu: K dvacátému výročí Závodu míru*. Praha: Sportovní turistické nakladatelství, 1967.
- MAREK, Jaroslav. *Za socialistický systém tělesné výchovy: Dokumenty od nár. a demokratické revoluce po 15. sjezd KSČ*. Praha: Olympia, 1978.
- JÁNOŠOVÁ, Martina a kol. *Slavnostní příležitosti*. Ostrava: Profil, 1981.
- PAVEL, Ota. *Plná bedna šampaňského*. Praha: HAK, 2002.
- Rudé právo: Orgán Ústředního výboru Komunistické strany Československa*. Praha, 1920–1925.
- Svět v obrazech*. Praha: Novinář, 1945–1992.
- ŠOLCOVÁ, Miroslava. *Postavení ženy v socialistické společnosti*. Praha: Horizont, 1984.

Sekundární literatura

- ALEXANDER, Jeffrey C., GIESEN, Bernhard a MAST, Jason, vyd. *Social performance: Symbolic action, cultural pragmatics, and ritual*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- ALTHUSSER, Louis. Ideology and Ideological State Apparatuses. In: L. Althusser, vyd. *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New York: Monthly Review Press, 1970.
Dostupné online:
<https://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm>, [cit. 29.3.2015].
- ANDERSON, Benedict. *Představy společenství: Úvahy o původu a šíření nacionalismu*. Praha: Karolinum, 2008.
- ANONYM. *Armádní vrcholový sport 1948–1998*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky – AVIS, 1998.
- ARVIDSSON, Claes a BLOMQUIST, Lars Erik. *Symbols of Power: The Esthetics of Political Legitimation in the Soviet Union and Eastern Europe*. Stockholm: Almquist, 1987.
- AUSTIN, John Langshaw. *Jak udělat něco slovy*. Praha: Filosofía, 2000.
- BONNEL, Victoria E. *Iconography of Power: Soviet political posters under Lenin and Stalin*. Berkeley: University of California Press, 1997.
- BERÁNEK, Daniel. *Reartikulace konceptů ideologie a hegemonie v rámci mediálních studií*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta sociálních studií.
- BERNETT, Hajo. *Körperkultur und Sport in der DDR: Dokumentation eines geschlossenen Systems*. Schorndorf: Hofmann, 1994.
- BÍLEK, Petr A., ČINÁTLOVÁ, Blanka, vyd. *Tesilová kavalerie: Popkulturní obrazy normalizace*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2010.
- BLAŽEK, Petr. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968–1989*. Praha: Ústav českých dějin FF UK, 2005.
- BREN, Paulina. *The Greengrocer and his TV: The culture of communism after the 1968 Prague Spring*. Ithaca: Cornell University Press, 2010.
- CARR, G. A. The Use of Sport in the German Democratic Republic for the Promotion of National Consciousness and International Prestige. In: *Journal of Sport History*. 1974, roč. 1, č. 2, str. 123–136.
- CLARK, Katerrina. *The Soviet novel: History as ritual*. Chicago: University of Chicago Press, 2000.

- COHEN, Abner. Political Symbolism. In: *Annual Review of Anthropology*. 1979, roč. 8, str. 87–113.
- CROWLEY, David, REID, Susan E., vyd. *Pleasures in Socialism: Leisure and Luxury in the Eastern Block*. Evanston: Northwestern University Press, 2010.
- ČERNÝ, Ota. *Brankám bylo padesát, aneb Díky táto: Kladno, Praha a okolí 1969–2006*. Praha: Česká televize, 2007.
- DEFLEM, Mathieu. Ritual, Anti-Structure, and Religion: A Discussion of Victor Turner's Processual Symbolic Analysis. In: *Journal for the Scientific Study of Religion*. 1991, roč. 30, č. 1, str. 1–25.
- DRDA, Adam, STRACHOTA, Karel, vyd. *Naše normalizace*. Praha: Člověk v tísni, 2011.
- DURKHEIM, Émile. *Elementární formy náboženského života: Systém totemismu v Austrálii*. Praha: Oikoymenh, 2002.
- EDELMAN, Robert. *Serious fun: A history of spectator sports in the USSR*. New York: Oxford University Press, 1993.
- ETZIONI, Amitai a BLOOM, Jared, vyd. *We are what we celebrate: Understanding Holidays and Rituals*. New York: New York University Press, 2004.
- FIDELIUS, Petr. *Řeč komunistické moci*. Praha: Triáda, 1998.
- FRÝDLOVÁ, Pavla. *Všechna naše včerejšky: Paměť žen*. Praha: Nadace Gender Studies, 1998.
- GEERTZ, Clifford. Ritual and Social Change: A Javanese Example. In: *American Anthropologist, New Series*. 1957, roč. 59, č. 1, str. 32–54
- GIUSTINO, Cathleen M., PLUM, Catherine J. a VARI, Alexander. *Socialist escapes: Breaking Away from Ideology and Everyday Routine in Eastern Europe, 1945–1989*. New York: Berghahn, 2013.
- GRAMSCI, Antonio. *Sešity z vězení*. Praha: Československý spisovatel, 1959.
- GRIMES, Ronald L. *Rite out of place: Ritual, media, and the arts*. Oxford: Oxford University Press, 2006.
- GÜNTHER, Hans, vyd. *The culture of the Stalin period*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 2003.
- HAVEL, Václav. *Moc bezmocných*. Praha: Lidové noviny, 1990.
- HELLBECK, Jochen. Everyday Ideology: Life during Stalinism. In: *Mittelweg 36*. 2010, č. 1.
- HIERONIMUS, Marc. *Historische Quellen im DaF-Unterricht*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen, 2012.
- HRANČÍK, Zdeněk. *Půlstoletí na vítězných galuskách: Jubileum Dukly Brno 1957–2007*.

- Praha: Ministerstvo obrany České republiky, 2007.
- HUBRTOVÁ, Kateřina. Vysmíváný a nenáviděný: Příběh pražského hotelu International. In: *Dějiny a současnost*. 2007, roč. 29 č. 4, str. 24–27. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2007/4/vysmivany-a-nenavideny-/>, [cit. 4.4.2015].
- CHATTERJEE, Choi. *Celebrating Women: Gender, Festival Culture, and Bolshevik Ideology, 1910–1939*. Pittsburg: University of Pittsburg Press, 2002.
- JAREŠ, Jakub a kol. *Náměstí Krasnoarmějců 2: Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012.
- JOHNSON, Molly W. *Training socialist citizens: Sports and the state in East Germany*. Leiden: Brill, 2008.
- JOHNSON, Molly W. The „Friedensfahrt“: International Sports and East German Socialism in the 1950s. In: *The International History Review*. 2007, roč. 29, č. 1, str. 57–82
- KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: K dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia, 2012.
- KAPLAN, Temma. On the Socialist Origin of International Women's Day. In: *Feminist Studies*. 1985, roč. 11, č. 1, str. 163–171.
- KLAUS, Roth. Socialist Life-Cycle Rituals in Bulgaria. In: *Anthropology Today*. 1990, roč. 6, č. 5, str. 8–10.
- KLEMPERER, Victor. *Jazyk Třetí říše – LTI: Poznámky filologovi*. Jinočany: H&H, 2003.
- KÖSSL, Jiří, ŠTUMBAUER, Jan a WAIC, Marek. *Vybrané kapitoly z dějin tělesné kultury*. Praha: Karolinum, 2004.
- KOTKIN, Stephen. *Magnetic Mountain: Stalinism as a civilization*. Berkeley: University of California Press, 1997.
- KRAKOVSKÝ, Roman. Camera Obscura. In: *Dějiny a současnost*. 2008, roč. 30, č. 6. Dostupné online: <http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2008/6/camera-obscura/clanek/>, [cit. 7.4.2015].
- KUŽEL, Petr. *Filosofie Louise Althussera: O filosofii, která chtěla změnit svět*. Praha: Filosofia, 2014.
- KUŽEL, Petr. Althusserovo pojetí ideologie a konstituce subjektu. In: M. Kouba, M. Magincová, I. Říha, vyd. *Kontexty propagandy v interdisciplinární perspektivě*. Pardubice: Vydavatelství univerzity Pardubice, 2012, str. 23–32.
- LANE, Christel. *The Rites of Rulers: Ritual in Industrial Society – The Soviet Case*. New York: Cambridge University Press, 1981.
- LUTHAR, Breda a PUŠNIK, Maruša, vyd. *Remembering Utopia: The Culture of Everyday*

- Life in Socialist Yugoslavia*. Washington: New Academia Publishing, 2010.
- MARSZALEK, Daniel a TUSZYŃSKI, Bogdan. *Wýścig Pokoju 1948–2001*. Warszawa: Fundacja Dobrej Książki, 2002.
- MERTIN, Evelin. Presenting Heroes: Athletes as a role models for the new Soviet Person. In: *The International Journal of the History of Sport*. 2009, roč. 26, č. 4, str. 469–483.
- MORKES, František. Proměny povinné školní docházky. In: *Učitel'ské noviny*. 2010, roč. 113, č. 33. Dostupné online: <http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=5492>, [cit. 7.4.2015].
- OTÁHAL, Milan. *Opoziční proudy v české společnosti 1969–1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011.
- PENN, Shana a MASSINO, Jill, vyd. *Gender politics and everyday life in state socialist East and Central Europe*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.
- PETROF, Petar. Between Christianity and Socialism: Syncretic Tendencies in Ritual. In: *Ethnologia Balkanica*. 2000, roč. 4, č. 4, str. 131–146.
- PETRONE, Karen. *Life Has Become More Joyous, Comrades: Celebrations in the Time of Stalin*. Bloomington: Indiana University Press, 2000.
- PFEFFER, Vladimír, 1996. O jazyce normalizace. In: *Normy normalizace: sborník referátů z literárněvědné konference 38. Bezručovy Opavy, 11.–13.9.1995*. Praha: Ústav pro českou literaturu Akademie věd ČR, str. 118–122.
- POČÁROVSKÁ, Petra. *Žena ve veřejném životě: Dva příběhy z období normalizace*. Praha, 2014. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze. Pedagogická fakulta.
- PORSCH, Josef. Obřadní místa socialistického režimu na příkladu Žďárska. In: *KUDĚJ*. 2004, roč. 6, č.2, str. 44–58.
- PRIBERSKY, Andreas. *Symbole und Rituale des Politischen: Ost- und Westeuropa im Vergleich*. Wien: Peter Lang Verlag, 1999.
- PRIŠČÁK, Jaroslav a kol. *Sport se jménem Dukla: Šedesát let armádního vrcholového sportu 1948–2008*. Praha: Ministerstvo obrany – Prezentační a informační centrum MO, 2008.
- PTÁČNÍKOVÁ, Světlana. Organizační vývoj STVS FMV a jejich nástupců v letech 1974–1993. In: *Sborník Archivu Ministerstva vnitra*. Praha: Odbor archivní a spisové služby MV, 2003.
- PULLMANN, Michal. *Konec experimentu: Přestavba a pád komunismu v Československu*. Praha: Scriptorium, 2011.
- RICHTHOFEN, Esther von. *Bringing Culture to the Masses: Control, Compromise, and*

- Participation in the GDR*. New York: Berghahn Books, 2009.
- RIORDAN, James, vyd. *Sport under Communism: The U.S.S.R., Czechoslovakia, The G.D.R., China, Cuba*. London: Hurst, 1978.
- RIORDAN, James. The impact of Communism on sport. In: *Historical Social Research*. 2007, roč. 32, č. 1, str. 110–115.
- ROHÁČKOVÁ, Ivana. *Šedesát pět let armádního vrcholového sportu: Kapitoly z dějin a současnosti ASC Dukla*. Praha: Ministerstvo obrany České republiky VHÚ, 2013.
- ROUBAL, Petr. „Dnes na Strahově promluví masy“: Proměny symboliky Československých Spartakiád 1955–1990. In: *KUDEJ*. 2006, roč. 8, č. 2, str. 79–80.
- SCHOLZE, Siegfried. *Der Internationale Frauentag einst und heute: Geschichtlicher Abriss und weltweite Tradition vom Entstehen bis zur Gegenwart*. Berlin: Trafo, 2001.
- SLEPIČKA, Pavel a kol. *Divácká reflexe sportu*. Praha: Karolinum, 2010.
- SLEPIČKA, Pavel, HOŠEK, Václav a HÁTLOVÁ, Běla. *Psychologie sportu*. Praha: Karolinum, 2006.
- STORCHOVÁ, Lucie a kol. *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*. Praha: Scriptorium, 2014.
- SVOBODA, Jaroslav. *Veteráni na start*. Česká Lípa: Geodezie on Line, 2006.
- SWIERCZEKOVÁ, Lucie. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách Oddělení dějin tělesné výchovy a sportu Národního muzea*. Praha: Národní muzeum, 2007.
- ŠARADÍN, Pavel. *Historické proměny pojmu ideologie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2001.
- TĚŠITELOVÁ, Marie a kol. *Frekvenční slovník češtiny věcného stylu*. Praha: Ústav pro jazyk český ČSAV, 1983.
- TŮMA, Oldřich, VILÍMEK, Tomáš. *Česká společnost v 70. a 80. letech: Sociální a ekonomické aspekty*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012.
- TURNER, Victor. *Průběh rituálu*. Brno: Computer Press, 2004.
- TURNER, Victor. *Schism and continuity in an African society: A study of Ndembu village life*. Manchester: Manchester University Press, 1957.
- TURNER, Victor. Symbols in African Ritual. In: *Science, New Series*. 1973, roč. 179, č. 4078, str. 1100–1105.
- VANĚK, Miroslav, vyd. *Obyčejní lidé?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence*. Praha: Academia, 2009.
- WERNICKE, Günther. The Race to Tip the Scales: Nuclear Paradox for the Eastern Block. In: *Journal of Peace Research*. 2003, roč. 40, č. 4, str. 457–477.

VOWINCKEL, Annette. *Cold war culture: Perspectives on Eastern and Western European societies*. New York: Berghahn Books, 2012.

YURCHAK, Alexei. *Everything was forever, until it was no more: The last Soviet generation*. Princeton: Princeton University Press, 2006.

ZBOŽÍNKOVÁ, Šárka. *Školní prostředí v československých a českých televizních seriálech*. Praha, 2012. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Fakulta sociálních věd.

Archivy

Archiv bezpečnostních složek

Archiv hlavního města Prahy

Archiv Národního muzea

Filmový archiv České televize

Národní archiv

Spisový archiv České televize

Kroniky obcí

Hvozdec, Kňovice, Libež, Milotice, Mistřice, Mutějovice, Omlenice, Ostrovačice, Pohoří, Prachovice, Radotín, Roudnice nad Labem, Rudice, Slezské Rudoltice, Smolotely, Vlčnov, Vrčeň, Újezd u Valašských Klobouk, Žižice

Kroniky základních škol

Bor, Bouzov, Šlapanov

Filmy, seriály, videozáznamy

Archiv ČT 24 [stříhový dokument]. Režie Aleš V. POLEDNE. Česká republika, 2006–2015.

Bota jménem Melichar [film]. Režie Zdeněk TROŠKA. Československo, 1983.

My všichni školou povinní [seriál]. Režie Ludvík RÁŽA. Československo, 1984.

Před 25 lety [stříhový dokument]. Česká televize, 2007–2013.

Třetí patro [seriál]. Režie Karel SMYCZEK. Československo, 1985.

Žena za pultem [seriál]. Režie Jaroslav DUDEK. Československo, 1977.

Rozhovory

Rozhovor s Otakarem ČERNÝM, Praha 1.8.2014, archiv autorky.

Rozhovor s Pavlem DOLEŽELEM, Praha 2.9.2014, archiv autorky.

Rozhovor s Janou DUBNOVOU, Praha 2.7.2014, archiv autorky.

Rozhovor s Blankou MAŘÍKOVOU, Praha 1.9.2014, archiv autorky.

Rozhovor s Jarmilou a Jaroslavem PAJEROVÝMI, Praha 25.7.2013, archiv autorky.

Rozhovor s Jozefem REGECEM, Praha 22.7.2014, archiv autorky.

Rozhovor s Kristinou ŠIDÁKOVOU, Praha 8.9.2014, archiv autorky.

Internetové zdroje

www.csfd.cz

www.ctk.cz

www.csz.cz

www.hostivickahistorie.cz

www.m.ceskenoviny.cz

www.multimedia.ctk.cz

www.nase-rec.ujc.cas.cz

www.nuov.cz

www.podhorany.cz

www.prostejovsky.denik.cz

www.psp.cz

www.rakovnický.denik.cz

www.sokol.eu

www.sport.idnes.cz

www.tisem.cz

www.tyden.cz

www.uni-konstanz.de

www.unwomen.org

www.vas.cas.sk

www.youtube.com

www.zsbouzov.cz

www.zsskolni-rce.cz

PŘÍLOHY

Příloha 1: Žena - matka na titulní straně Rudého práva; RP, 1982.

Příloha 2: Ženy - pracovnice; Svět v obrazech, 1977.

Příloha 3: Žena - aktivní občanka Bohuslava Vaničková; www.youtube.com.

Příloha 4: MDŽ ve Vitaně Byšice v roce 1973; ČTK.

Příloha 5: Oslava MDŽ na Pražském hradě v roce 1980; www.tyden.cz.

Příloha 6: Proslov k MDŽ v obci Bouzov; www.zsbouzov.cz.

Příloha 7: Vystoupení dětí na oslavě MDŽ v hospodě v obci Tisem u Benešova; www.tisem.cz.

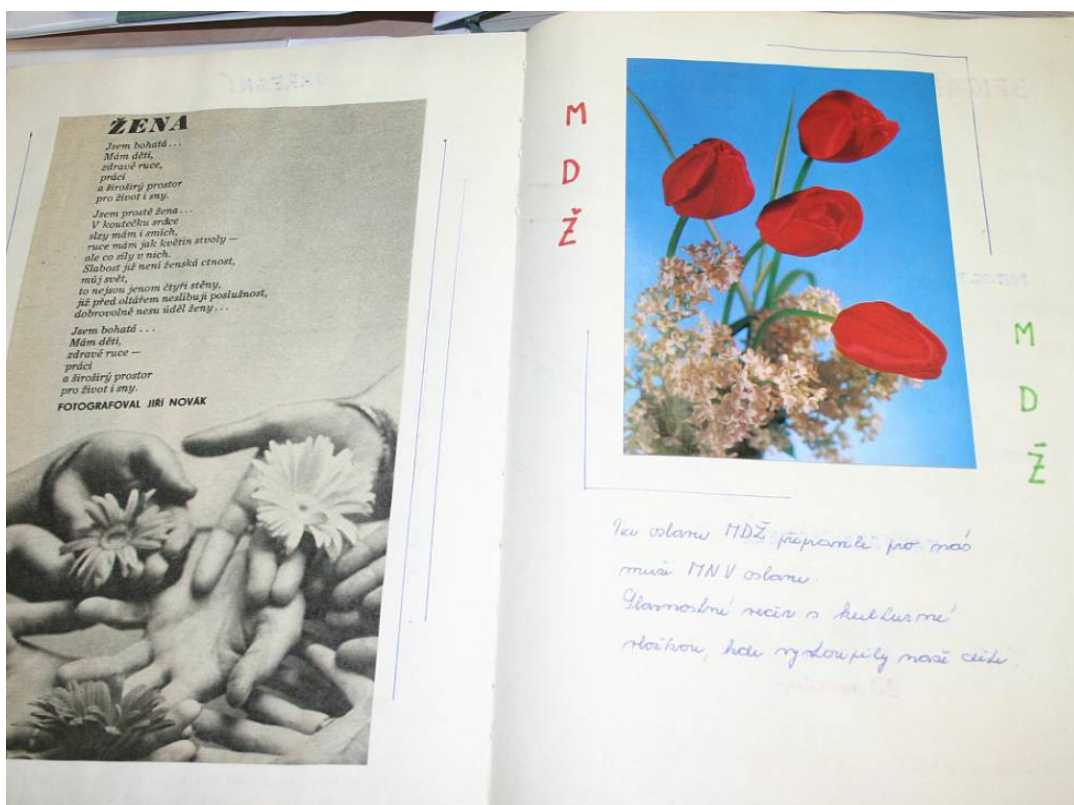
Příloha 8: Vystoupení v rámci oslav MDŽ ve Slabcích v roce 1986; www.rakovnický.denik.cz.

Příloha 9: Oslava MDŽ v Okresním kulturním středisku Prostějov v roce 1978; www.prostejovsky.denik.cz.

Příloha 10 : Vystoupení Jitky Zelenkové na oslavách MDŽ v Jednotě Prostějov v roce 1974; www.prostejovsky.denik.cz.

Příloha 11: Zápis v kronice Československého svazu žen v Přílepech;
www.rakovnický.deník.cz.

Příloha 12: Průjezd Závod míru v Pohořanech u Ronova v roce 1973;
www.podhorany.cz.

Příloha 13: Cyklista s holubicí; 34. ročník Závodu míru, 1984.

Příloha 14: Cyklista Jiří Škoda s dětmi; 34. ročník Závodu míru, 1984.

Příloha 15: Družstvo SSSR v pražském Edenu; 34. ročník Závodu míru, 1984.

Příloha 16: Dojezd etapy Závodu míru v roce 1973; 34. ročník Závodu míru, 1984.

Příloha 17: Propagační publikace etapového města v roce 1977; Mladá Boleslav, 1977.

Příloha 18: Dojezdový prostor etapy v Mladé Boleslavi; Mladá Boleslav; 1977.

Příloha 19: Vítězové kyjevské etapy v roce 1986 krátce po havárii v Černobyli, uprostřed Jozef Regec; ČTK.

Příloha 20: Zahájení Závodu míru na Náměstí sovětských tankistů v Praze v roce 1976; ČTK.

Příloha 21: Setkání cyklistů s Lubomírem Štrougalem v roce 1984; RP, 1984.

*Příloha 22: Brigáda na stavbě nové školy ve Znojmě v 70. letech;
www.nuov.cz.*

*Příloha 23: Nová budova školy v Roudnici nad Labem v roce 1977;
www.zsskolni-rce.cz.*

*Příloha 24: Zahájení školního roku ve škole v Hostivicích v roce 1979;
www.hostivickahistorie.cz.*

Příloha 25: Zahájení školního roku ve škole v pražských Kyjích v roce 1981, v popředí ministr školství Milan Vondruška; ČTK.

*Příloha 26: Zahájení školního roku v Roudnici nad Labem v roce 1980;
www.zsskolni-rce.cz.*

*Příloha 27: Zahájení školního roku ve škole na Praze 4 v roce 1978;
ČTK.*